

GÁRDONYI GÉZA

MAI CSODÁK

TARTALOM

A LÁTHATATLAN KÉZ.
KISKEREKES, NAGYKEREKES.
MIKNYI KIS EMBEREK.
LÉGY ÉS SZUNYOG.
PÓK.
PÓK MEG AZ ARANYBOGÁR.
KASZÁS PÓK.
KÉT BOGÁR, MEG MÉG EGY.
RABLÁS A BOGÁRVILÁGBAN.
TÜCSÖK.
ŐSZI BOGÁR.
MÉH.
A BOGÁR NYELVE.
BOGÁRÉK VENDÉGLŐJE.
A BOGARAK.
HERNYÓ.
MIMIKRI.
ÉJSZAKAI SÖTÉTSÉGBEN.
GYÍK.
MAGYAR GYÍK.
SZÁRNYAS ISMERŐSÖK.
VERÉB.
RABMADÁR.
A MADARAK ÉBREDÉSE.
HOL VAN A FECSKE MEG A GÓLYA?
AZ ÁLLATOK BESZÉDE.
MÉRGEZÉSEK.
NYÚL.

MACSKA.
KUTYA.
KONSTANTINÁPOLYI EBEL.
NÉGYLÁBU MUNKÁSOK.
LÓ.
ÉLET A HÓ ALATT.
VIRÁGOK VILÁGA.
HÓVIRÁG.
IBOLYA.
GYÖNGYVIRÁG.
PÁSZTORTARSOLYKA.
FEHÉRSZEGFÜ.
A VIRÁGOK KIRÁLYA.
NEMES RÓZSA.
VADRÓZSA.
GUGGON-ÜLŐ IPOMOEÁ.
NAPRAFORGÓ.
NÖVÉNYEK VÉDEKEZÉSE.
IDŐMUTATÓ VIRÁGOK.
VIRÁGÓRA.
PARADICSOM.
SZELLŐ MEG A POR.
ÉNEK A FÁKRÓL.
A MI ÖREG EPERFÁNK.
A FA ÉLETE.
ÁLOM AZ ERDŐN.
A JÖVŐ TUDOMÁNYA.

A LÁTHATATLAN KÉZ.

Hányféle állat él a világon? Az elefánttól a bányász belében élő anchylostomáig mekkora a sorozat? És mire való ez a sok állat?

Bármelyik állatot nézzük mind olyan tökéletes gépszerkezet, aminőt ember előállítani képtelen.

A légynek másszerkezetű a lába, mint a lóé, és másszerkezetű a tüdeje, a gyomra, mint a lóé, és más a vére is, de azért csakúgy tud járni, mint a ló, csakúgy a levegő és az emésztés élteti, mint a lovat, és csakúgy vér kereng benne, mint a lóban.

Micsoda nagy a különbség a madár és a hal szerkezete között, s mégis mind a két szerkezet tökéletes, tökéletességében csodás és élete eredetében megérthetetlen.

De minden élet ilyen.

Minden élet mozgásra és munkára van kényszerítve. A munka a táplálék megszerzése, a magavédelem, a párkeresés és az ivadékok védelme.

Minden állat keresi a maga kenyerét és megtalálja.

Minden állat keresi a maga szerelmi társát, és megtalálja.

Minden állat gondoskodik utódokról, és vannak utódai.

Ki vezeti az állatot a neki való kenyérhez?

Ki vezeti az állatot a neki való párhoz?

Ki tanítja arra, hogyan biztosítsa utódait?

A madár bölcsőt rak a kicsinyeinek, táplálékot hord nekik, s mikor megtollasodtak, repülni tanítja őket.

A pók, a pillangó lerakja a tojásait és fátyollal fonja be: sem esső, sem hó, sem a tél fagya nem hat azon által.

Egy darázsfa a fában fűró féreg járását hallgatja, s a kérgen át beszúrja hosszú tojócsövét a féregbe: abba rakja a tojásait.

Ki tanította erre azt a darazsat?

Ki tanítja a hernyót arra, hogy gubót fonjon magának, s ott fonja meg, ahol bántalomtól legkevésbé félhet.

Ki tanítja a pókot hálót kötni?

Ki tanítja a madarat fészket rakni? A fészkek helyét megválasztani, belsejét kisimítani. S micsoda fonat a függő cinke, a sas, a gólya fészke! Kéz nélkül! S ki tanította a fecskét arra, hogy polyva és sár tartja össze a sarat?

Ki tanítja a kis vak macskakölyket, hogy az anyja emlőjében keresse a táplálékot?

Az ember mindennap eszik követ. Ez a kő a só. A fölösleges só a vesék útján távozik el a testből.

Mármost, ha vizet nem innánk, a só lerakódna a gyomrunkban és elpusztulnánk. Nem tanítja az embert senki, hogy vizet nyeljen a só elolvasztására. Ha az emberben só van, a test vizivásra kényszeríti az embert. Ez a kényszerítés olyan erős, hogy szenvedést okoz. Az ujmódi rabvallatás megmondja hogy mekkora az a szenvedés.

Ki tette a testbe a vizivás kényszerét, amely felébred minden sóevés után, és el nem csillapodik, mígcsak az ember a sóolvasztásra eleget nem ivott?

A csirke, amikor a tojásból kikelt, a földön ennivalót keres és innivalót keres. Ki tanította rá?

A kutya mikor beteg, olyan füvet eszik, amelytől meggyógyul. Ki mutatta meg neki ezt a füvet a százezernyi növény közül?

A rabságban született pók hálót köt az ő üvegházában. Senkitől se látta, de azért épp úgy kiszámítja, hol legalkalmasabb a föszálat megfeszíteni, hol legalkalmasabb a mellékszálakat megerősíteni? Ki tanította rá?

Hány állat van a világon, eddig meg nem olvasta senki. A test érettségének idején az mind kénytelen a fajfentartás törvényének engedelmeskedni. Az ember is. Erre se kell tanítás. Nem engedelmeskedni olyan gyötrelmek, amely felér a legnagyobb betegséggel. Ki ez a parancsoló?

A tudósok mindegyike így felelnek:

- *Az ösztön.*

És azt hiszik, hogy ezzel meg van magyarázva minden.

Hát a gyógyulás?

Akár növényi, akár emberi test begyógyul, ha a sérülés a test erejét meg nem haladja.

A gyógyulásnak ez a folyamata csodás és érthetetlen. A bőrképződés p. égési seb helyén: hogyan képződik alól az új bőr, hogyan halad ezzel fokozatosan a régi bőr elszáradása és leporladozása.

A test hogyan veti ki magából p. a tüskét?

A növény ott ahol gyöngye, hogyan erősíti magát? A letört galyat hogyan pótolja újból a természet?

A nyelv és a gyomor.

Ha a gyomor malma el van látva örletelni valóval, a nyelvre a nyál fehérnyéje ül: nincs étvágy. Ha az örletelni való elfogyott s a gyomor munkát kíván, a nyelvről eltűnik a nyál-sár: a nyelv-idegek izgalmasan jelentkeznek.

Az izlés micsoda élénk az éhes embernél!

A test gépezetének az a része, amelyen az emberi akarat uralkodik: vérkeringés, bélmozgás, máj, epe, vese működése. Micsoda automobilon!

Mitől hát mindez? - önmagától?

Hogy ami van, van? Hogy ami van, mozog? hogy ami él, él? Mi módon él?

A vagyok.

A test mint gép. A csontgolyóba tett agy. A csontkosárba zárt szív és tüdő. A legtökéletesebb fényképezőgép. A bőr. Az öt érzék csodái. A járás, hogy nem a láb tud járni, hanem az agy. A köröm növése a kopással kombinációban.

A nő mint vonzóerő embernél és állatnál.

A nap mint világkályha és világlámpás. A tenger és benne a sok víz? A föld forgása. Matematikai és geometriai számítások a világtérben. A tűz, melyről senki se tudja mi az. Az elektrom, a mágnes.

A tojás, benne az élet csirája: 21 nap és átváltozik állattá. Tessék csinálni olyan tojást, amelyikből tyúk lesz!

A gyermek. Kedvessége, tisztasága.

Az anyai szív.

Mi a levegő? A föld lehelete? Honnan jött? Mért nem hagyja el a földet?

A repülő állat: Isten repülő gépei. A madár tolla maga egy mechanikai csoda. - S ki tanította a fecskét, hogy mindig itáliai földön át menjen Afrikába?

Az élet első csirája a Földön. S hogy abból másik élet vált elő.

Az anya vérkeringésével való összekapcsolódása a születendő új embernek. Az anya vérkeringésétől való elszakadása annélkül, hogy az élete megszűnne. A csecsemő kilenc hónapig nem lélekezik, de mihelyt levegőre kerül, kilenc percig se lehet meg levegő nélkül.

A lélekzés: gép, amelyet a levegő hajt s tart frissen.

Azt mondjuk: a csodák világa lejárt.

Azt mondjuk: nincsen Isten, és pusztá véletlenség szülte és kormányozza a világot.

Bizony mondom: soha nem látódott még annyi csoda a világon, mint attól az időtől kezdve, amikor az emberi szem a természetre fordul.

KISKEREKES, NAGYKEREKES.

Van-e ember, aki elolvas ilyen című könyvet: *A magyarországi tavak halainak természetes tápláléka?*

Magam se tudom hogyan történt, de én elolvastam. Pedighát Pesten laktam akkor és éppenséggel nem érdeklődtem a halak gyomra iránt. A könyv is úgy került hozzám, hogy egy professzornak az özvegye sírta rám másefféle tudós könyvekkel együtt. Vagy tíz kilónyi tudománynyal gazdagodott ekkép a könyvtáram.

Akkoriban ismertem meg a tudósoknak azt a furfangját, hogy a tudományos mondanivalójukat különféle gubanc-mondatokba rejtik. Tán hogy más ne értse. A papok is diákul beszélnek egymással a kocsisuk előtt.

Ők ugyan hát magyarul beszélnek, de valami olyan magyar nyelven, amelyet először hallva, aggodalom száll meg bennünket, hogy a babiloni zavarodás megismétlődik.

Mondjuk például ezt a közönségesen írott mondatot:

*Likas az istálóm teteje:
Kilopták a lovat belőle.*

Ha ezt tudós írja le, a tudósok nyelvén így írja:

A gazdasági állat-lakosztály felrészének egy ponton való eddigelé méretlen folytonossági hiánya következtében egy a quadruped osztályba tartozó állítólag equus caballus vulgarisnak mint magántulajdonnak egyelőre ismeretlen tényező általi illetéktelen eltulajdonosítása történt.

Másik furfang meg az, hogy olyan címet irnak a könyvükre, aminőtől előre elveszti a tudományos étvágát az is, aki érdeklődött volna az iránt, ami a könyvben van.

Láttam például egy könyvet, - ha jól emlékszem: gazdasági akadémiákon tanítják, - amelyen ez a cím ásitott a szemembe: *Az anyag mint olyan.*

Ki vesz ilyen könyvet a kezébe?

Hát csak azért is!

Fogtam, beleforgattam: lássuk hát mi az az *anyag mint olyan?* és mi lehet az az *anyag mint ilyen?* Éshát egyáltalán: mi az az *anyag?* Én legalább még *anyagot* sohse láttam. Se *anyagot*, se *apagot*. Nohát majd megmondja ez a könyv mingyárt, hogy mi az?

Olvasom.

Bámulva értem, hogy az anyag: föld. A földről beszél az a könyvíró tudós, hogy hogyan ismerheti meg a gazda? Mért nem írta hát címül: *A föld ismerete?* - nem tudom. És nem is merném megkérdezni tőle, mert talán nevetve kérdezném.

Éshát ime itt ez a testes könyv is: a cime könnyebb szóval az, hogy:

Mit esznek a halak?

A könyv azonban igazában arról szól, hogy miféle állatkák élnek a tavainkban?

Álmélkodásba ejtő gyönyörű munka!

A mi tudósunk (Daday Jenő) mesébe illő szorgalommal járta be Magyarország minden tavát és tavacskáját. Kikotorásztá-kibogarásztá fenékig valamennyit. S mikor már elérte a tófeneket, akkor a mikroszkop segítségével még mélyebbre szállt: le a nekünk láthatatlan világba! Ezernyi-ezer apró teremtetést figyelt meg és rajzolt le tűhegynyi pontossággal. Mintha valaki úgy rajzolna le macskát, hogy a bajusza egyik szálának a töröttségét is gondosan megrajzolná.

Összesen negyvennégy tavat vizsgált így meg szinttől fenékig. De hogyan, hogy az egri Melegvizet mégis elkerülte!?

Érdekes lehet pedig ennek is az állatanépe! A tó alja tele van vízi növénynyel, a vize meg télen nyáron egyaránt meleg. A forrása olyan bő, hogy az elcsurgó víz malmot is hajt. Soha nem vizsgálta a benne lakó apró életet senki!

Pedig, hogy egyebet ne mondjak: ez a víz megcáfolja azt a tudományos állítást, hogy a hüllőknek télen aludniuk kell, s hogy törvény ez, természeti törvény.

No a Melegviz békái lekuruttyolják ezt a törvényt! Vigan kuruttyolnak télen által is!

Ahogy elsétálok a Melegviz mellett, eszembe jut Dadaynak a könyve: lenyulok a botommal a víz fenekére. Belekotrok. A bot végén egy csipetnyi zöld maszat marad. Teszem papirosba. Hozom haza.

Itthon mingyárt kicsöppentek a maszat levéből egy gombostű-fejnyi cseppet: illesztem a magam kis mikroszkópja alá.

Nézem először ötvenszeres nagyítással:

...mintha valami mohaszin bozótot látnék...

Valami apró jószág ugyancsak rángatózik a bozótban.

No mi ez?

Mi történik itten?

Erősebb nagyítást fordítok rá: az ötszázszoros üveget:

...A bokor erdővé válik. A zöldszinű tekervényes fák, átlátszók. Fényes égből smaragd erdő! Benne szárnyatlanul röpködő lencseforma csaknem üvegszín állatkák. Lábuk nincsen. Az erdő egyik fáján egy szürkészínű, de szintén átlátszó testű cserebogár forma állat. Lába ennek sincsen. Azaz hogy mégis van: most látom, hogy van lába, de csak egy. Olyan lába van, mint a talpas lámpásnak. Csak egy! Azzal az egy lábával erősen megmarkolódzik egy vastag faágban, s veszett dühösen forgat a fején valami nagy kereket.

Mi fene szörnyeteg ez?!

A kerék olyan igazi kerék, hogy időnkint mikor meglassul, látni lehet a küllőit is. De mégis-csak egy az állattal.

Mi a manót dolgozik vele olyan hevesen?

Látom már: a víz apró vadait sodorja bele a kerékkel a torkába.

A fején a kerék. A kerék közepe a szája. A víz gyors örvénnyel rohan a kerékbe s kitör ismét az állat oldalán. Hanem ami a vízzel is bement, az benmarad.

S ekközben látom, hogy a szive sebesebben ver. Talán százszor olyan sebesebben ver, mint a mienk. Úgy mozog benne, mint a zsebórában a petyegő. De még annál is sebesebben.

Látom, hogy csúszik le a besodort apró állat darabokra rágottan immár a kis fenevadnak a gyomrába. S látom, hogy két kis vörös szeme mint mered tigrisi vadsággal tovább is a körülötte lebegő állatkákra.

Jaj annak, amelyik a sodrába kerül!

Dehát mennyit akar még enni!

Látszik rajta, hogy sokat.

Időnként, mikor már minutákig hiába dolgozott, összekapja kerekét és visszarándul. Úgy húzódik össze, mint a csiga. De egy szempillantás gyorsaságával. Aztán egy gólyalépetnyi kis időre rá megint kilövekedik egyenesre. A kereke ismét megindul, mintha valaki egy kifordult kofaesernyőt forgatna kerekese a feje fölött.

Micsoda különös állatot találtam én!

Nézem Dadaynak a könyvét. Bizonyosra fogom, hogy nincs benne. Szinte félrecsapom a kalapomat, hogy a Természettudományi Társaság hogyan irigykedik majd reám!

Hej, de borzasztó lelkiismeretes nép a tudós! - A könyv csakhamar elém tárja, hogy egy *rotátor* nevű állattal ismerkedtem meg. És hát a tudós nem is csak ezt az egyet ismeri, hanem még valami négyszáz különféle fajt ebből az egy állatból! Le is írja minden porcikájukat az utolsó kis szemölcsükig.

A fölfedezés dicsősége bizony elputtyadt! Node legalább megismerkedtem egy különös állattal. Mi szegény hétköznapi emberek matuzsálemi életet élhetünk el annélkül, hogy csak egy rotátorral is találkoznánk. A pocsolyát meg lábbal, erkölccsel kerüljük, - amennyire csak lehet.

Olvasom a könyvet, - érthetően van megírva, - meg is magyarázza mingyárt, hogy amit én szabályos keréknek láttam, az valami kör-alaku rojt. Tudományos szóval *csillangó*. (Hogy miért éppen *csillangó* és nem inkább *sallangó*? - nem tudom. Csillogni éppenséggel nem csillog.) Hát nem kerék, csak keréknek látszik, mint mikor az iskolásgyerek madzagra kötött léníát forgat a feje fölött. Csak éppenhogy ez sok léníát forgat.

És ezek a kerek állatok is nők és férfiak! Tehát itt is van szerelem, a vízcseppben!

No erre már kiesik a kezemből a könyv. Olyanfélét érzek, amilyen érzése Klimiusz Miklósnak lehetett, mikor lehullott egy mérföldekre terjedő lyukon át egy ismeretlen világnak az ismeretlen népe közé.

Megint csak a mikroszkópra hajlok: nézem az érdekes ismeretlent: a kerekfejű szörnyeteget.

Ez hát rettenetes ur a maga birodalmában!

A kis lencsealakú fényes apró nép riadtan fickándozik el mellette, s össze-összegyűlik távolabb csapatosan egy-egy kis tisztáson, ahol már nincsen veszedelem.

Szeretném megolvasni: hányan vannak?

Nem lehet.

Sokan vannak, kavarnak, mint a rajzó méhek.

És ez a sok állat, sok élet, mind egy mákszemnyi kis szétnyomott vízcseppben mozog. A két finomka üveglap, amely közé a vízcseppet tettem, olyan szorosan tapad egymásra, hogy nincs az a vékony női hajsza, amely odaferne, s lám ezeknek az állatoknak az mégis akkora hely, hogy egymás körül kanyarognak, szökdelnek, szállongnak, láthatóképpen vidáman. Oldalt

pedig a zöld erdőben hajton-hajtja, forgatja a kerekét a náluknál huszszorta nagyobb rotifer, a vízcsepp sárkánya! - sodorja a vizet ádáz étvágygyal a gyomrába.

Micsoda élet van itt! Micsoda ádáz küzdelem itt is a mindennapi kenyérért. De vigadás is közben-közben. Munka és játék, gond és öröm, üldözés, menekülés, mindenféle külön személyi érdekek, egy akkora világban, mint ennek az *i* betűnek a pontja! S amoda-tovább meg csak ebben a pontocskányi tóban a lencseforma kis fürge amébák társas mulatsága: enyelgő játszadozása. Pedighát ez csak egy kis erdőmellék. Egy kis tájkép egy sokkalta nagyobb világrészből, mint amekkorát mink napkelettől napnyugtáig, s a zenittől a nadirig mérünk a mérnöki szerszámainkkal és csillagászati messzelátónkkal. Merthiszen ha egy mákszemnyi vízcseppben ennyi az élet, mennyi akkor a tóban?

Nézem őket:

Vajjon van-e ezeknek a teremtéseknek valami értelmök?

Magukról csak tudnak talán valamit? A rotátor bizonyosan tudja, hogy miért forgatja a kerekét? hiszen amint Daday mondja: agyaveleje is van. S a kis fényes amébák is bizonyára nem véletlenül iramodnak nagy rettenettel előre! S mily biztonságban érzik magukat amottan távolabb? Hogy játszanak! Ahogy meg-megállnak egy-egy kis tisztáson, néha huszonöt-harminc is ott lebeg egymás körül, mint az iskolás leánykák mikor társas játékokra csoportosulnak a majálison. Ezek is. Lám az egyik megiramodik, s egyszerre belevegyül valamennyi a játékba: csoportosan keringélnek, szállongnak, mint a fecskék. Olykor kettő egymást kiválasztva kergetődzik.

Miért kergetődznek?

Jó kedvük van?

Hogyan lehet jókedv értelem nélkül? Hiszen a kedv lelki valami. A jókedv lelki csiklandozottság.

Ekközben a kerekas óriás szorgalmas-gyorsan dolgozik tovább.

Szeretném tudni: úr-e vagy asszonyosság? Ifju-e, vagy öreg? De ha férfiak és nők ők is, mint mink, közeledhetnek-e egymáshoz gondolat nélkül, és akarat nélkül?

Hogyan értik meg egymást? Hogyan beszélnek egymással? A szemekkel? mint az eb? A mozdulataikkal? mint a hangya? A szájukkal? mint az ember?

Udvarol-e a legény a lánynak?

Illeg-e a nő a férfi előtt?

És hát sebesebben dobog-e olyankor nekik is a szivök?

És ha tán gondolkodnak is olykor, mit gondolnak vajjon a világról?

Bizonyára azt gondolják, hogy az egri Melegviz a világ!

És talán mondják is maguk között:

- Ez a végtelenség.

Mit tud ez a rotika, ez a Kerekes István vagy Kerekes Sári arról, hogy ő most mikroszkop alatt van? Ha tudná, bizonyára nem izzadna a munkában, hanem rémülettől dermedten várná azt a negyedórát, amelyben a levegő elfogy, a víz kiszárad, s következik a halál.

Nem, nem sejt ez a világa végéről semmit. Neki még most végtelen a világ. Vigan forgatja benne a kerekét:

- Úgy élek, ahogy akarok!

Ő nem lát engem. Nem tud arról, hogy én is vagyok. Ha látna se láthatna. Olyan tömérdek az ő kicsiségéhez képest az én nagyságom, hogy nem bírná fölfogni a tekintetével. Mint ahogy a Csimborasszó tövében a fű bogárkája nem látja a hegyet.

Ha valaki azt mondaná neki:

- Hallod-e atyafi, nem vagy ám te olyan nagy és hatalmas legény, mint képzeled. Vannak olyan létezők is, akik nem vízben élnek, és oly nagyok hozzád képest, hogy még messze-látóval se tudnál rajtok végiglátani! Nem is rajtok, csak a szemük egy pillaszálán.

A kis szörnyeteg elmosolyodna ezen, s talán így felelne:

- Bizony jó kedved van édes atyámfia!?

De hátha ez a féreg is tud elmélkedni?

S hátha látott egyszer egy Kiskerekes valami csikbogarat s elbeszélte a többinek?

Bizonyára azt mondták rá:

- Van tehát egy nálunknál felsőbb lény. Egy végtelen nagy Erő. Mindenható. Bölcs. Örök.

S ki hiszi, ki nem hiszi ezt az ő pici világukban.

S hátha mi Nagykeresek is így vagyunk a mi kis elménk értelmének isten-fogalmával:

Bojtár, juhász, ispán, kasznár... király, császár s még azonfölül Isten, aki fölött talán megint van egy sorrend?!

Én azt mondom nincs.

S a Kiskerekes helyeslően bólint a fejével, mintha ő is így gondolná.

Mikor a csillagokat nézem, szédülök a végtelenségnek azon a kis részén, amely a fejem fölött tündököl.

- Mekkora keze van az Istennek! Mekkora keze van, hogy ekkora golyókat hömpölyget a végtelenségben!

Most hogy ezeket a kis férgeket nézem, egy másik végtelenségnek a látható részén szédülök:

- Mekkora keze van az Istennek? Mekkora az a kéz, amelyik ilyen apróságokat tudott alkotni? Hogy ezekbe az icike-picike teremtesekbe szívet tudott kötni, s a szivbe még belől is csatornákat, idegeket, mozgató izmokat, vezetéket az agyvelőtől végig a testen meg vissza. A kerekező szerszámot! Az akaratot, amely azt a szerszámot meg-megindítja, hajtja, megállítja!

Éshát mi a világ?

Én mosolygom ezt a kis vízcsepp-országot, hogy népet látok benne, amely bizonyára így érez:

- Ez a világ és ezenkívül nincs semmi!

Hát ez a mi emberi világunk? Melyik bölcs, melyik tudós pecsétje bizonyíthatja bizonyosnak nekem, hogy ez az emberi világ is, - Földjével, Napjával, Holdjával, csillagaival, - nem olyan vízcsepp a mindenségben, mint im ez itt a mikroszkopom alatt?

Én azt gondolom, hogy az én fajtám az úr a leghatalmasabb, legtökéletesebb a teremtesben.

De hátha ezek a Kiskerekesék is azt gondolják?

Ők a maguk vizcseppjén túl nem ismernek más világot.

Én sem ismerek a magam csillagán túl.

Az ő világuk: vizcsepp a tóból.

Az én világom: tűzcsepp a Napból. Kihült tűzcsepp amelynek a neve: *Föld*. És csak annyi tudok, hogy ez mind egy főcsillag körül kereng.

De mi van túlnan azon a főcsillagon?

Kiskerekes vállat von:

- Mi van az én világomon túl? Semmi.

Hát mink Nagykerekesek nem azt mondjuk-e:

- A mi világunkon túl *űr* van. Vagyis: *semmi*.

Nemrégiben, alakult meg Budapesten a pozitivisták társasága, amely ezt írta a terme falára:

Csak az a bizonyos amit látok.

A rotifernek nincs igaza?

De hátha *Comtenak* sincs igaza?

Hátha mink, - emberi arcú rotátorok és amébák, - mink is egy felső látásnak olyan vizsgálata alatt vagyunk, mint az én látásom alatt Kiskerekes Pesta, s a körülötte nyüzsgő mégapróbb népség.

Aki elhintette az élet magvát a végtelenség nagy barázdáiba és a vizcsepp mérhetetlen piciny tereibe, tudja: mit miért cselekedett. Ővele szemben a mi pozitív szemüvegünk bizony csak annyicska mint a rotifer pozitív nyugalma énvelem szemben.

Én csak lefelé látok. Fölfelé az óriás földgolyók, napok és holdak miriádjai nekem csak égi fehér szikrák: csillagok. A csillagokon túl már nem bírja a szemem ereje teleszkoppal se. De a nekem látható csillagok völgyeibe, rónáiba, hegyeibe se vizsgálódhatok bele. Lehet, hogy Kiskerekes is lát lefelé épp így, épp efféle különös parányi életeket, mint ahogy én látok, s magát és világát épp úgy óriásnak tudja, mint én. De már azt se én nem tudom, se ő, hogy hol a végső határ? Hol a határ az életek kicsinységeiben, s hol a másik határ az életek nagyságában? Hol végződik a *valami*? s hol kezdődik a *semmi*?

Éshát hogyan kelt elő ez a napfényes, csillagfényes végestelen-végtelen csupa-élet sokvilág-
valami abból a mégvégestelen-végtelenebb holt, hideg, vakfekete *semmiből*.

Ki tudhatta bele építeni abba a partatlan, széletlen, határtalan, feneketlen *semmibe*, fundamen-
tum nélkül is ezt a hangtalanul járó fényes nagy örök-mozgót, amelynek a neve: *Mindenség*.

És ki tudta beleszerkeszteni ebbe az emberi mellbe és ebbe a mikroszkop alatt látható parányi
mellbe azt a kis magától-mozgót, amelynek a neve... szintén lehetne: *Mindenség*.

.....
.....

Dehát ocsudjunk fel a kábulatból:

A magyarországi halak természetes táplálékát vizsgálom én most, nem a végtelenbe tett mindenséget.

A halak tehát ezeket az apróságokat eszik: az amébákat, rotátorokat, heliozonokat, turbellá-
riákat, annulátákat, tardigradákat, akarinákat, s más mindenféle vízi elevent.

Hálaistennek, hogy mink már emberek vagyunk, minket már nem esz meg senki!...¹

¹ Ezt a cikkemet s ezt a hálistenkedést, hogy „*mink már emberek vagyunk*”, sok évvel előtte írtam a háborúnak és ántánt-békének.

MIKNYI KIS EMBEREK.

Olvastam egyszer egy mesét. Az volt abban, hogy egy ember elaludt az erdőn. Miknyi kis emberek bujtak elő a fűszálak közül s ezt kiáltották:

- Micsoda óriás! - Kötözzük meg, hogy el ne taposson bennünket!

És míg az ember mély álomban aludt, lekötözték kezét, lábát pókháló-szálakkal, sőt néhány fűszállal is. Nagy munka volt ez: tizezer miknyi kis ember dolgozott, izzadott vele órákon át. Mikor aztán az óriásnak nevezett ember fölébredt, meg se érezte, hogy meg van kötözve, és bizony a fölkelésével egynehány száz miknyi kis embert agyon zúzott.

A ki ezt a mesét írta, bizonyosan a hangyákra gondolt: a hangyákat nevezte miknyi kis embereknek.

Mert a hangyának, ha nincs is emberi formája, a dolga, élete, esze kicsiben emberi.

A hangya éppen úgy társas életet él, mint az ember. Az ősidőkben az ember is olyan csoportosan élt, mint a hangya. Némelykor vándoroltak azok a csoportok, néhol városokat építettek, és ahány város volt, annyi volt a fejedelem, fő, király, asszerint, amint nevezték.

A hangya is várost épít magának, a föld alatt. A tudósok, akik megfigyelték a hangyák életét, látták, hogy micsoda gondos nagy munkával készül a hangyaváros: a hangyaboly.

A földalatti utcák ezrei keresztezik egymást és visznek itt-ott egy tágas térre, amely vagy gyermeknevelő hely, vagy istálló, vagy élelétár, vagy más sok olyan hely, aminek célját mi nem ismerjük.

Mert nem ismerjük ám teljesen a hangyák életét, sőt nagyon is keveset tudunk róluk. Az a kevés azonban érdekes.

Így azt már régen tudjuk róluk, hogy úgy háborúznak, mint az emberek, s amelyik győz, elrabolja a legyőzöttek tojásait.

De minek nekik a más hangyák tojása? Megeszik talán?

Nem. Azokat a tojásokat hazaviszik és kiköltetik a nap melegével. A kikelt hangyákat aztán fölnevelik rabszolgának.

A rabhangyák életükhosszán át szolgálnak. Ők végzik a hangyavárosban a munkát, ők építenek, ők takarítanak, ők cipelik ide oda a hangyatojást asszerint, amint a nap melege változik. Mikor már kikeltek, ők dajkálják a hangyaurfiakat, hangyakisasszonyokat, - éppen úgy, mint az embereknél régebben a rabszolgák, ma a fizetett cselédek. Belőlük telik ki a hangyaváros honvéd-katonasága is. Az a katonaság a legerősebb rabszolgákból való. Az nem dolgozik mást, csak őrökdi a hangyaboly körül. Mikor aztán ellenséges hangyák törnek rájuk, birokra kelnek velök, halálig harcolnak.

Már ez a rend, s az erősebbnek ilyenén módon való uralkodása elég volna arra, hogy a hangyában valami emberi észet lássunk.

De még bámulatosabb látnivalók is vannak a hangyaországban.

Ilyen például, hogy a hangyák is tartanak házi állatot.

A hangyák házi állata a levelészbogár. A levelészbogarakat kint is fogdossák és fejegetik ők, de valamely mennyiségben be is hordanak belőlük a hangyabolyba, és ott etetik őket zöld takarmánnyal, mint mink a teheneinket.

Mert az a hangyák házi állata olyanféle módon hasznos a hangyának, mint nekünk a tehén. Mikor a hangya csiklandozza, a levelész valami édes váladékot bocsát ki a testéből, s a hangyának az a legkedvesebb eledele.

A hangyák a tudósok állítása szerint nem hanggal beszélnek, hanem a tapogatóikkal. Olyankor szembeállnak egymással és egymásnak a tapogatóját billegetik.

Vajjon miket beszélnek? Mit mondanak egymásnak rólunk? Volt-e nekik is Morse-juk? Élt-e közöttük is egy Marconi?

Azt mink sohasem tudjuk meg, mert nem értjük meg a beszédüket.

Ő éppen úgy nem ért meg bennünket, mint ahogy mink nem értjük meg őt, - a miknyi kis embert.

LÉGY ÉS SZUNYOG.

Erdélyi fürdő. Junius vége felé. Az étteremben három úr ebédel.

Az egyik kövérképű, de sárgás halvány színű katolikus pap. Lehet ötven éves. A szalvétát a nyakába kötötte, s hátul a tarkóján csomózta meg. Olyan erővel vágja a csirkét, mintha fából volna. Májbajos.

A másik úr világi ember. Valamivel fiatalabb. Sovány, mint az agár. Kockás pepita ruha van rajta és magas gallér. A szalvétát csak a térdén tartja. Unatkozva kevergeti a fekete kávéját.

Fővárosi báró: gyomor-idegbajos.

A harmadik egy egészséges képű szökeszemüveges úr. Szakálas és kopasz, noha még alig harminc éves. Fekete lüszerkabát van rajta. A szalvéta csücske a mellényébe van tűzve.

Az a fürdőorvos. Tegnap költözött be a fürdőbe. A szomszéd városba való. A fürdői két hónap az aratása lesz.

Már a pap is végzett a csirkével, s leoldja a szalvétát a nyakáról. Szivartárcát von elő, s a tárcájából jószinű szivart. Legott be is csappantja a tárcát, s visszadugja a zsebébe.

Fösvény-e? Vagy csak azért nem kínálta meg a társait, mert a fürdön az ötös stinkatoresz a legfinomabb szivar? - Ezt kérdi a két asztali társ magában.

A báró csészéjére ezalatt légy száll.

A báró egy könnyű mozdulattal elüzi.

A légy rászáll a papnak a fülére.

A pap elhajtja.

A légy visszaszáll a báróhoz és a bajuszára ül.

A báró ismét elkergeti.

Egy perc múlva ott a légy az orvos kopasz fején.

Ekkor a vendéglős fogja üldözőbe. Meg is csapja a lámpa oszlopon az asztalkendővel, amelyben a tányérokat szokta megtörölni.

A holt légy visszarántódik a kendővel, s lehullatóban ívet rajzol a levegőbe: beleesik a bárónak a kávéjába.

- Förtelmes teremtés! - hörken meg a báró, a kávé eltolva magától. - És ma már másodszor van részem ilyen utálatban!

S mikor ezt mondta: *utálatban*, az arca az orra körül fölráncolódott, mint az agaré, mikor varangyos béka ugrik eléje.

És folytatja:

- Délelőtt messzire bementem az erdőbe. Forrást kerestem. De éppen akkor nem talál az ember mikor keres. Egyre szomjasabb vagyok. Nem tudom, mi lelt, de olyan szomjuság szállott meg, amelyet soha életemben nem éreztem.

- A sok járás, - vélekedett a pap.

- Meg a sós vaj, - szólt az orvos -, amit reggel ettünk. Láttam, hogy méltóságod nagyon megsózta.

- Lehet. Szóval: szomjas vagyok. Ég a torkom mint a pokol. Végre találok egy magányos házat az erdőn. Zörgetek. Egy lélek se jelentkezik. Kutat nem látok sehol. Végre egy hordót pillantok meg az essőcsatorna alatt. Gondoltam: abból iszom.

- Essővizet! - szólt megbotránkozva az orvos.

- Mindegy az, - legyint a báró. - Láttam akárhányszor parasztokat, akik essővizet ittak, s igen jóízűen. S oly szomjas voltam... Hát ahogy behajlok, látom, hogy a víz tele van apró féreggel.

- Culex pipiens, - szól hunyorítva az orvos.

- Már azt én nem tudom, mi a neve, de nem is vagyok rá kíváncsi.

- Nagyfejű, apró, igen eleven jószágok, folytatta az orvos mosolyogva. - Hol leszállnak, hol pedig fölfelé. Van köztük vörös fonálalaku is. S betű alakjában veckelődik, mikor úszik.

- Azt már én nem néztem, - feleli a báró szivarra gyujtva. - Ördög vigye a förtelmes férgeit! De minek is teremtett az Isten ilyen ronda ízéket!

Ez a kifakadás a paphoz volt címezve.

- Nono, - felel a pap kövér ujját fölemelve.

De a báró csak boszankodik:

- Minek a légy? Hogy csipje az orromat? Minek a hordóféreg? Hogy ihatatlanná tegye az ivóvizet!

Az orvos mosolyog.

A báró boszusan néz rá, aztán maga is elmosolyodik. Bizonyára azt gondolja, hogy véletlenségből igen elmés volt a megjegyzése.

A vendéglős is mosolyog mögöttük, noha nem tudja miről van szó. Csak a papot bántja a vidámság.

- Az Istent ne emlegessük, - mondja rosszalón. - Ha őt meg akarjuk ismerni, nem a legyet forgatjuk, sem a férgeket.

- Nem szoktam szemet hunyni, csak mikor alszom, - feleli a báró.

Látszik rajta, hogy az orvos, meg a vendéglős tetszése felhevítette a beszélő kedvét.

- Akármerre néz az ember a teremtésben, - folytatja a papra nézve, - csupa zavar és oktalanság, amit lát az ember. Bocsánatot kérek: elvégre magunk vagyunk és a beszélgetésünk bizalmas.

A pap legyint:

- Tul vagyunk már a *Volteer* eszecskéjén.

A báró nem is hallja:

- Ki tilthatja meg nekem, ha az a véleményem, hogy nincs rend és okosság a teremtésben! Éshát az csak nyilvánvaló a magunkfajta emberek között, hogy a papok osztálya rendőri osztály tulajdonképpen a civilizációban. Igaz-e doktor?

- Én hiszek az Istenben, - feleli a doktor még mindig mosolyogva.

- Persze a papunk kedvéért. Én is vagyok olyan udvarias más alkalommal. De így nyáron, mikor unatkozik az ember, megmondhatja.

- No de nevetni való! - szólt a pap a doktor nyilatkozatától megbátorodva. - Azért, hogy egy légy beleesik a kávéjába, hát kiveti vele együtt a bibliát is.

- Ugyan kedves papom, - szólt a báró a nyakát kihúzva. - Azok a kegyes öreg zsidók, ami meséket azok összeírtak, azokon már túljutott a civilizáció.

- Nem jutott.

- Hát mondja meg nekem az az irás, hogy minek az a milliomm féreg a hordóban? Mondja meg nekem, hogy minek az a milliárd légy minden nyáron! Bölcs elmének a munkája bölcsesség. A munkából ismerem meg a mestert. Hát mondja meg nekem a biblia, hogy minek a légy, meg minek a hordóféreg?

A két ember ezzel nekigyürkőzött a vitatkozásnak. A pap mély teológiai ismeretekkel iparkodott a bárót rendbe igazítani, de a báró csak a légy mellett maradt.

- Erről beszéljünk, - mondotta csökönyösen. - Ha ezt megmagyarázza nekem Bölcs Salamon vagy Akvinói Tamás, vagy Szent Pál apostol, vagy akármelyik aranykarikás szent, akkor én esztendeig ministrálok önnek és utána perselyt zörgetek a padok mellett!

A doktor nem vett részt a disputában, csak hol az egyikre, hol a másikra nézett és mosolygott.

Mind a kettő azt gondolta, hogy mellette mosolyog.

- Szent Jeromos...

- A légyről mit mond!

- Légyről nem beszél okos ember.

- Nem hát, mert nem tud. A légy is benne van a teremtésben. Vagy magától lett?

- Aki legyeket rak argumentumul a biblia argumentumai ellen, azzal nem érdemes komolyan beszélni. Gyerekes!

A báró olyan mosolygással nézett a doktorra, mint Toldi Miklós mosolyoghatott, mikor a cseh vitéz mellére hágva, körülnézett a sokaságon.

A pap boszusan törülte körül a homlokát, meg a nyakát a zsebkendőjével:

- Voltérizmus!... bolondgomba!...

- Hát báró uram, - szólt ekkor a doktor, uj szivarra gyujtva, - míg a papunk pihen, én folytatom tovább.

- Állok elébe, - szólt vígan a báró.

- Gondoljuk el, hogy ön egy óráig Isten lehet: kipusztítaná a legyeket?

- Egy fujással!

- És az essővíz férgeit?

- Másik fujással!

Az orvos kacagott:

- No báró, szép isten lenne méltóságod! Nem kívánnék élni az uralkodása alatt. Két hónap nem telne belé, olyan dögvész lenne a világon, hogy ember nem maradna a föld színén!

- Ne beszéljen ilyen bolondokat!
 - Pedig így van.
 - Nem vagyunk mi fecskék!
 - Kedves báróm: tudja-e azt, hogy mi volt az a féreg a hordóban?
 - Nem vagyok rá kíváncsi.
 - Argumentumra pedig kíváncsinak kell lenni. A féreg a szunyognak a fia. Két-három száz fia is van egy szunyognak. A vízbe rakja a tojásait. De nem a tiszta vízbe soha, hanem olyan vízbe, amelyiknek a fenekén valami rothad.
 - Csak nem akarja nekem bebizonyítani, hogy a szunyog kedves állat!
 - Hát nem azért van a világon, hogy balettet táncoljon az igaz. Éshát talán nem is olyan csunya, mint a városi urak gondolják. Én legalább órákig néztem már, hogyan fickándozik, hogyan emelkedik föl seregestől a kis szürke nagyfejű nemzedék a víz színére. Hogyan dugja ki a lélekző csövét és hogyan száll vissza a fenékre. Micsoda érdekes testi szerkezet, hogy nem a szájával lélezkzik, hanem a farkával! És mégis tökéletes! Milliós és milliós ilyen kis icke-ficke teremtség él így nyarankint akkora kis vízben is, amennyi abban a hordóban található. De látott-e ön valaha télen efféle férgeket?
 - Nem kerestem őket nyáron se.
 - És lát-e legyet télen? Lát-e hidegben?
 - Nem érdekelték.
 - De azt csak látta akaratlanul is, hogy nyári hideg essős napon megbetegszenek a legyek, és eltűnnek a szunyogokkal együtt. Eltűnnek épp olyan gyorsan, mint ahogy születtek.
 - Akkor se szépek.
 - Azt is láthatta, hogy vannak legyek, amelyek csak a napon járnak. A házi legyek, meg az aranyos testű legyek. Vannak, amelyek csak árnyékon járnak. A dongók. És vannak ismét más alaku legyek...
- A pap felkönyökölve leste az orvos beszédét.
- Az orvos folytatta:
- A papi bibliában nincs benne, de az orvosi bibliában benne van, hogy a légy és a szunyog a teremtető Isten akaratából van a világon.
 - Hogy nekem a véremet szívja? - csattant föl a báró.
 - Nem mind szívja. Csak néha egy-egy. Az is nőtény. A him szunyog csak egy-két napig él. A nőténynek tovább kell élnie, míg benne a peték meg nem érnek. Ezért kell neki táplálék. Ha éppen nem akarunk neki adni, elég erőnk van, hogy elkergezzük.
 - Nekem az is kellemetlen.
 - Kedves pap uram, - szólt az orvos a paphoz fordulva. - A bibliában nagy csodák vannak s én nem akarom sérteni azzal az ön hitét, hogy azt mondjam: mesék. Mert uraim, én sokkal több csodát látok mindennap, mint amennyit a biblia felsorol.
 - Ime a jó bárány! - szólt a báró gunyosan. - Pincér, egy pohárka tokajit.

- Nincs szükségem a hitre, - felelte nyugodtan az orvos. - Én nem hiszem, hanem tudom, hogy a bibliai emberek szava igaz. Nem mesékbe burkolt borjukötél az evangélium, hanem csak emberi értelemhez alakított szava az igazságnak. Avagy lehetséges-e még mai napság is, hogy a pap fölmenjen a prédikáló székbe és beszéljen a parasztnak ilyenformán:

Nézzétek az isteni rendet csak a légy meg a szunyog életében. A légy meg a szunyog a takarító állatok rendjében azt a helyet foglalja el, amit a földmivelő nép az emberi társadalomban. Ha ezek nem volnának, a bacillusok meg a baktériumok sokasága egypár hét alatt ellepné a világot, mint a hordót a penész. És most megmagyarázom nektek, hogy mi a bacillus és mi a baktérium.

És a paphoz fordult:

- Vállalkozik arra, hogy megmagyarázza a parasztnak, hogy mi a bacillus, meg a baktérium?

- Magam sem tudom.

- Hát akkor én se magyarázom. Elég annyit tudni, hogy mikor a levegő meleg, megindul a rothadás, bomlás, erdőn, mezőn, vizen és szárazon, emberi és állati fészkek körül mindenfelé. A legyek és szunyogok petéi olyankor felébrednek a dermedtségből és milliárd számra jönnek elő. A munkájuk az, hogy egyenek. A legyek egyék meg, ami a föld színén rothasztaná a levegőt. A szunyog álcái egyék meg, amihez a legyek hozzá nem férhetnek: ami a vízben korhad és rothad. A romló holt anyag ekképpen élő testekké változik. Ujra egyesül a levegő életterejével és a földönélő embereket és állatokat megmenti attól, hogy mérget leheljenek a vérökbe. Minél nagyobb a meleg, annál nagyobb a veszedelem, de annál több a légy, meg a szunyog. Mihelyt a meleg csökken, légy és szunyog hull. Mihelyt a hideg megköti az erjedések és rothadások folyamatát, légy és szunyog, mintha elsöpörték volna. Mi egy bárónak a fekete kávéja, füle és orra a természet végtelenségében! Azért, hogy egy légy ránk száll vagy egy szunyog megcsíp, azt kívánjuk-e, hogy a teremő mellénk üljön és legyezzen bennünket!

A báró kedvetlenül nézett maga elé.

- Bocsánatot kérek, - mondotta az orvos a kezét a báró kezére téve.

A báró vállat vont:

- Azér mégis kellemetlen férgek.

A pap megkinálta szivarral:

- Tessék báró. Folytassuk a beszélgetést.

PÓK.

Utáljátok a pókot, ugye? Én se szeretem valami nagyon, de nem is utálok. Azóta nem utálok pedig, mióta tudom, hogy a pók milyen okos állat.

A bogarak között kevés van olyan, amelyikre elmondhatnánk, hogy okos. A hangya a legokosabb, azután a pók következik, meg a méh.

A hangya meg a méh, - ezek társaságban élnek. A pók, mint afféle vadász, magányosan. Nézzünk csak meg egy pókhálót. Milyen okossággal, mennyi észszel van megcsinálva. Ahány háló, annyiféle, mert ahol kifeszíti a pók, a hely is mind más.

Az első, ami feltűnő rajta az, hogy a pók olyan helyre kötötte a hálóját, ahol sok légy röpköd. Ahol sok a pókháló, ott bizonyosan sok a légyféle is.

A másik, ami bámulatra méltó rajta, az, hogy a háló olyan ügyesen, feszesen van szöve, hogy az ember se csinálhatná meg különben. Akármelyik szálát érintjük is meg, az egész háló megrezdül, s a gazda előfut a rejtekéből, hogy megnézzze: mi történt? Ha légy esett a hálóba, pillanat alatt ott terem, s egykettőre megkötözi a zsákmányt, hogy ki ne szabaduljon.

Hogyan készíti a pók a hálóját?

A nyálából.

Az első szálát a magason kezdi, s lebocsátkozik rajta. Ez az első függőleges vonal. Minden szál ezen kezdődik, s mikor már egyes szálak ki vannak feszítve, a pók, mint valami kötél-táncos, rajtok szaladgálva köti meg az egész hálóját.

A kerti pókok, amint megvigyáztam, éjjel végzik ezt a munkát, de láttam nappal is hálókötő pókokat.

Pók uram persze roppant elfárad és megéhezik, mikor a munkáját elvégezte. Alig is várja, hogy zsákmánya akadjon. Vagy a háló közepén, vagy a háló sarkán meglapulva vár a jó szerencsére. Jaj annak a légynek, amelyik odatéved! Az ugyan nem él tovább egy percig sem.

Volt olyan idő, mikor gyűlöltem a pókot ezért a kegyetlenségeért. De aztán meggondoltam, hogy mi lenne belőlünk, ha a légy mind megmaradna? Ha a pók nem enné meg a legyeket, a legyek ennének meg bennünket, annyi lenne a világon.

Bezzeg ősszel, mikor a legyek elvesznek a hidegben, a póknak is rossz napjai vannak. Már októberben óriás nagy hálókat készítenek, hogy foghassanak valamit. Később pedig, mikor látják, hogy nem fognak semmit, hosszú szélhajókat csinálnak a nyálukból, s mikor jön az őszi szél, ráülnek és elragják a végét.

Ezeket a repülő szálakat *ökörnyálnak* nevezik a gyerekek.

A pókok oda szeretnének utazni, ahova a fecskék. De talán egy se ér oda. Elpusztulnak ők is a hidegben, mint a legyek, és csak a tojásuk marad fenn a következő esztendőre, vagy azon az ökörnyálon, vagy a falak zugaiban.

Télen át sokszor egymás mellett van a légy tojása, meg a pók tojása. Várja a feltámadást. Tavasszal a melegség kikölti mind a kettőt, s akkor újra van pók, meg újra van légy, s ismét folyik a harc az életért a nagy természetben.

PÓK MEG AZ ARANYBOGÁR.

Májusban egy nagy futóbogarat (*Calosoma sycophantát*) tettem börtönbe. Nem vétett semmit, de én meg akartam ismerkedni vele.

(A természet rendjében van az ilyen erőszakoskodás. Én se vagyok jobb a többinél.)

A börtön egy zömök és bő befőttes üveg, akkora, hogy akár egeret is tarthattam volna benne. Egy néhány almafalevelet dobtam be neki takarónak s hetenkint kétszer-háromszor földi gilisztát, százlábut más efféle kő alatt lakó férgeket adtam be neki eledelül.

(A szabadban is ezekkel él. Rablógyilkosnak van teremtvé. Ő se jobb a többinél.)

Az aranybogár szörnyű kegyetlen óriásnak ítéltetett engem. Az első napokban minden áron át akarta törni az üveget. Az orrával egész nap az üveg falát nyomta, kaparta, vágta és hogy a lábai a nyomkodásban mindig visszacsuszta, még éjjel is hallottam a levelek zörgéséről, hogyan dolgozik.

Nyolc nap kellett neki, míg megértette, hogy az üveg fala áttörhetetlen és átharaphatatlan.

Ettől az időtől kezdve nyugton maradt. Csak állt és nézett bután kifelé.

Ha feléje közeledtem, azonnal hátat fordított, mint a szégyenlős parasztleány. A fejét beledugta a levelek alá és azután is így maradt néha órákig.

Két hónap múlva engedett valamit a vadságából. Nem hogy elbujt volna előlem, hanem még előjött, mikor hozzája mentem, hogy ennivalót adjak neki és jóízűen nyirbálta, falta amit kapott.

Julius végén egy nagy keresztes pókot pillantottam meg a kertem kerítésén. Nappal nem igen lehet ezeket a nagy pókokat látni, csak este ülnek ki, vagy dolgoznak a hálójukon. Ez olyan betegformán ült ott: még azt is gondoltam, hogy meg van dögölve.

Az aranybogár már egy hete koplalt.

Megfogtam hát neki a pókot és bedobtam.

A pók mozdulatlan maradt akkor is, mikor az üvegcsőből a levelekre gurult, hanem mikor az aranybogár ott termett, egyszerre megelevenült és futásnak indult.

Az aranybogár utána.

A pók fel akart futni az üveg falán, de mindig visszahullott, az aranybogár meg ügyetlenül kapkodott hol a lábához, hol a derekához.

Semmit se kételkedtem azon, hogy a bogár megeszi a pókot. Négyyszer akkora volt és keménytestű; az ollója pedig hatalmas fegyver.

De nem úgy történt, ahogyan gondoltam.

Mikor a pók látta, hogy ez a kergetődzés rá nézve veszedelmes, hirtelen szembe fordult. Ahogy az aranybogár hozzákapott, ő is szembekapott a bogárral.

A két fej érintkezett.

Én azt hittem, hogy az aranybogár leharapta a póknak a fejét, azonban nagy csodálkozásomra, a pók feje sértetlen maradt.

Az aranybogár mintha megröstelte volna magát, megfordult és beledugta a fejét a levél-csomóba.

Ez az elrejtőzés érthetetlen volt nekem.

Egydarabig vártam, hogy megint előjön, de az aranybogár mozdulatlanul maradt.

A pók is lekuporodott a levelekre és ült nyugodtan, mint ahogy a pókok szoktak, felvont térdekkel, mozdulatlanul.

Úgy egy óra múlva megint megnézem őket, hát még csak egy lábuk se mozdult azóta.

Megrázom az üveget.

A pók fölemelkedik.

Az aranybogár marad, ahogyan volt: ledugott fejjel, kiálló farral mozdulatlanul.

Előveszem a kis bogárcsiptetőt és kihuzom az aranybogarat a levelek alól.

Nem mozog.

Felfordítom a hátára, hát így marad. Csak éppen a két hátulsó lába feje reszket egy kicsit, mint a haldokló állaté szokott, amelyik meg van mérgezve.

Hát biz a pók megmérgezte ezt az óriás bogarat és pedig minden bizonynival akkor, mikor a fejök érintkezett.

Ez a mérgezés délelőtt tizenegykor történt. A bogár még délután öt órakor is azon mód a hátán feküdt, ahogyan megfordítottam és a lába se mozdult többé.

Hanem azért a mérgezés nem volt halálos. Másnap nem csekély meglepődésemre megint mozgásban láttam az aranybogarat.

Egy gilisztát vettem be neki.

Kettéharapta és evett belőle jóízűen.

A póknak is vettem be egy nagy dongót.

Nem nyult hozzá. Fehér pöttyöket ragasztott az üveg oldalára és oda ült fel.

Ettől az időtől kezdve nem bántották egymást.

Talán két hétig is megvoltak így együtt a börtönben, hanem aztán nem tudom, mégis mi történt közöttük, az aranybogarat egy napon megint mozdulatlanul találtam és ekkor már fel sem éledt többé.

A pók ölte-e meg végképpen, vagy hogy más oka volt-e a halálának, nem tudom. A pók ma is él, noha se nem eszik, se nem iszik. Csak ül egész nap az üveg sűrű, zöld drótrostélyzatán és csak akkor mozdul, ha valamivel megérintem.

(1918 szeptember közepén.)

KASZÁS PÓK.

Mikor a tél első szele végigsöpör a tájékon, a sok bogár bezzeg búvik mindenfelé: ki a földbe, ki a fakéreg repedéseibe, ki a kövek alá. Jó volna ha bundát árulna ilyenkor valaki, de még olyan szücs nem akadt, aki bogárbundát is csinálna.

Az eresz alja ilyenkor tele van kaszás pókkal. Oda huzódtak a szél elől. S ha a szél eláll és kisüt a nap, odamászik a kaszás pók a fal napos részére és aluszik jóízűen, mert ő éjjeli bogár.

Furcsa jószág az a kaszás pók. Elgondolom, hogy ha az embernek akkora lába volna a testéhez képest, mint a kaszás póknak, hát könnyen átlépnénk még a tornyokat is.

De az Isten őrizzen meg bennünket akkora lábaktól. Nem győznénk nadrágra költeni. Nyolcágu nadrágot kellene viselnünk és egy nadrág belekerülne tán ezer koronába is.

A kaszás póknak bezzeg nem kell nadrág. Hosszu, vékony lábait elnyujtva aluszik a fal valamelyik szögletében. Csak este dörzsöli ki az álmod a szeméből és azt mondja:

- No, most már gyerünk vadászni, mert éhes vagyok.

Lehet olyan, aki azt gondolja mostan, hogy a kaszás pók nekirugaszkodik a hálókészítésnek és a hálónak a közepébe fogja várni a vadat, mint más pókok szokták.

Bizony nem vesződik ő azzal.

Szépen lesétál a falról, és nézi, merre vannak az aprófajta puhatestű bogarak. Legjobban szereti a levelészeket, meg az icurka-picurka pókokat. Úgy ugrik rájuk, mint a macska az egérre, s egy-kettő: befalja.

Reggel aztán, mikor már jóllakott, megint felmászik vagy a falra, vagy valami fára és hosszú lábait elnyujtva szunyókál.

KÉT BOGÁR, MEG MÉG EGY.

Az országutat a juliusi nap süti. A por forró. A kövek meleget lehelnek. A legelő vörösre aszott az országút mellékén. Árnyékért eped minden, ami él.

Csak két kis fekete bogár dolgozik a tikkasztó nagy hőségben, a napon, az országút közepén. Golyót hempergetnek.

Az úri társaság, amelyik délfelé az országúton ment át a kastélyba, szótlanul lépett el mellettük. A hölgyek fölemelintették a szoknyájuk szélét, nehogy érintkezzenek a szeméttel. Az urak elfintorították az orrukat s hallgatva léptek odább. Csak a kis Pista urfi kiáltott örvendezve:

- Nini, galacsinhajtó bogarak!

A nevelőnő kézenragadta az úrfit, és halkán lehordta:

- Micsoda illetlenség! Az ilyet nem szabad meglátni! Paraszt!

A természet pedig tele van efféle illetlenséggel, és én magam is röstelkedek, hogy az a még nagyobb úri társaság, amelyik ezt az írást olvassa, mit mond reám, hogy úgy viselkedek, mint Pista úrfi.

Dehát hiába néznék illedelmesen félre, a két bogarat tovább is látom.

Az országút forró és a két bogár hempergeti a golyót.

Húzza az egyik, tolja a másik.

Hol felülről kapaszkodnak bele, hol oldalt. Néha alája vetik vállukat és úgy emelnek rajta. Néha alája dugják a fejüket és a hátukkal emelik. Az akadály töméntelen, de a golyót át kell gurítani, vinni mindenben. Az egyik emel, a másik felágaskodik és beleakasztja a körmét a golyó tetejébe, úgy húzza. Ha ez nem segít, fölmege a golyó tetejére, és a hátulsó lábát kam-pózza belé, aztán lefelé lódul, hogy a teste súlyával mozdítsa tovább a golyót.

A két bogárnak egy az akarata. Az egyik nő, a másik férfi. A nő együtt dolgozik a férfival.

Hol és hogyan találkozott össze a nagy mindenségben ez a két kis rút bogár? Hogyan ismerkedtek össze? Mit mondtak egymásnak, mikor megismerkedtek?

Bizonyára valahol a legelőn találkoztak.

Megálltak; nézték egymást.

A férfi-bogár megszólalt:

- Szép vagy!

A nő bogár hallgatott. Aztán ő is szólt:

- Te is tetszel nekem!

És ismét hallgattak.

És ismét a férfi-bogár szólalt meg:

- Légy a párom.

És a másik azt felelte rá:

- Holtomiglan, holtodiglan.

Mert hát másképpen hogyan álltak volna össze? Micsoda más érzés egyesítette volna őket? Hogyan egyeztek volna meg egy-munkára? Két kis bogár egy-akaraton, egy munkán, egy-cél felé, - ez a különös!

Szerettem volna őket látni, mikor megindultak ketten, szép egyetértésben az országút felé, mint mikor mink megyünk ki a szőlőbe, a rétre, a bányába; - a szerszám a vállunkon, tudjuk miért megyünk.

És dolgoznak.

Bámulatos erő és igyekezet van bennök!

Hogy vonszolják, huzgálják, görgetik órákon át pihenés nélkül azt a ronda golyót! Görgetik ide-oda a poros, köves, röges országúton, emelgetik nagy erőfeszítésekkel a patkónyomban, a kerékvágásban, rögmélyedésben, a szalmaszálon, a porhalmon, a kövezet púpján keresztül. A nap égeti őket. Lihegnek és izzadnak, mint az ember. Talán nyögnek is egyet-egyet az emelésben. Talán szomjasak és tikkadozva gondolnak egy harmatcseppre, amely mindkettőjüket felüdítené.

De nincs most harmat. Naptól forró szárazság a világ! S hol van még a vége ennek a munkának.

Az ember elmosolyodik, mikor látja azt a hitvány galacsint és a két kis rút bogár szizifusi munkáját. Micsoda nagy érték lehet az nekik, hogy így küzködnek, erőlködnek vele! És micsoda rengeteg nagy terület nekik az országút! Micsoda árok nekik a kerékvágás! És micsoda hegy egy-egy kis rög! Az én személyem bizonyára akkora nekik, mint nekem az Eiffel tornya.

Ha ember és bogár megértené egymást, talán az a bogár megállana egy pillanatra a munkájában, és így kiáltana föl hozzám:

- Mit utálsz engem? Mit nevetsz engem? A mindenségben nincs utálatos semmi! És nincs nevetni való semmi!

- Bocsánatot kérek, de amit tik olyan nagy buzgón hempergettek, az csak szemét.

- Te azt mondd szemét. Hát nem sneff az igaz, se nem fenyőmadár. De nekünk annál is jobb. Kincs! Nincs a földnek akkora gyémántja, amelyért odaadnánk! Ebben a golyóban benne van egy parányi kis tojás. Az a mi gyermekünk. Ez a golyó a mi édes, szép gyermekünknek a bölcsője. Elhempergetjük a fű közé, ahol sem ember, se ló nem jár. És elássuk. Elássuk mélyen; mélyebben, mint ti a halottaitokat.

- Esszerint sirba teszitek őt?

- Te azt mondd: sirba. Mink azt mondjuk: bölcsőbe. Ez elvégre egy, csak a neve más. Hogy ti hova alakultok onnét? én azt nem tudom. Ti a legnagyobb testű bogarak közül valók vagytok: nem ismerjük az átalakulásaitokat. Mi a föld színe alatt ilyen golyóban öltünk új alakot. Nem ismertük anyánkat, nem fogjuk ismerni gyermekünket. De azért szeretjük. Minden gyermekért külön dolgozunk. Minden egy gyermek egy egész golyót kap tőlünk. Ez az öröksége. Az utolsó gyermek már az utolsó erőnket emészti fel. Ahogy azt elástuk, ott maradunk elcsigázottan, erőnkfogyottan, mígnem az élet elszáll a testünkből.

- Különös...

- Neked ez a különös. Nekünk a te életed. Voltaképpen pedig egy és azonos. Csak a forrnak mások. Mert mi más a te vagyongyűjtésed? Te is csak megkeresed előbb a mindenségben a párodat, és nekifogsz a munkának, hogy az ivadékokat biztosítsd. Te azt mondd az én vagy-

nomra: szemét. Én is azt mondom a tiédre. Mert te kétlábu óriás bogár csakolyan munkára fogyasztod az életedet, mint én. Csakhogy te a magad lim-lomát kincsnek nevezed, mint én a magamét, s te épp úgy a maradéknak gyűjtöd és hengergeted, mint én. Aztán mikor elfogyott az életerőd, nem ott halsz-e meg, ahol mink: a legutolsó bölcső közelében?

Az országút ég a nap tüzétől. A két kis rút bogár újra nekifog a hempergetésnek. Dolgoznak minden erejüket megfeszítve, dolgoznak.

RABLÁS A BOGÁRVILÁGBAN.

A szilvafa egyik lombja hamvas volt a levéltetvek sokaságától.

A levéltetű a legbutább állat. Százával ül egyetlen egy szilvalevélen, holott ott van neki az egész fának minden gyöngye hajtása. Annyi esze nincs, hogy odább menne s így olybá tűnik nekem a magukviselte, mintha egy regiment katona egyetlen egy ágyba akarna belefeküdni, holott mindegyiknek jut a kaszányában ágy bőven.

De még csak annyi esze sincs, hogy odább állna, mikor a hangya vagy a katicabogár közéjük megy. A katicabogár ott eszi meg egyiket a másik után közéjük állva, de azért nincs rá eset, hogy csak egy lépést is odább menne a többi. Bután engedi át az életét a bogár-oroszlánnak, legfeljebb a levegőt rugdossa, mikor a fejét beharapják. -

A hangyától se menekül.

A hangya fölfut a fán és derékon fog egyet: kiemeli a többi közül. Viszi. Akárhányszor szemtanuja voltam így a szabin nők elrablásának a bogárvilágban.²

Nyári időben sokszor elgondolkozva néztem, hogyan cipeli a hangya a szilvafa derekán lefelé a levéltetűt. Óriás teher lehet neki már a súlyánál fogva is, de a munkát még inkább megnehezíti az, hogy a levéltetű rettenetesen kapálódzik s mindenüvé belekapaszkodik, ahova csak lehet. Legtöbbször kapaszkodik pedig a fakéreg repedéseibe.

A hangya mindig elrántja.

Alig tesz azonban egy ujjnyi utat, a levéltetű lába megint talál egy kiálló kérget s megint kapaszkodik kétségbeesetten.

A hangya megint elrántja.

Órák telnek belé, míg le tudja vinni a fáról s képzelem, hogy izzad és hogyan káromkodik magában.

De még csak lent kezdődik a munka a füerdőben, ahol a levéltetű még több kapaszkodót talál.

És tiz-husz hangya is vonszolja így egymásután a levéltetveket.

*

² Itt tiltakozom az ellen, hogy a szerkesztő (A cikk megjelent A természet 1899 augusztus 15-iki számában) kikorrigálja a *bogár-világot*, *rovarvilágnak*.

Én a rovar szót mindaddig nem veszem be a szótáramba, míg csak azt nem fogom hallani, hogy: *a marha rovarzik*, míg a cserebogarat *csererovarnak* nem hívják s míg a csehbogár nótát így nem dalolják:

Cseh-rovar, csehrovar, sárga csehrovar,

valamint azt is, hogy:

*Rovar Imre hova olyan szaporán?**

* Szívesen teljesítjük a cikkíró kívánságát és nem korrigáljuk ki a *bogár-világot* *rovarvilág-ra* és értjük is, miért nem szereti a rovar szót. A tudományban azonban a rovar mást jelent, mint a bogár és éppen ezért nem is szabad ezt a két fogalmat összetéveszteni. Szerk.

Ezelőtt tíz évvel (tehát 1889) olvastam Vámbérynek egy cikkét, amelynek a végére ezt írtam:

Nem értem.

A cikkben ugyanis többek között azt említi meg, hogy az utazó dervisek hányszor váltanak inget.

Hát egyszer se.

Hanem hogy megszabaduljanak azoktól az állatoktól, amelyeket mi európai emberek még csak látásból sem ismerünk, valahányszor hangyabolyt látnak, levetik az ingüket és ráterítik egy órára.

Vámbéry kijelenti, hogy nem magyarázza meg, miért cselekszik ezt a dervisek. És erre írtam én jegyzetül, hogy nem értem.

Most azonban, hogy láttam kicsiben a szabin nők elrablását, most már kitörölhetem azt a jegyzetet.

TÜCSÖK.

Az egyik kis fenyőfám alatt tücsök ütött tanyát.

Már márciusban láttam amint kint ült a barlangocskája előtt és sütkérezett a napon. Valahányszor arra mentem, mindig behuzódott.

Más embert mint engemet, sohse látott; én nem bántottam:

- Mért félt tőlem?

Ma amint odapillantok a tücsöklyukra, úgylátom, mintha egy kisebb tücsök egy nálánál kétszerre nagyobb lőtücsköt akarna lenyelni.

Egyik se mozdul.

A tücsök szája csodálatosan szét van tárva. A másik állat potroha félig benne van a tücsökben.

Eddig azt tudtam, hogy a tücsök füevő, és hogy a szája nem úgy van alkotva mint a harcsáé, hanem mint a vasból készült harapófogó, amelylyel a kovács szokta a ló patájából kivonni a szegeket.

A jelenség feltűnő volt nekem. A kis-ásó éppen a kezemben: mögéjük szúrok, hogy a tücsök-folyosót elzárjam.

A tücsök meg se mozdult.

A másik állat se.

Akkor ahogy közelebből nézem őket, látom, hogy az áldozat nem lőtücsök, hanem valami más ilyenforma állat, valami fejletlen nagy tücsökfaj; a színe mint a fiatal cserebogaré, a szeme is ilyen sárga, de a teste kérgetlen, a hátán valami összezsugorodott fehér szárnyféle.

Fölemelem a két állatot, hát akkor látom, hogy mind a kettő az én egy tücsköm, vagyishogy a tücsök vedlik.

Első pillanatra ugylátszott mintha meg volna dögölve; a bajusza is görbén elkonyult a feje körül. De aztán a lábát kissé megmozdította. Csak bágyadt volt, beteg, talán ájult is.

Beletettem egy üvegskatulyába.

Itt a régi feketebőr levált róla, s őmaga féloldalt dőlve maradt. Csak a hátulsó lába mozgott kissé, mintha menni szeretne.

Két óra mulva ismét rápillantok, hát már fekete, és mozog. A teste felényire összement, a bajusza kiegyenesedett, a szárnya is kinyult a rendes formára, csakhogy még fehér volt és a tövén sárgás kocsonyaszerű csomócska.

Amint fölemelem a szelencét, ugrott benne. Aztán meglapult a szelence falának árnyékában.

*

Ez a kis állat mikor vedlett, betegen kívánszorgott a lakása elé a napra.

A pillangó is mikor kibuvik a bábból a napra mászik és nedves szárnyait ott bontogatja.

Micsoda belső erők és ösztönzések, hogy az állat ilyen állapotában a napra kívánczik!

(1903. V. 16.)

ŐSZI BOGÁR.

(Oecanthus pellucens.)

Szeptember első napján rózsát szakítottam egy csenevész kis rózsabokorról, amely isten tudja, hogyan került a sárgarépa meg a kalarábé országába. Hát ahogy lenyulok a bimbóért s egynehány levél felfelé fordul, látom ám, hogy a levelek alján egynehány szőke kis szöcskeforma bogár üldögél.

Sohase láttam ilyen szőke bogarakat. Olyan színű volt az egész testük, lábuk, szárnyuk, bajuszuk, mint az elhervadt fűszál színe. A bajuszuk meg hosszú, olyan hosszú, mint a testök s olyan vékony, mint a hajszál, - mint a kenderszínű ember hajszála.

Nekem különösen a szárnyuk tűnt fel. Átlátszó halványsárga, kerekvégű szárnya volt mindegyiknek, olyanforma, mint a sárgadinnye magva, mikor megszárad.

Micsoda bogár lehet ez?

Mire való ez a különös alkotású szárny?

Megfogtam egyet közölök és egy kis befőttés üvegbe tettem. Betakartam az üveg tetejét Zrinyi Miklós grófnak a verseivel.

Hát éjjel, ahogy éppen el akarok aludni, hallom ám, hogy valami rejtelmes sípos megszólal a szobámban és azt mondja:

Pri-í-i - pri-í-i.

A bogár a könyves szekrényembe volt bezárva, de a hang mintha nem onnan jött volna.

És megint:

Pri-í-i - pri-í-i.

Mikor még lóvonatu kocsik jártak Budapesten, azok konduktorainak volt olyan sípjok, amelyik egyszeri megfúvásra ilyen hangot adott, csakhogy nyersebbet, nem ilyen kellemes, gyöngéd hangot.

Sokszor kerestem én, micsoda bogár füttyörész így ősszel. Parasztok mondták is, hogy az *ősz* *bogár*. De persze sohase tudták elmondani, milyen az a bogár, csak éppen annyit értettem meg a leírásukból, hogy szöcskeforma.

Hát ez lesz az mégis, az én bogaram.

Hogy egyre szólt, most már fölkeltem és hozzálopóztam.

Ő szólt.

Csakhogy az üvegbe volt zárva, azért hallatszott a hangja más irányból.

Kinyitottam az ablakomat, hogy ugyan magának énekel-e a kis bogár, vagy hogy kérdés és felelet-e a hangjuk? Hát csakugyan szólt egy másik is az ablakom alatt, a kis kertben, de ennek a külsőnek a hangja még lágyabb volt, szinte fuvolaszerű.

Kerestem másnap a jobb énekest, de persze nem találtam. Meg kellett elégednem a magam középserű muzsikásával.

Fogtam melléje egy nőbogarat s mivelhogy két éjszaka egymásután nem szoktam muzsikáltatni magamat, kitettem őket az előszobám ablakába.

Ugy egy hét múlva észreveszem, hogy az én síposomnak feltűnően elgyöngült a hangja. Nem is annyira sípolás volt az éneke, mint inkább nyöszörgés. Akkor jut eszembe, hogy én bizony elfelejtettem nekik enni adni.

Beteszem őket az asztalomra és hozatok a konyhából kenyeret, sült húst, főtt krumplit, szőlőszemet, mindent, ami csak eszembe jutott. Hát a kenyér meg a főtt krumpli tetszett is nekik. A két éhes bogár hátravetette a bajuszát és úgy nekilátott a krumplinak, mintha fogadtak volna, hogy ki eszik meg többet egy óra alatt.

Azután a hím felállt a krumpli tetejére, a szárnyát fölemelte, mint egy filigrán kis krémszínű legyezőt és széjjelterjegette ott a szemem előtt. Minden ilyen mozdulata egy kellemes *pri-i-i* hang.

Énekelt a kis teremtés, boldogan.

Most már érdekelt, hogy megtudjam, micsoda bogár ez, mit beszélnek róla a tudósok?

Hogy ez az őszi bogár, az kétségtelen, de kevés valami. A magamfajta ember sokat szeretne ilyenkor tudni:

Hogy honnan jön ez a bogár?

Hogyan él?

Hogyan szeretkezik?

Mik az ellenségei? a barátai?

Mennyi az értelme?

Miképpen származik az a hang a szárnyából?

Ha nyitva volna a Nemzeti Múzeum bogárosztálya, nem resteltem volna leutazni Budapestre, de ez a gyűjtemény, azt hiszem a most élő nemzedéknek nem kerül a szeme elé. Így hát meg kellett elégednem azzal, hogy összeforgattam azt az egynéhány könyvemet, amelyik a bogarakkal foglalkozik.

És ráakadtam.

Horváth Géza, a kiváló magyar bogarász olvasott fel erről a bogárról ezelőtt tizenöt évvel az akadémián. Ő *pirregő tücsöknek* nevezi, de megemlíti, hogy a nép *őszi féreg* néven ismeri.

Horváth Géza képpel is kíséri a leírását s lerajzol egy furulyát, amelyről azt mondja, hogy az őszi bogár csinál ilyen furulyákat a szőlő venyigéjén: nem mintha furulyázni szokott volna, hanem mert a lyukakba rakja a tojásait.

A tudós aztán sajnálattal jegyzi meg, hogy a peterakás módját nem volt alkalma megfigyelni, mert a bogarai megszöktek, de gondolja, hogy ugyanúgy történik, mint ahogy az *Oecanthus latipennis*-nél, a mi bogarunk amerikai rokonánál, hogy ugyanis a bogár felharapja a venyige héját s a tojócsövével derékszög alakjában fúrja a lyukat s így tojik el.

Az én nősténybogaramon már akkor észrevettem, hogy mamának érzi magát, de én a petézési módját nem ismervén, földet akartam neki betenni, hogy abba tojjon, mint más becsületes tücsök és sáskák szoktak.

No, nem voltam rest, betettem neki egy noteszceruza vastagságu venyigedarabot. Hát úgy egy óra múlva látom ám, hogy ott van a szőlőág alján, átöleli négy lábbal az ágat, a két ugrólábbal is támaszkodik és furja a lyukat buzgalmasan.

Valami félóráig volt türelmem nézni a munkáját, de hogy még mindig azt az egy lyukat furta, otthagytam.

Reggelre tele volt furva az egész venyigedarab s valami tíz egyvonalba furkált lyuk látszott rajta. Az utolsó lyukon még akkor is dolgozott, a hímje meg a venyige tetején egykedvűen s azt hiszem elégedetten nézte az asszony munkáját.

A fűrásban csakugyan olyan a tartása, mint Horváth Géza mondja, gondolomra. A teste a hosszú két bajusszal félholdalakúan meghajlik a tojócső meg derékszögben megszegve mélyed a venyigébe.

De azért nem kártevő bogár, mert hiszen, - mint Horváth is mondja, - a nép úgyis lemetszi ősszel a venyigét és tűzre rakja.

A sok kis sípos, még mielőtt kikelne, elpusztul, csak amelyik szőlőág helyett orgonaágba vagy más növénybe jutott, az kel ki a jövő év nyarán s az hallatja a jövő ősszel azt az egyhangú és mégis kedves, panaszos pirregést.

MÉH.

Tavaszzal, mihelyt az első virágok megjelennek, a kis méh kidörzsöli az álmat a szeméből, megrázogatja a szárnyát és kirepül.

Köszöntelek szép nap, köszöntelek édes virágaim! bizonyára ez az első gondolata.

És jókedvű zengéssel száll virágról-virágra, ibolyáról almafára, almafáról pitypangra, pitypangról a fűzfa aranyos barkáira.

A virágban illatos édesség rejtőzik, meg sárga virágpor. Az kell öneki. Rárakja a lábaszárára és mikor már annyira meg van terhelve, hogy többet már nem bír el, lassú és nehéz röpüléssel hazaszáll.

Otthon már várják a pajtásai. Amint hazaérkezik, leszedik róla, amit hozott. Hatszögletű kis viaszlyukakba rakják. A méh pedig újra elszáll, hogy hordja az édességet.

Egy-egy kasban húsz-harmincezer méh dolgozik ilyenképpen, napról-napra, hétről-hétre, míg végre ősszel úgy tele van már a kas mézzel, hogy több nem fér bele.

Akkor a méhek betapasztják viasszal a kas ajtaját és azt mondják:

- Most már jöhet a havas tél, nem veszünk éhen.

A méhek épp úgy társasan élnek, mint az ember. Társasan is dolgoznak. Királyt is választanak maguknak, csak hogy náluk a király mindig asszony.

Azonban a felséges méhkirály nem foglalkozik politikával. Az ő gondja csak az, hogy a méhek nemzetsége soha ki ne vesszen.

De hát hogyan lehet ez?

Úgy, hogy minden évben egynéhány ezer icurka-picurka tojást rak a sejtekbe, s azoknak, mikor kikelnek, az öreg méhek átadják a régi kast a meglevő mézzel együtt; ők maguk meg kimennek a kasból, és új tanyát keresnek a világban.

Ezt a kivonulást nevezzük rajzásnak.

Gyönyörűség nézni a rajzást: micsoda sürgés-forgás, nagy röpködés az, micsoda izgalom. A levegő tele van ide-oda cikázó méhvel és zugással. Várják a királyt.

Amint a király kibúvik a kasból, sok ezernyi népe is fölkerelkedik és röpül vele, amerre ő megyen.

Rége az emberi népek is így vándoroltak. A magyarok is, a vezérüket követve jöttek át Ázsiából Európába, hogy itt megtelepedjenek.

No a méhek sohasem járnak ilyen nagy utat.

A gazda, akinek a kasából kiszálltak, résen áll és amint a méhei fölkerelkedtek, szalad egy üres kassal utánok, és mihelyt eléri őket az első pihenőhelyen, belesepri az egész csomót az üres kasba.

A méhek királya örül, hogy van már új tanya, nem is hagyja el. A népe pedig újra megkezdí a gyűjtés munkáját.

Rége az emberek úgy jutottak a mézhez, hogy kénfüsttel megfojtották a méheket. Ma már nem történik a méz elvétele ilyen kegyetlenül. A kasokat ma már úgy készítik, hogy hátul ki lehet szedni egy-egy darab lépes mézet, anélkül, hogy e miatt csak egy méh is elpusztulna.

A méhek bizonyára boszankodnak, hogy az emberek számára is kell gyűjteniök, de a jó lakást nem akarják emiatt elhagyni.

Igy aztán jut is, marad is.

*

Tegnap volt az első tavaszi enyhe nap s ma már a méhek megkezdték a hordást. Bejártam a rétet, hát egypár kikericset és nefejejsforma virágot láttam.

Egy méh a kaptár bejáró lapján bikamódra nekiment fejjel két érkezőnek, akik közül egyik meg volt rakodva. Azok homlokot érintettek vele, azután kikerülték és bementek a lyukon. Ez is utánok igyekezett. Az egyik kijövőnek öklelt ekkor neki. Ilyen öklelődzést azelőtt is láttam, de azt hittem: idegen méhet zavar el így az ör. Több méhünk nincs, mint az az egy család, így hát az egész érthetetlen.

Nyitott ablaknál szenderegtem ebéd után. Dongás ébresztett fel. Megismertem, hogy méhdongás és nem dongólégy. (Ezt tegye kótára valaki, ezt a különbséget!) Felnyitom a szememet, hát látom, hogy a méh Feszty három olajképét dongja be, épp olyan szárnyalással, mint a virágcsoportok fölött szoktak lengeni. Legtovább zengett a fehér ruhás nőnél.

Talán azt gondolta: virágok vannak a falon.

(1899. III. 12.)

A BOGÁR NYELVE.

Egy októberi napon betéved hozzám egy darázs; az a közönséges fekete-sárga dereku, amelyik ősszel a szőlőt lepi.

Hát betéved hozzám és dongja erősen az ablakot. Mindenképpen át akar menni az üvegen.

Nem volt időm, hogy kibocsássam: le kellett mennem sürgősen a városba. Délután mikor ismét a szobámban vagyok, látom, hogy a darázs még mindig nyomkodja a homlokával az üveget.

- Nyomorult fráter, te megéhezhettél abban a munkában, - mondtam.

És hogy a darázs az ablak alsó szélén pihent, egy morzsalék sárgacukrot toltam eléje csiptetővel.

A darázs mohón kapott a cukorhoz. Fölvette, forgatta, de se nem rágta, se nem nyalogatta. Darabig babrált vele, aztán elfordult tőle.

Ebből láttam, hogy a darázs rágni nem tud és hogy nyála nincsen.

Hogy teljesen meggyőződjék a tapasztalatomról, egy csepp vizet tettem csiptetővel a cukor-morzsára, és így toltam a darázs elé.

A darázs akkor mohón szopogatta el a cukorról a nedvességet.

BOGÁRÉK VENDÉGLŐJE.

Egy sárgarépa bent-felejtődik ősszel a földben. A következő tavaszon kihajt és felnyúlik. Juliusban ernyős fehér virágot nyit, - már hát olyanféle ernyőset, mint amilyen a japáni napos ernyő, kis kerek fehér ernyő, csupa-csupa kis finomka csipkéből.

Ez a virág a bogarak vendéglője.

Amint a juliusi nap megnyitja a legfelső virág apróka szirmait, zöld cikázással jelenik meg az első vendég, - a szemtelennek nevezett víg család valami hercegi tagja: a zöld aranylégy.

Van úgy, hogy csak maga érkezik. Van úgy, hogy többedmagával. Honnan? Nem tudható. Az efféle úrinép nem egyhelyen hál: ki a réten, ki az erdön, ki nádon, ki nyirfán, falombok sűrűjében, fakérges buckóin, zöld levelek alatt. Csak egyszer előtűnnek, - mikor már kisütött a nap. Táncolva és muzikaszóval jelennek meg a vendéglőben.

- Hopp Isten jónapot! Ebédet ide!

A répavirág a legédesebb menüjét adja föl nekik, *souterrain* konyhájából, a tiszta fehér tányérokra. S megkezdődik a dinom-dánom.

Mi városi emberek, akik *légy* néven csak azt a barna kis kellemetlent ismerjük, bizony nem is gondoljuk, hogy a világszerte járó nagy légy-nemzetségben micsoda ragyogó öltözetű urak, asszonyságok, urfiak, és kisasszonyok találkoznak. A házilégy csak paraszt közöttük, a dongó meg kövér jókedvű orgonász.

Tessék megnézni délfelé a répavendéglőt! Ott élnek az urak, a bárók, grófok, hercegek, mindenféle aeroplánon járó vidám méltóságok. A zöld aranylégy, az bizonyosan báró, mert sok van belőle. Napos időben mindenfelé látjuk, csak a városokban nem. Hogy is lehetne bárót látni nyáron az aszfalton!

Hanem a sárga aranylégy, - valami főherceg lehet köztük, - az már ritka. Azt hetenkint ha egyszer látni. Gyakoribb az olyan, amelyik fölül zöld-arany, alól kék-arany, vagy amelyik rubinszínben játszik.

Hanem a legszebb még sem a sárga köztük: van egy aranylégy faj, amelyiknek a megpillantásakor elnyilik még a bogarász tudós szeme is talán.

Annak a légynek a dereka is zöldarany, de a potroha már ragyogó karminsín. Piros gyémántka. Zöld és piros gyémántka.

Az a légy csak forró, napos időben jelenik meg. Mikor ember és állat árnyékba vonul. Mikor a föld pora olyan hevült, hogy a tojás megfőne benne. Mikor a kő olyan tüzes, hogy a gyík is lehőköl róla, s búvik a haraszt árnyékába. Akkor jön a ragyogó piros aranylégy. A légytündér. S megjelenik ő is a vendéglőben.

Nézni nézheted, de ha feléje lépsz, úgy elillan, mintha ott se lett volna. Mintha tudná, hogy ritka ragyogó szépség ő, és hogy az ember, - az óriásnagy szárnyatlan bogár, - kap azon, ami ragyog.

Sokáig vadásztam rája, míg végre fogóhálóval sikerült egy kis fiatalat rabul ejtenem.

Ötvenszeresen nagyító üveg alatt olyan volt a zöldje, mint valami napon-izzó smaragd, amely ezernyi apró fényragyából töri vissza zölden a sugarakat. És ilyen tündökletes zöld ennek a kis gyönyörűnek a feje, melle, háta, lábacska is. Csak a potrohának a felső fele piros. Az is

tündökletesen piros, milyen piros fénypompája nincsen se drágakőnek, se selyemnek. Szinte azt véltem, hogy az a kis légy-tündér a sötétségben is zöld és piros fényű.

Amelyiket elfognom sikerült, nem nagyobb a házi légynél, de sokkal karcsúbb. Láttam azonban kétszer akkorákat is, és álméltkodtam a pompájukon.

Az ékes urak és hölgyek még le se telepedtek, máris közjük tolakodik két-három nagy osztrák légy. A tudományos nevük ugyan nem ez. Dehát bánom is én: mi neveket adogatnak rájuk a tudósok. Én magamnak csak így nevezem őket: osztrák légy, - mert a ruhájuk hasonlít azokhoz az oszlopokhoz, amelyek a kaszányák körül láthatók.

No jól elszaporodott család ez is. A közönséges légy kicsiségétől kezdve a kék darázs nagyságáig mindenféle termetű megfordul közölök a vendéglőben. Csak a fekete-sárga gyűrűk másulnak rajtuk: egyiken több a sárga, mint a fekete, másik meg csak éppen annyi sárgaságot vesz magára, hogy ki ne átkozzák a familiából.

Van aztán másforma légy is.

Van tarka pepitaruhába öltözött, elegáns és fürge.

Van prêmes derekú, aki bizonyára fázékony természet, azért nem hagyja el a prémjét.

Van aztán gyöngé krémszinű. Annak a szeme mandulaszin barna. De a legtöbb persze az apró fekete légy.

Mindezek ott zimmegnek-zümmögnek, szállongnak, táncolnak, le-leszállnak, nyalakodnak, torkoskodnak napos időben a virágcsárdában és körülötte. Egyik jön, másik megy. Mint a forgalmas vasuti vendéglőben szokott lenni. Csak a fedeles szárnyu bogarak (a kis biplános aviatikusok) maradnak órákig. Azok székes-vendégek. Ráérők, sokat zabálók. Mint ahogy minden kocsmában ülnek olyan naplopók, akik sohse tekintenek az órára. Többnyire szürke, vagy fekete bogárkák. Lomhák, álmosak, nehézkes mozgásuak, mint afféle eszem-iszom filozofusok.

Déltájt azonban két-három ékes-piros úri bogár is lakmározik köztük. Akkorák, mint az író-tollam fele. Biborszínpirosak és két kékacélfényű öv köríti a testüket. Szép bogarak ők is. Mikor kétfelé nyílik a felső szárnyuk és fölrepülnek, akkor még pirosabbak, mert a testük is bíborszínű.

Ha nem ismerném őket, azt mondanám; hogy ők a bogárvilágnak a kardinálisai, előkelő eminenciás urak. Az ám: gonosz rabló ritterek. *Méhrontó bogár* a magyar nevük. A kölykeik bizonyosan ott falatozzák most is az én kis méheimet a bölcsőjükben.

No el is pusztítanám őket. Balga szívvel kellene végeznem velök. De olyan magukfeledte boldogan zabálnak a kis zsiványok, nem mozdul rájuk a kezem.

Azonban vannak itt futóvendégek is, akiknek örökké sietős a dolguk. Mint ahogy a vasuti vendéglőben is vannak akik lábujjhegyen ebédelnek, vagy hogy csak hippentenek egy pohárnyi sört, felkapnak egy bélelt zsemlyét, és futtokban falogatják. Hát a virágvendéglőben is látunk efféléket. Gyorsan illongó kis szárnyasok ezek. Cikcacos villongással járnak a virágok között, s mikor az ebédlőtársasághoz érkeznek, megállanak percre-pillanatra arasnyi távolságban a virág fölött, vagy mellette, a levegőben. Egy-egy sárga, szürke vagy barna pont egyik-másik. Csak a szárnyuk gyors reszketése vallja, hogy ők a szárnyon járók művészei.

Hiszen művészileg repül a fecske is, a denevér meg éppenséggel nagy mestere a szárnykezelésnek. De ezek az aprók túltesznek rajtuk. Ezeket nem látni, mikor repülnek, csak mikor megállanak egy-egy momentumra a levegőben.

- Nézzük mi van itt ebben a jószagú fehér csárdában?

- Lakodalom?

- Térjünk be egy percre.

- De hátha ugrópók ül a szirmok rejtekében?

Egyik-másik mégis csak odaillan a virághoz, és le-föl lengedezve nyujtogatja hol az egyik kehelybe, hol a másikba hajszálnyi finom nyelvecskáját.

Egyszer egy ilyen gyors-szárnyast sikerült hálóval elkapnom. Ő ugyan nem az apró fajtából való volt, lehetett olyan hosszú, mint a datolya magva, s nem is a répavendéglőben fogtam el, hanem egy gladiolusz mellett. Galambszínszürke, selymes pehelyruhája volt. A szeme olyan fehérpillájú, mint a kenderszín szőke embereké szokott lenni.

A nyelvét összegöndörítette, mikor elfogtam, - olyan volt a nyelve, mint a női zsebórácskák rugója. De hogy egy fűszállal kinyújtottam, olyanra egyenesedett, amilyen alakban ő szokta a mézes virágba nyujtani. Hát olyan hosszú volt a nyelve, mint ő maga és olyan vékony, mint a tű.

A tudósok *kacsafarku lepkének* nevezik ezt az ügyes kis teremtest. Én bizony inkább *galamb-lepkének* nevezném, mert éppen olyan ő, mint valami pici kis hamvasgalamb.

De őt sohase láttam a répavirágnál, csak a rokonait, azokat a mindenféle színű apró nyalázkodókat, akik soha sem érintik lábbal a virágot. Talán a földet is csak akkor, ha meghalnak.

A darázs is szereti ezt a vendéglőt.

Hej, a darázs mindig megtalálta, hol terítenek a zöld-élet cukrászai! Hol illatozik a virágméz, a barack, a körte? Mikor érnek a szőlőtőke mustos tömlőcskéi. Mindenre rátalál a darázs, ami édes, még a kávésfindzsára is, ha cukorolvadék maradt a fenekén.

Ki gondolná, hogy ennek a kisasszonyderekú feketesárga teremtesnek haja is van, mint az embernek. Olyan a haja, mint a kopaszodó szőke emberé, aki még nem ősz, de már túl van a negyvenen, s abban a reményben, hogy a haja újra kinő, rövidre nyíratja ritkuló fűrtjeit. Persze a darázs haját a borbély is csak nagyító üveggel láthatná.

Néha egy-egy kis zöld kabóca is föl pattan az ebédelők közé az emeletre. Némi ijedelmet okoz ottan a kis lófejű. De mikor látják, hogy ez is csak jámbor vegetáriánus, rá se néznek többé.

De benéznek olykor oda pecsenye-kedvelők is, mint amilyen például a kis púpos-takaros katicabogár, vagy amilyen az arany szemű kis krizopa. A kis krizopa olyan a fényes legyek között, mint mikor a régi világban a vár zöldfátyolos kisasszonya megjelent a tündöklő arany- és ezüstpáncélba öltözött vitézek között: csupa gyöngesség és finomság. Szivárványszínbe játszó halványzöld hosszú fátyolszárnyait sleppként bocsátja végig nyúlánk olajfa-levél-szín zöld karcsú termetén, és néz, és hallgat.

Tündéralomba illő bogár!

Éshát ezek mind ott dőzsölnek, zümmögnek, hegedülnek, brummognak, nyalakodnak, falnak, habzsolnak a répavirágon. Az a virágzó növény nekik ugyanolyan táplálóhelyük, mint nekünk a Pannónia, Ritz, Hungária, Zserbó. Csakhogy ők se nem rendelnek, se nem fizetnek. Teljes náluk a személyegyenlőség és vagyonközösség. Az apró keményhátú parasztok egytárból esznek a nagyméltóságú kardinálisokkal és az aranyba öltözött főhercegekkel. Egyik a virág mézét, másik a finom sárga smarniját, harmadik az illatos fehér selyemtortát eszegeti, és egyik se tolakodik, egyik se lökdösi el a másikat, egyik se néz kevélyen, vagy hogy elégedetlenül.

Mikor a nagyító üveget föléjük tartom, a légyfélék meg a darazsak otthagyják nagyboszanodva az ebédet, de a keményhátú bogarak úgy bele vannak édesedve a dőzsölésbe, hogy se nem látnak, se nem hallanak.

Csak egyszer tapasztaltam, hogy egy piros katicabogár (csupa sárga por volt a kabátja), föl-emelte az első lábát, s rám nézett, és megvakaródzott. Mint a cigány, akit az ebédétől zavarnak el:

- Aprits more egykis tüzrevalót.

Vajjon gondolkodnak-e a bogarak? Vagy csak eleven gépecskék? Ha nem gondolkodnak, mért huzódik be némelyike a virágba, ha embert lát? Mért ágaskodik szembe a szarvasbogár? Mért les ki a tücsök a lyukából, hogy elmentem-e már? Gondolat nélkül nincs védekező mozdulat, se támadó, se vigyázó.

Hogy állok a répavirág mellett, valamennyien néznek reám.

- Mit keres ez itt, ez a nagy állat? - kérdi magában egyik-másik.

- Ha közelebb lép, elröppenek, - mondja az aranylégy.

- Ha hozzámnyúl, megszurom, - komolykodik a darázs.

- Én meg levetem magam a földre, - mondja a katicabogár, - s halottnak színlem magamat.

Állok és nézem őket.

Az ebéd hosszan tart, mint a régi nagyurak ebédjei. Csak mikor a nap már a nyugati hegyek felé ereszkedik, akkor hagyogatják el az asztalt.

Az esti homály már csak az apró fekete keményhátú bogarakat találja ottan. Azok éjjelre is ottmaradnak. Azok lumpok. A virágon szanaszét hevernek, torkig jóllakottan, méztől és illattól részegen alusznak a tiszta és fehér selyem szirmokon.

A BOGARAK.

Sok érdekes látnivaló van a bogáron. Meg kell nézni a fejét meg a lábát, hogy milyen? Amelyik bogárnak erős futó lába van, az többnyire vadászó bogár. A fülbemászó is ilyen vadász: a kártékony hernyót fogdossa. Azok az aranyos zöld futóbogarak is vadászok. Éjjel járnak és az apró bogarakat fogdossák.

Három bogár az, amelyik legérdekesebb: a pók, a hangya, meg a méh.

Vigyázzátok meg a pókokat, hogyan szövi a hálóját? Milyen okosan meg tudja választani, hogy hol jár a legtöbb légy? És milyen ügyesen sző oda hálót.

A fecskefészek, darázfészek mind egyforma, de a pókháló sohasem egyforma. A pók mindig a szerint készíti a hálóját, amilyen a helye hozzá s éppen ebből látszik, hogy gondolkozó az elméje.

A hangya szinte értelmes állat. Nem magányosan él, mint a pók, hanem mindig társaságban. A föld alatt lakóhelyet ás magának, és oda helyezi el az élelmet, a tojásait meg a fejős állatait. Van olyan hangya, amelyik a föld alatt gombát is tenyész. Épp úgy dolgozik vele, mint a kertészek, még meg is trágyázza.

Mikor a kertész ásója hangyabolyt fordít ki a földből, nézzétek meg figyelmesen, micsoda rémület uralkodik a hangyák között. Éppen úgy hordozkodnak, kapkodnak, szaladgálnak, mint az ember, akinek a háza ég. Az első, amit mentenek, a tojások. A tojásokban vannak az ő gyermekeik. Ahogy az anyák viszik az égő házból a maguk gyermekét, éppoly szeretettel menti a hangya is a magáét. Cipeli, huzgálja más rejtekbe, hogy az emberi kegyetlenségtől megmentse.

Éppen ilyen társas életet él a méh is. Erről már írtam.

HERNYÓ.

Tudom, hogy utáljátok a hernyót. Én se szeretem. Senki se szereti, csak az énekes madarak. Az énekes madarak is csak úgy szeretik, hogy megeszik.

No, köszönöm, hogy engem úgy szeressen valaki, mint az énekes madarak a hernyót!

De hát miért utálatos a hernyó?

Azért, mert olyan puha a teste, hogy ha megfognák, szétfreccsen, meg azért is, mert nem ismerjük a lelkét, csak azt látjuk, hogy az egész élete folytonos kártevés: megeszi a virágainkat, káposztánkat, almánkat, cseresnyénket, megeszi még a bimbókorban.

Pedig a hernyó csakúgy az Isten teremtménye, mint mi vagyunk. Ő, a nyomorult féreg, nem tehet arról, hogy hernyónak született. A nap melege kikölti az icurka-picurka kis tojásokból, s ő egyszer csak ott találja magát tömérdek sok apró kis testvérével egy zöld levélen, ami neki ennivalója is, meg háza is egyuttal.

Képzeljük el, hogy mikor először nyitjuk fel szemünket, egy akkora turós lepényen találunk magunkat, mint a pesti városliget vagy egy akkora cseresnyében, mint a templom. Bezzeg megörülnénk a jó állapotnak, s mi is csak hozzáfognánk a hajlékunk falogatásához.

Hanem azért annyit nem tudnánk enni, mint a hernyó.

- Tudjátok-e, mennyit eszik a hernyó?

- Huszonnégy óra alatt éppen annyit eszik, mint amennyit a teste nyom. Szeretném én látni azt az embert, aki akkora pecsenyét meg tud enni, egy nap alatt, mint amekkora ő maga. Azt mondanám neki:

- No pajtás, nem tartanálak el száz forintért sem egy hónapra.

De mi is lenne belőlünk, ha a hernyók akkorák volnának, mint az emberek? Megennék egy hét alatt az egész világot!

Szerencsére a hernyók kicsinyek. Némelyik, mikor kibúvik a tojásból, csak akkora, hogy alig lehet meglátni. Egy kis szilva-fa levelén száz is megfér.

Eleinte csak azon az egy levélen élnek, de im hogy folytonosan eszegetik azt az egy levelet, egyszercsak arra eszmélnek, hogy se paplan, se asztal, széjjelebb kell nézni a világba.

Akkor aztán megoszlanak. Egyik jobbra, másik balra. Van a fán levél elég, meg nő is minden nap szüntelenül. Levélről-levéltre mászva zabálnak naphosszat, csak éjszakára gyűlnek össze egy *fátyolszerű* fészekben, amit a nyálukból szövögetnek.

De van olyan hernyó is, amelyik nem nappal eszik, és nem él társas életet. Ilyen a káposzta hernyója. Az nappal a földbe rejtőzve alszik, és csak este búvik ki és mászik a gyöngye káposztára. Eszik reggelig.

Reggel, mikor meghallja a rigó nótáját, fölemeli a fejét és bizonyára így gondolkozik:

- Hohó! Itt van már a hernyók ellensége. Szaladjunk!

Azzal egy-kettő: befurakodik újra a földbe és nekifekszik az alvásnak.

Van aztán olyan hernyó is, amelyik azt mondja:

- Nem félek én sem a rigótól, sem a fülemiletől. Van énnekem olyan bundám, hogy azt nem meri lenyelni senki.

A szőrös hernyó beszél így, a *papmacska*, amelyik köröskörül el van borítva hegyes, egyenes szőrökkel. Ahhoz csakugyan nem nyúl a rigó, se a fülemile. Hanem bezzeg a kakuk madár nem olyan finnyás. Az, amint megpillantja a szőrös hernyót, azt mondja:

- Gyere csak, koma, éppen nekem való vagy!

Azzal úgy bekapja, hogy a hernyó még jajdulni se ér rá ijedtében.

De néha annyi a hernyó, hogy az énekes madarak nem győzik megenni. Olyankor szomorú az esztendeje a gyümölcsös kertnek. Alig egy-két alma, alig egy-két szem szilva lóg a fákön. A cseresnyét meg, ami kevés mutatkozik, egy apró légyfaj teszi kukacossá. (Mert abból a kukacból, ami a cseresznyében van, kis fekete légy lesz.)

A hernyó, mikor már megnőtt, egy napon körülköti magát csillogó fonállal, vagy pedig saját testének a nedvességéből kérget csinál magának és elalszik benne. Egyik rövidebb ideig, a másik hosszabb ideig. Az a burkolat, amit maga körül szőtt: a gubó. A gubó burkolata olyan erős, hogy sem az eső nem hat át rajta, sem a madár nem bírja felvágni.

A hetekig tartó alvás alatt átalakul a hernyó. Hat lába megnő, a többi elvész. Az oldalán szárnyak nőnek, és a két szeme is szebbé fejlődik. Végre egy napon felébred. Kirágja, kikarmolással magát a gubóból és kimászik.

Még nem tud repülni. Szárnya a teste körül gyöngye patyolatként van körülcsavarodva. Az a patyolat nedves. A napfényre mászva, bontogatja, szárítgatja.

Akkor már nem hernyó. Gyönyörű pillangó. Mikor a szárnya megszáradt, föllebben vele a levegőbe és száll, csapong ide-oda könnyedén, virágról-virágra és fáról-fára. Csupa játék, csupa gyönyörűség az élete.

MIMIKRI.

A minap gombát láttam a lugasunk mellett. Ma (1911. VII. 16.) eszembe jutott és mutatni akartam az anyámnak.

A gomba már nem volt ott, hanem helyett láttam a deszka alján három elsárgult, jobban mondva: vörösre hervadt falevelet. Az első szempillantásra olyan volt, mintha birsalmalevél volna mind a három. Feltűnt azonban, hogy az egyik levélnek lába is van. Hát csak a legalsó volt falevél, a másik kettő két lepke volt.

Mind a két lepke csalódásig hasonlított az elsárgult falevélhez. Annyira hasonlítottak, hogy mikor értök nyultam, el se mozdultak. Biztak a színök védelmében.

Befogtam mind a kettőt egy széles befőttes üvegbe s meg akartam nézni, hogy mi a nevök, mi fán terem a hernyójuk? - Nézttem Brehm-ben, nézttem a Cserey-féle lepkehatározóban. Nem találtam egyikben sem.

Hát közönséges pillangó nem lehet.

Az egyik him, a másik nő.

Én harmincnyolc éve élek s nem láttam soha se himet, se nőt ilyen pillangófajt. Ők ezen a nyáron születtek és megtalálták egymást, szeretkeztek.

De micsoda erő vezette őket egymáshoz? Micsoda erő ébresztett bennök vonzalmat egymás iránt, hogy a milliónyi bogár között megtalálták egymást? - és szerették egymást?

ÉJSZAKAI SÖTÉTSÉGBEN.

Mikor már lenyugodott a nap, s elcsöndesült minden, a sötétségben újra megmozdúl az élet. A földből ilyenkor búvik elő a káposzta hernyója, s az éjjeli hernyók más fajtái. Éjjel nem látja őket az énekes madár: ehetnek bátran.

A szúnyog már naplementekor megjelent. A fecske egydarabig fogdosta, azután aludni tért fészkébe. Hanem azért a sok gonosz szúnyog nincs ám békességben, a fecske helyett megjelenik a denevér. Nesz nélkül illan ide- s tova. Olykor gyors bukfencet vet a levegőben. Ez a bukfenc mindig egy szúnyog halálát jelenti.

Azután megcsillan a bokrok alján a szentjánosbogár, mint valami icinke-picinke kék csillag. Világít.

- Kinek világít?

- Annak világít, akit szeret.

Mert a kis szentjánosbogár is szereti ám egymást, mint az ember az embert. Hogy találják meg egymást másképpen a sötétben, mint egy lámpást gyujtanak. A lámpást a természet adta nekik, egy világító kis gyűrű az, a derekuk végén. Közelről sárga fényű, távolabbról zöld, messziről kék.

Ilyenkor már más bogarak is csúsznak-másznak, ballagnak, futkosnak, röpdösnek a sötétben. Ilyenkor jön elő mély bűgő repüléssel a nagy szarvasbogár, amelynek néhol *Isten ökröcskéje* a neve. A nagyszarvú férfi, a kisszarvú nő. Mindeniknek kis fekete tükör van a nyakán. Lehet, hogy abban nézik egymást.

A szép gesztenyeszínű egyszarvú bogár is ilyenkor indul éjjeli útjára, pedig nem valami jól lát a sötétben. Nagy koppanással ütődik olykor neki a ház falának, s ilyenkor bezzeg tapogatja az orrát, hogy azt mondja:

- Ejnye, de megütöttem!

A kaszás pók is előjött a levelek alól, a kövek közül. Hosszú lábai bezzeg gyorsan mozognak, mikor megindul. Itt is, ott is elfog egy éjjeli kis legyet vagy szúnyogot. Nem hálóban fogja meg, mint a többi pók, ő bizony nem vesződik hálókötéssel: ügyes ugró, hát csak ugrással fog magának eledelt.

Más sötétszínű keményhátú bogarak is bujnak elő a kövek alól. Azok többnyire törmeléket, hulladékot esznek. Ők a természet takarítói. Azt a munkát végzik a természetben, amit a cselédek a seprővel a konyhán, a szobában az udvaron.

De nekik is meg van a maguk ellensége: az aranyos zöld futóbogár. Jaj annak, amelyik annak a gyorslábu vadásznak a körme közé kerül. Erős harapó fogai a legkeményebb páncélú bogarat is kettéroppantják. Nem kegyelmez se hernyónak, se cserebogárnak, semminek se.

A csiga is az éjjeli sötétségben indul legelni. Legkedvesebb étele a cukorborsó levele, meg a kékliliom levele. Két kis fekete szemét felnyújtja a két szarva végén és ide-oda tapogat. Ez bizony nem az orrát üti bele a tárgyakba, hanem a szemét. De azért nem vakul meg. Vak csigát nem látott még senki. Ha beleütődik valamibe, visszahuzza a szarvát és másfelé fordul.

A róka, a menyét, a görény mind-mind éjjel indulnak vadászatra. Amelyik madár alacsonyan ül, az az övék. Alvás közben megkapják és fölpecsenyéznek.

Legkésőbb jönnek elő az éjjeli pillangók. Sokkal nagyobbak és sokkal szebbek mint a nappaliak. Ahol kinyílt a liliom, ott szép tiszta nyári éjjeleken sokat lehet fogni. Mert a liliomnak éjjel illatos a virága, s ezt ők messziről megérik. Úgy szeretik a liliomot, mint a gyerek a mézes kalácsot. Nem is nehéz őket megfogni, mert az éjjeli pillangók nem félnek, ott a virágon ülve, észre se veszik a nagy zabálásban, hogy valaki megfogta őket. Van köztük akkora is, mint a veréb. A boszorkány-lepke az. Ha fogtok ilyen lepkét, gyönyörködjetez benne, aztán bocsássátok szabadon. Hadd éljen az istenadta. Neki is olyan édes az élet, mint nekünk.

A madarak között is van egy, amelyik az éjszakát szereti. A bagoly.

Amíg a nap süt, őkegyelme valami oduban vagy kőszikla üregében alszik, hanem mikor a nap leáldozott, előröppen, ki a sötétségbe. De nem sötétség az őneki. Ő azokkal a nagy kerek szemeivel csakúgy lát, mint mink nappal, de még jobban is.

A magasban repülve látja, hol fut a mezei egér vagy a vakondok. Leccsap rája, és nincs rá eset, hogy amire leccsap, az el tudjon szabadulni a körme közül. Annak örökre vége. Vagy maga eszi meg, vagy haza viszi a fiainak.

Az éjszakai sötétségben tehát éppen úgy nyüzsög az élet, mint nappal, sőt talán még jobban, - csak hogy mi nem látjuk.

Ha leásunk éjjelre a földbe egy poharat vagy bögrét, úgy, hogy a széle a föld színével egy vonalban áll, reggelre mindig találunk benne egypár éjjeli bogarat.

Nézzük meg, milyen a szemük?

Többnyire egyszerű. A légynek hét-nyolcszáz szeme van két csoportban, a szitakötőnek is egynéhány száz, az éjjeli bogarak szeme rendesen csak két egyszerű kis szem. Elég ez nekik, hogy az ennivalójukat megtalálják.

GYÍK.

Homokot ástak a kapunk előtt. Innen visznek egy-egy kosár homokot a parasztok surolni.

Egy kapavágás három gyíktojást fordított ki.

Betettem az íróasztalomra. Az egyiket deszkaskatulyába tettem, a másikat egy celluloid szelencébe, a harmadik egy csészetányérba. Látni szerettem volna: milyen a kis gyík, mikor kibúvik a tojásból?

Estefelé mind a három tojás egyformán behorpadt.

Eszembe jutott Teschler György könyve az Ablepharus pannonicusról. Figyelte ezt az állatot éveken át, boncolta, rajzolta, analizálta, s leírta az utolsó idegszálaig egy vaskos könyvben, s amely Akadémiánknak legbámulatosabb lucaszéke. Sajnálattal mondja Teschler ebben a könyvében, hogy a gyíktojások kikeléséről nem mondhat semmit, mert ezek mielőtt kikeltek volna, elromlottak.

Gyermekkoromban nekem is volt már egyszer gyíktojásom, és ki akartam kelteni, de nem sikerült.

S íme ezek is egynehány óra alatt elromlottak. Hiába tettem egyiket homokba, másikat vízbe, harmadikat hűvös árnyékba, - egyik megpenészedett, másik összefonnyadt.

Ki tanította meg a gyíkot arra, hogy éppen olyan helyre és olyan mélyen helyezze el a tojásait, hogy a nap melege érlelje őket, de el ne szárítsa, s a föld nedvessége táplálja őket, de el ne penésztse.

Ki tanította meg erre a gyíkot?

(1901. VII. 17.)

MAGYAR GYÍK.

Április közepén szállító-levelet kapok a postáról. Nézem: ki küldi? mit küld? Hát Lendl Adolf küldi, a nagy természettudós. A küldemény tartalma: *Eleven gyíkok*.

Csak elhököltem.

Mi a csuda lelte Lendlt, hogy nekem gyíkokat küld! Még jó, hogy nem egypár eleven viperát.

Nem tudtam mit tegyek a szállitmánynyal? A tudósak nem ronthatom el azt a gondolatát, hogy nekem örömet küldött. A postán se hagyhatom. - Képzelem, hogy a postás kisasszonyok máris rémülődznek, hogy a gyíkok valami lyukon kiszabadulnak! - Az se kívánatos, hogy hazahozassam. Kell az ördögnek!

De csak legalább valami levelet írt volna, hogy minek küld gyíkot. Egy sort sem! Olyanformán éreztem magamat, mint Eszterháznak a vendégei, mikor Hani Istók egy tál kigyóbékát tett eléjük az asztalra.

Végre is, hogy meg ne bántsam a kitűnő természettudóst, elküldtem nagy kelletlenül a gyíkokért.

Kis láda. Benne egy még kisebb lapos láda, akkora, mint a lapos szivarskatulyák szoktak lenni. Hát ebben vannak az eleven férgek!

No, nálunk nem kíváncsi rájuk senki. Magam is azt gondoltam, hogy nem fogom kibontani. Majd holnap, ha kitisztul az idő a kertben.

De lám még a kellemetlenség is bizgatja az ember érdeklődését: megnézem már mégis, hogy milyenek, ha ő érdemesnek gondolta arra, hogy elküldje.

De hátha szétugranak, és tele lesz a szobám gyíkkal!

Nagyóvatosan metszem el a keresztbe kötött szalagot. Még óvatosabban papirost csusztatok a ládika födele alá, a papirosra meg üveglapot s közben ugyancsak vigyázok, hogy a kabátom ujjába bele ne szaladjon valamelyik.

No most kivonom a papirost az üveglap alól s még mindig vigyázok, nehogy valamelyik ürge féreg kiszökelljen. Hát egy összemaroknyi zöld erdei moha van a ládikában, s a moha közepén két, kis gyermekarasznyi, vékonyka bronzszínű gyík ül.

Néz rám mind a kettő nyugodtan, félelem nélkül, kíváncsi oldalszemmel, mint a liba.

Csakhamar egy harmadik és negyedik kis bronzszínű gyík is előcsúszik a mohából és az apró szelíd fekete szemek épp úgy bámulnak engemet, mint ahogy én őket.

Az ablak párkányára teszem a ládikát és nézem őket némi megbéküléssel. A világosság úgy látom, jólesik nekik. A postai utazás bizony nem lehetett nekik valami gyönyörűség.

Egy perc nem telik belé, még három ugyanolyan karcsu barna kis gyík bukkanik elő a mohából. Egy csoportba csuszva, egymástól körülgyűrűzve, összekalácsosodva heverésznek. De olyan vékonyka kis apró teremtesek, hogy mind a hét kényelmesen elférne egy gyermekkéz tenyerében.

Furcsa gyíkok!

Első pillantásra azt vélném, hogy valami csinos kis kigyófiak. De kezük lábuk van, éppen olyan, mint az ember keze, csak hogy mintha fekete cérnából volnának kötve, olyan vékonykák, picurkák.

De milyen testvériesen szeretik egymást! Ni az egyik át is öleli a másikat, és jóízűen ásít.

No ezek nem éppen förtelmesek!

Másnap aztán megjött a tudósnak a levele is, amelyben megírja, hogy a gyík neve Ablepharus pannonicus, magyar gyíkfaj! - csak a magyar föld a hazája, - és hogy valamennyi kézbevehetően szelíd állatocská.

Leveszem az üvegtáblát róluk, hát csakugyan nem futnak el. Csak néznek libásan, kedves ostoba nézéssel, hogy mit akarok?

A tudós tanácsa szerint benyujtok nekik az ujjam hegyén egy hangyatojást.

Az apró fejek fölemelkednek. Még nagyobb bámulás.

Az egyik végre megismeri, hogy valami ennivaló van az ujjamon: hej elkapja nagy örömmel! Eliszkol vele a sarokba. Befalogatja jóízűen.

- Kedves egészségedre, kis pajtás!

Megétetem így valamennyit. De éhesek voltak szegények! Azután egy vízcseppet nyujtok be az ujjam hegyén.

Amelyik meglátja, megissza nyalogatva s emelt fejjel maradtan gondolkozik egyet utána, épp úgy, mint az emberféle, mikor valami drága jó borból hörpöntett.

Isznak valamennyien.

Azután megint egymásba fonódnak, és egymást ölelgetik.

Hát még ilyen madaraim se voltak soha életemben.

Tegnap még az volt a szándékom, hogy széteresztsem őket a kertünkben. De nem lehet. Hiszen ezek olyan jámborok, hogy akárki rájuk léphet, nem futnak el senki elől sem.

Csináltattam nekik egy kétaraszos üvegládát. A közepébe odatettem a mohát, köröskörül meg két ujjnyi vastagon homokot terítettem. Középre meg egy akkora kavicsot tettem nekik, mint amekkora egy császárszemlyének a negyedrésze. Tudom, hogy a gyíkféle szeret a kövön heverészni.

Nézem őket másnap, hogy mit csinálnak?

Hát uramfia, olyan pusztá a földjük, akár az arabsivatag.

Tyhü? kutyalélke, talán bizony megszöktek?

Fölemelem a mohacsomót.

Nincs benne egy se.

Keresem őket a kő alatt.

Ott sincsenek.

Hanem lám, a homokból kihegyeslik egynek a farkincája.

Idebujtak.

Bizonyosan fáznak szegények az áprilisi hideg éjszakán.

Az egyik ablakomon besüt az áprilisi nap. Ide teszem a párkányra az üvegládát. Hát nem is telik belé egy perc, megmozdul egy helyen a homok, s előbuvik az okos kis barna kigyófej. Néz és fülel, aztán előcsúszik óvatos lassan a homokból. Ahogy a nap rásüt, aranyosan fénylik a háta, s olyan cifrázatu zománc látszik rajta, mint az aranynyal vert damaszkusi kardokon. Sétál és meg-megáll. Ide-oda nyújtogatja a nyelvecskáját, mintha a levegőt nyalogatná.

Éppen ilyen óvatosan jelenik meg a másik, a harmadik, s alig öt perc múlva valamennyi. Ide-oda nyújtogatják a nyelvüket s én csak napok múlva eszmélkedek rá, hogy ilyenkor a harmatcseppeket keresik. Be is föcskendezem a mohát minden reggel és ők lenyalogatják jóízűen.

Lehetetlen szavakkal lerajzolni, hogy a hajlékonyságnak mennyi finom változata van ezeknek a filigrán gyíkoknak a mozgásában! Más gyíkok legfeljebb egy v betűt formálnak fekvés vagy futás közben. A magyar gyíknak semmi az! Még a 8-as is semmi! Mikor a mohán mászkálnak, a fejüket a saját testük karikáján átdugják lefelé haladtukban. Hapedig többen vannak együtt, egymás hegyén-hátán olyan vitéz kötések és török betűket csinálnak, hogy akárhányszor szerettem volna őket lerajzolni. Elképzelhetetlenül gracióz hajlékonysága ez a gerincnek! Néha úgyszólván önmaga mellett csuszik el a bájos teremtés, és az ilyen meghajlásaiban semmi feszesség vagy erőltettség nincsen, merthiszen szabad téren, saját mulattából teszi.

Hogy elfogyott a hangyatojásuk, elküldtem Ferencet, az én jó sánta szomszédomat, hogy szedjen valahol. Míg az odajárt, egy szunyogféle bogárkát fogtam és bevettem nekik.

Az egyik mingyárt neki is iramodik a szunyognak, de az hol ide, hol oda száll az üvegládjában. Ha le is ül egy percre-pillanatra, megint csak tovaszáll, mikorra a magyar gyík odaérkezik.

A gyík ilyenkor mulatságosan ostoba bámulással néz utána és a levegőbe nyalint, mintha azt mondaná:

- Ejnye de jó lenne!

A szomszéd hozott valami kevés hangyatojást, tán husz-huszonöt szemet. A gyíkok a mohán heverésztek, mikor bevettem nekik, s csak akkor eszüdtek rá, hogy micsoda jó csemegét kaptak, mikor az egynehány hangya, amelyik a tojással együtt bekerült, a kavics alá kezdte becipelni a tojásokat.

Az egyik gyík megpillantja, egyszerre ott terem és elkapja a tojást. Azonban a hangya is tud haragudni: fölfut a tojáról a gyíknak a hátára és ide-oda fog, hogy megcsipje a gyíkot. A sima fényes bőrön persze nem hatol át a foga. Hanem, hogy a filigrán lábat megtalálja, abba aztán belecsip haragosan.

Bezzeg van futás és rémület! Csak most lehet látni, micsoda sebes a futásuk. Összevissza futkosnak a moha között és addig csúsznak és csapkolódnak, míg le nem dörzsölik magukról a haragos ellenséget.

Ezt az ijedelmet akkor is láttam rajtok, mikor az ujjam hegyén vízcseppet nyújtottam be nekik. A gyík örömmel fogadja a vizet s kinyújtja a nyelvét, hogy nyalogassa. De a vízcsepp lefut olykor a nyelvére és az álla alatt megáll. Olyankor egy pillanatig bámulva mered maga elé, hogy micsoda hidegség lóg az ő állán? Aztán ijedten nyargal a moha alá.

A nap az ő egyetlen szerelmük és boldogságuk. Amint a nap rásüt a földjükre, azonnal megérik odalenn és előbujnak. De mihelyt a nap eltűnik, ők is csakhamar megmozdulnak és belebujnak a homokba.

Sokszor megpróbáltam, hogy árnyékba tettem őket. Az elkedvetlenedés azonnal látható volt rajtok. Egy-két percig ha vártak az időváltozásra, tovább nem: egyik a másik után huzódott le a moha közé, s onnan meg a földbe. Néhány perc múlva visszatettem az üvegládát a napra, ők

azonnal megéreztek, mingyárt előbujtak, és egy kis ide-oda való sétálás futkosás után egy helyre gyültek össze.

Ha a ládát úgy toltam, hogy csak az egyik sarkába, vagy a közepén egy tenyérnyi helyre sütött a nap, ők azt is megéreztek a földben: előjöttek és odagyültek össze.

A kavicsot csakugyan szerették.

Ha odasütött a nap, vagy az egyik vagy a másik körülölelte az egész testével is látszott rajta, milyen boldog, hogy az a kavics az övé! De mert a többi is szerette a kavicsot, csakhamar ott termett a másik is: beleöltötte a fejét a fekvőnek a gyűrűjébe s ő maga végighasalt a kavicson, tartotta a hátát boldog nyugodtan a napnak. Végre mind a hét ott volt, egymás hegyén hátán s a legalsó utóljára is átfonakodott rajtuk legfelsőnek.

Eleinte csak csodáltam a napnak ezt a szeretetét náluk. Én bizony, mint minden városi ember, azt gondoltam, hogy csak a mi értelmes fajunk tudja megbecsülni és szeretni a napot, a napnak semmivel nem pótolható világosságát, éltető melegét.

Hátrább Ádámfi! A te pöffeszkedésedet megcáfolja még a pocsolya apró állatvilága is. Hiszen az egész mindenség a nap által születik, a napban nevelkedik, a fény és a melegség, ez az eleme. A pillangók, a bogárnemzetek miriádjai akkor szállonganak legvigabban, mikor kisüt a nap. Akkor esznek, akkor szeretkeznek, akkor muzsikálnak, akkor boldogok. A fal tövében a piros bodobács, a fű tövében a nagyfejű kis ostoba prücsök, a fán a madár, a hernyó, a hangya, a pók, a vízben a béka, a hal, a vízi bogár mind előbb örül a napsugárnak, mint az ember.

És ime a gyík.

Hiszen ez teljesen testével lelkével benne él a napsugárban, mint a hal a vízben. Finom idegei tökéletesebben felfogják, átérzik a napvilágot, s a testük beleheli beissza a napfényt, amely az ismeretlen magasból jövő meleggel hull a mindenségre.

Ahogy elnyúlnak, elfekszenek a napon, karcsu testük bágyadt mozdulatlanságán lehel látni, hogy ez nekik a legfőbb boldogságuk, hogy ennek születnek, ennek élnek. A borult ég szomoruság nekik. Mert amikor nem süt a nap, mind ott lenn guborog szanaszét a földben s ha az ember elő is kaparja őket, szinte dermedten fekszenek a tenyerén. Olyan búsan néznek ilyenkor rám az óriásra, mintha azt mondanák:

- Nem süt a nap: beteg vagyok!

No aztán a kis napimádók ebbe is haltak bele.

Május közepén kivittem őket a méhesbe, és a napra tettem a ládájukat. Aztán mingyárt ásót fogtam és a méhes közelében hangyatojásként kerestem nekik. Ásás-szedés nem tartott negyed-óraig, s mégis mikorra visszatértem, bizony azt láttam, hogy az egyik hassal fordult a nap felé.

Nézem, hogy mi lelte a nyomorult kis állatot, hát látom, hogy valamennyi a szokott alakban hajoltan élettelenül hever a homokon.

El nem tudtam gondolni, hogy mi baj érhetette őket! Csak mikor rátapintottam az üvegre, akkor láttam, hogy az odatűző naptól az egyik üvegoldal forró.

Hideg víz után kapok, hogy eszméletre térítsem őket, de bizony csak egyet sikerült a gyöngye kis teremtések közül fellocsolnom.

SZÁRNYAS ISMERŐSÖK.

Ebben a cikkecskében nem poétákról van szó, hanem tyúkokról.

A tyúkok általában megvetett teremtések, és én azért is szeretem őket. Ha egyszer nyugalomba vonulok, könyvet írok róluk. S nem aggaszt az a kérdés, hogy ki fogja elolvasni a könyvemet? Inkább az a gondolat aggaszt, hogy valaki elolvassa majd, és a fejét rázza rá:

- Micsoda haszontalanságok!

Dehát engem teljes életemben csak az efféle haszontalanságok érdekeltek. Nekem egy kis csirke érdekesebb szép Meluzinánál. Mert igaz. Mert a végtelenségnek egy titkocskája. Mint ahogy egy tollpohely szerkezete is csodásabb nekem a legkomplicáltabb gépsárkány szerkezeténél. Egy közönséges tyúktojás pedig többet mond nekem Istenről, mint Akvinói Tamás.

Hát a tyúkok életét kezdem most jegyezgetni, s az eddigi jegyzeteimből bocsátok ki ezuttal egynehány levelecskét.

*

A piacról öt csirkét hoztak. Lehetek már hatheteseek. Három közülök fehér volt, mint a galamb.

- Hagyjuk meg őket: igen szépek.

A három csirke-szépség mindig együtt járt aztán a kertben. A tyúkjainktól féltek. A tyúk gyűlöli a csirkét, s ha közel éri, vágja. Hát a három kis árva külön járt, - kerülte a tyúkokat.

Az egyik különösen félénk volt, szinte vad. Az embertől is futott. Húsz méternyi távolság kellett neki, hogy biztonságban érezze magát.

Eleinte azt gondoltam, hogy csak tőlem fél meg a tyúkoktól. Később láttam, hogy természete a félénkség. Félénk, mint némelyik félénk leány. A szeme örökös aggodalmat fejezett ki, s a kifejezés rögtön a rémület kifejezése volt, mihelyt valamit mozdulni látott.

Vajjon lehetne-e ezt a rettegő állatkát megnyugtatni?

Búzáat vagy kenyérmorzsát szórtam a baromfiaknak, - valamennyi hozzámfutott. Az idegen két csirke is szedegetett a háziak mögött. A vad csak állt húsz-harminc méternyi távolságban, és felnyujtotta a nyakát: nézett.

Ha feléje dobtam a csemegét, ahelyett, hogy hozzákapott volna, elfutott.

Hiába próbáltam megérttetni vele, hogy javát akarom, félt, és mindenkitől félt.

- Miért olyan félénk ez a csirke?

A félénkség nem születik a háziállatokkal. Az erdei vadak is bizonyára az anyjuktól tanulnak félni. A kis nyúl nem fél az embertől, amikor kinyilik a szeme, de ha az anyját futni látja, maga is futásnak ered.

A háziállatot félni csak a szenvedés tanítja meg. A sokat kergetett, bántott kis állat bizony elvadul és menekül az embertől. De ez a kis állat az anyja mellől került hozzánk: mi bántalmak érhatték? Éshát a csirkét nem bántogatja a gyermek se.

A félénkség vele-született.

Aki foglalkozott állatokkal, tudhatja, hogy az állatoknak éppugy megvan a maguk egyénisége, mint az embereknek. A tyúkfélékben is minden tyúk más természetű. Van köztük bizalmas, bizalmatlan, irigy, tolakodó, verekedő. Van köztük büszke, és van alázatos, van csendes, van lármás. Egy tyúkunk annyira karatyoló, lármás természetű volt, mint némelyik vénasszony. Serpenyőbe került: az udvar csendességéért.

Egyszer aztán igen éhes lehetett az én kis fehér csirkém, s hogy a magot messze szórtam a többinek, a legmesszebb esőket nagyóvatosan ő is felszedte.

Ez volt a kezdete a szelidülésének.

Attól fogva mindennap bementem a konyhába, és szórtam valamit a tyúkoknak, vagyis hogy inkább öneki. Úgy intéztem a szórást, hogy mindig feléje hulljon a legtöbb.

Hát lassankint egyre közelebb és közelebb bátorodott.

Két hét nem telt belé, már oly közel jött, mint a többi, de még mindig megrebbent és felugrott, valahányszor a kezem mozdult, s a szeme mindig gyanakvó volt és bizalmatlan.

Volt már egynehány igen szelid tyúkom. Le is irtam egyszer egyet közülök: a szakálás tyúkot, amely nem is tyúk volt, hanem kis tollas ember. Érdekelt, hogy meg lehet-e ezt a jércikét is annyira szelídítenem, hogy olyan legyen mint a szakálás tyúk!

Mindig arra szórtam a magot, amerre ő állt, és egyre közelebb magamhoz. De a kezemből nem akarta sehogy sem elvenni.

Végre úgy két hónap múlva ezt is elértem. Hogy a társai mohón kapogatták a szemet a kezemből, egyszer csak ő is odakapott. De olyan ijedten ugrott vissza, mintha megcsaptam volna. És ez napokig ismétlődött, ha egy nap tizszer ettem is.

Végre minden félelme elmúlt. Annyira megjámborodott, hogy valahányszor meglátott, mindig kivált a tyúktársai közül és hozzámfutott. Járt utánam, mint a kutya.

De máshoz mindenkire azután is bizalmatlan maradt. Sem az anyám, sem a cselédünk nem birta két méternyi távolságnál közelebb csalni, még esztendő múlva se. Tovább meg nem is élt. Egy reggel csak a tollait találtuk meg a kerti árokban.

*

Két kendermagos csirkénk volt egyszer. Szintén testvérek. Meghagytuk őket, hogy olyan egyformák voltak.

A két kis kendermagos mindig együtt járt. A többi tyúk gyűlölte őket: csipték, vágták mind a kettőt. Csontig leszedték a bőrt is a fejükről. Hát futottak tőlük. Csak mikor megnőttek, akkor fogadták be őket a tyúkok a társaságukba. Csunya két boglyas tyúk lett belőlük. Egynapon kezdték el a tojást és egynapon az első kotlást.

Ez a két tyúk ma is összetart. Akárhol járnak, mindig együtt lehet látni mind a kettőt, s akár-hová tesszük az éjjeli szállásukat, bizonyos, hogy ők mindig egymás mellé ülnek.

Csak akkor váltak meg egymástól mikor az egyik másodszor kotlott és csirkét nevelt.

Vigyáztam, hogy az anyai féltékenység változtat-e a viszonyukon? Azonban erre vonatkozólag nem jegyezhettem fel semmit se, mert az a tyúk nem volt annyira féltékeny a csirkéire, hogy a többi tyúkot megrohanta volna.

Hanem azt láttam, hogy mikor a csirkék megtollasodtak s elváltak az anyjuktól, a két öreg tyúk megint összecsatlakozott.

Mi vonta őket együvé? Testvéri érzés?

Nem gondolhatom.

Az állati világban nincs testvéri érzés.

De azt se gondolhatom, hogy csak az együttnövekedés és összeszokás a kapcsuk, merthiszen tizenöten is voltak ők testvérek. Azokkal együtt nőttek fel az anyjuk szárnya alatt, de ők ketten aztán különváltak.

És azt se gondolhatom, hogy a tolluk azonos színe tartotta őket egymás mellett, merthiszen gyakorta volt fehér vagy fekete tyúkunk, testvérek is: nem tanúsítottak egymás iránt szeretetet.

Az ő kapcsuk nem lehetett más csak a barátságnak az a neme, amelynek neve nincsen, csak példája: Castor és Pollux regéjében. Mindig voltak és vannak a világon olyan emberek, akik magukban nem érzik magukat egészeknek.

Mintha fél, azaz $\frac{1}{2}$ lélek is volna a világon s mintha annak addig kellene bolygania, míg csak egy magához hasonló $\frac{1}{2}$ lelket nem talál. Akkor azután azok együtt élnek tovább, mert csak együtt érzik magukat egészeknek.

Nem gondolhatok mást.

*

- Van-e a tyúknak esze?

Ez a kérdés mindig érdekelt.

Megintcsak a félénk fehér jércével kezdem. Hát az, hogy a többitől különváltan, magányosan járt, egyidőben gyakorta az ablakom alatt láttam: a kis kertben.

Egy Esti Ujságnak a fele hevert ottan. A szél vitte ki még ősszel az ablakon, s hogy télen át senki se ment ki a kiskertbe, ott is maradt.

Valahányszor a tavaszi szél megmozdította azt az ujságdarabot, a kis fehér jérce mindig meg-rebbent, s odábbfutott.

Azután hogy ide oda kaparászott, megint visszakerült az ujságszelet közelébe, s mikor az ujság megint mozdult, megint csak éppen úgy megijedt, mint előbb.

Ő tehát nem tudta megkülönböztetni az élő az élettelenről. Neki minden élt, ami mozgott. Ha a szél a fűszálakat, lombokat mozgatja, a tyúkok bizonyára azt hiszik, hogy azok is állatok.

Nem ismernek különbséget élő és élettelen között.

A számlálási tudományuk se terjedt tovább az egynél.

Mindennap egy fészekbe tojnak, s mindennap elszedik a tojásukat. De ők nem tudják számon tartani, hogy tegnapelőtt is tojtak: az egy otthagyt tojás megnyugtatja őket s bizalommal tojják melléje a másodikat.

A tulajdonjog érzése is hiányzik belőlük. Négy-öt tyúknak egyetlen egy fészke van, s valamennyi a magáénak tartja a fészket is, a tojást is. Tavasszal mikor legbuzgóbban tojnak, néha ketten is tipródnak az elfoglalt fészek körül, és be-benéznek: nyugtalanul várják, míg az aki letette a garast, leszáll.

Mikor költenek, akkor se tudnak különbséget a maguk tojása és a másé között. Pedig van különbség. A konyhán mindig megmondják, melyik tojás melyik tyuktól való. S a különbség szembeötlő.

A tyúknak mindegy, csak tojás legyen, ha fából vagy porcellánból van is. A kikelt csirkéket egyformán szereti.

Pedig az is bizonyos, hogy a tyúk némely dolgokon több különbséget tud, mint az ember. Tessék megnézni, mikor kapar: olyan apróságokat csíp fel, amiket mi a föld morzsáitól megkülönböztetni nem tudunk. Vagy tessék nekik magforma gyöngyöt szórni. Megnézik, de nem nyulnak hozzá. Török csibukszárról bontottam le egyszer apró sárga gyöngyöt. Éppen olyan volt, mint a köles. Bedobtam nekik a tyúkudvarra. Oda is futottak s meghőkölve bámultak rá s rám is. Még csak egy szemet se vettek fel, hogy megízleljék.

És hogy vizsgáldni ők is tudnak, azt akkor láttam, mikor egyszer tavaszdőben két házinyulat hoztak hozzám.

A két kis nyulat egyelőre az udvar egyik sarkába rekesztettem. A pince oldalába.

Máig is sajnálom, hogy le nem fényképezhettem a tyúkokat, amint a pince ormán megjelentek és kinyújtott nyakkal az elképedés és csodálkozás minden jeleivel bámultak le a két kis házinyúlra.

Persze félszemmel bámultak, mert a tyúk nem úgy néz, mint mink: egyszerre két szemmel, hanem csak félszemmel. S éppen azért is volt komikus a csodálkozásuk, mert hol az egyik szemükkel néztek lefelé, hol a másikkal, mintha próbálgatnák, hogy csakugyan jól látnak-e?

S negyedóránál tovább tartott a bámulásuk. Akkor is csak azért hagyták abba, mert valami kánya elrezzentette őket.

De miket gondolhattak ők, mikor a két nyulat meglátták?

Talán azt vizsgálták: veszedelmes-e az a két nagyfülü idegen?

Valahányszor a nyulak megmozdultak, a tyúkok elszörnyülködő kerrenést hallattak, s bámultak tovább kinyújtott nyakkal, aggódalmasan.

Hanem azért annak a kurta értelemnek fejlődését is meg lehet látni. A kis csirke három-négy napig nem tudja megkülönböztetni az embert, a bokrot, meg az anyját.

Ha az ember a kosár fölé tartja a kezét, csakúgy a keze alá bujnak, mint az anyja szárnya alá, s azt is láttam, hogy mikor az egyik tujabokrom mellett voltak, némelyik odabujt a földig hajló lomb alá, és ott szunyókált mindaddig, mígnem az anyja valamit talált és krecsegett.

A kis csirke az első napokban mindenhez hozzákap. Egymás lábát is fel akarják kapni a földről, az anyjuk lábát is. Mikor az anyjuk először kotyog nekik, bámulva néznek reá, de csakhamar megtanulják, hogy hívja őket. Hozzákapnak ahhoz, amit az anyjuk oszt nekik, de hozzákapnak az anyjuk orrához és tarajához is. Sőt az első második napon ahhoz is csipegetnek, amit táplálékuk fölöslegeként pottyantanak el. Tehát az ösztön nekik se mond meg mindent. Tapasztalat is oktatja őket.

Az is érdekes, hogy a csirke, ha tököst vagy másefféle paszatos ételt kap, a földbe törli az orrát. A tyúk már ritkábban teszi ezt, a lábával is megszokta az orrát törölni.

Hát van azért valami eszeckéjük. De hogy még ebben is van köztük egyéni különbség, nem egyszer tapasztaltam.

Szólhatok egy igen okos tyúkról.

Van egy rút kis tyúkom. Az egész nyaka csupasz, tarkótól vállig csupasz, csúnya vörös mintha leforrázták volna. A tolla fakó, fahéjszín vörhenyeges. A feje, mint valami boglyas, ijedt vénasszony. Mindig olyan rémült képű, noha nem fél tőlünk. De mégis mintha azon aggódna, hogy ő van kiszemelve másnapra levesnek.

Pedighát kell a kutyának az olyan csúnya kopasznyakú!

Meghagyták. Tavasszal kapirgálhatott a többi közt a nagykertben, nyáron bekerült a tyúk-udvarba.

No kicsike udvar. Zöld drótháló kerítés környékezi, s fölül is dróthuzatok vonulnak át rajta szélétében, hosszában: nehogy kiröpüljön valamelyik.

Nem is röpül ki soha egy se.

De lám egyszercsak künn látom a kis kopasznyakút, a nagykertben.

Ki eresztette ki?

Senki se vállalja.

Beterelik, bezárják.

Egy óra múlva megint kint látom.

Vizsgálom a drótokat. Sehol nem látszik szakadás. Arasznyi szélesség sincs a felső huzalok között: hogy szállhat ki?

Már akárhogy, de fönt száll ki.

Nohát az az egy kis tyúk hadd éljen kedvére.

Él is. Sétálgat, bogarász, vatarász a fák alatt, virágágyak között, szőlőben, gyepün túl is. Csak estére kerül haza. Hogyan talál haza a sok kerítés között? Nem tudható. Elég annyi, hogy itthon van. Fölröppen a tyúkkerítésre. Tipródik, nézeget lefelé. Végre ráugrik a drótra, s bebúvik közte, leröppen. Ül a többi közé a tyúkülőre.

Másnap megint kint van.

A cseléd pedig boszankodik reá, mert mégis itt-ott földet kapar a kerti útra: söpörni kell utána. Megfogja este, elnyirja a szárnyát.

A kis tyúk egy hétig búsan raboskodik a többi között. Egy hét múlva megint künn látom.

No furcsa!

Vannak a kerítésben nálánál kisebb tyúkok is: azok nem tudnak kijönni. Ő egymaga kijön nyírott szárnyával is.

Tojni azonban bejár. Fölszáll a kerítésre. Nézeget a drótokra: jár ide-oda, hol láthatna szélesebb hézagot, s végre beröpül.

De beröpülnie alighanem nehezebb, mint kiröpülnie, mert lám egyszercsak a sütőkemence alól búvik elő, s vidáman kotkodácsol.

Attól fogva ő egymaga odajár az aprófa mögé a kemence hajlatába és odatojogat. Sohse járt oda egy tyúkunk se. Nem is járhatott. De hogy találta meg az a kis tollas azt a legalkalmasabb fészket? ahova ember nem lép, esső nem ver, kutya meg nem eheti a tojását, se menyét, se egyéb nemtom-mi. Hogy talált ő arra a zugocskára? Csak kereséssel, gondolkodással választotta azt a helyet.

Egyszer aztán tavasszal anyai vágyak lepték meg: kotlott, vattyogott, nézegetett a konyha-beliekre: követelte a tojásait.

Elültették.

Hanem az aprócsirke kellemetlen a házban. Kibujnak minden kis lyukon: eltévedeznek, csiápolnak. A sírásuk olyan éles, hogy áthatol ajtón, ablakon, falon is. Félkilométernyire elhallatszik a csirkesívás.

Hát tyúkanyó kosárba kerül a gyermekeivel együtt, s vitetik a pokolba. Azazhogy a paradicsomba: ki a messze tanyára. Ott szabadon élhet a csirkéivel. Hát ott is tölti az egész nyarat. Az ősz is. Csak télire kerül haza: be a dróthálók alá.

Tehát félesztendőnél több időt töltött távol.

Félév alatt minden állat elfelejti az előbbeni állapotát. A ló, a tehén, a disznó, három nap alatt megszokja az új helyét, a kutya is két hét alatt. Nem tudom: hogyan viselkedik egyik-másik félév múlva a régi helyén.

A mi tyúkunk másnap már a nagykertben volt látható. Ugyanazon nap a régi kerülőkkal beosont a konyhába, be a sütökemence aprófái mögé, és a régi fészken tette le a tojását.

Hát mégiscsak van valami ugye abban a buta kis tyúkfejben?!

*

De egy másik tyúknak az emlékező-képességéről is van feljegyzésem.

Egy áprilisvégi napon egy vörhenyes csirkét látok a konyhaudvaron, kívül a tyúkkerítésen. Már tollas csirke, de még kicsi. Ott gunnyaszt egymagában. Mingyárt látom, hogy beteg.

Nézem, hát látom, hogy sebes a háta, az egész háta. Irigy vén tyúkok kegyetlenek olykor a csirkék iránt: lehet, hogy ennek a hátáról is azok szaggatták le a tollat. De az is lehet, hogy más a baja.

Kinyitom neki a kert ajtaját: behajtom. Bizony csak alig vánszorog.

S beszólok a konyhán:

- Ez a beteg csirke hadd legyen a kertben.

A kis állat ott gunnyaszt tovább a fűben. Néha szétnéz maga körül és csippent valamit, de többnyire csak áll és a válla közé vonja a fejét.

Tán aznap délután történik: egy ásócskával valami lapu-gyökeret fordítok ki. A gyökér mellett kövér giliszta kerül napvilágra.

- Ugyan megenné-e az a csirke?

Odaviszem neki az áson.

Félre hátrál, de a gilisztát is meglátja: elkölti.

Másnap hogy megint sétálok, meglátom a csirkét. Gunnyaszt egy virágágy mellett. Fogom az ásót: a kert elején van egy nyirkos rész, kifordítok onnan egy nyomásnyi földet. Van benne giliszta három is.

Viszem a csirkéhez.

Megint hátrál, de elkölti a gilisztákat.

Ások még neki.

Már nem hátrál, hogy hozzáviszem, sőt érdeklődéssel nyújtja a nyakát.

A következő napon már, hogy fogom az ásót, a csirke már megindul és jön utánam. Néhány lépésnyi távolságból nézi, hogy hol ások. Ahogy kifordítom a földet, odasiet és ott szedegeti ki a csemegéjét.

Már nem fél tőlem.

A következő napokban már akkor is jön utánam, ha nincs nálam ásó. Ha ások neki, odaáll és érdeklődéssel kandikál: mi fordul elő?

Időközben a háta szépen bevarasodik, egyre elevenebb, növésnek is indul, később kapargál is. Nohát akkor már letelt a gyöngyidő: mars vissza a tyúkudvarkába a többi közé!

Nem foglalkoztam többet vele. Elutaztam, elfelejtettem.

A következő év tavaszán történt:

Márciusban és április elején szabad a tyúkoknak a kert. Bogarásznak is nagykedvvel.

A tavasz elején külföldön jártam. Mikor hazaérkeztem, már zöld volt a pázsit, s virágzottak a barackfák.

Másnap reggel, hogy kilépek a kertbe, a négy-öt tyúk, elfut tőlem. A kert egy távolabbi részéből azonban egy vörhenyeges szakálas totyakos tyúk nyargal egyenesen felém. Az első pillanatban azt véltem, hogy valaki a kerítésnél megriasztotta. Azonban a tyúk egyenesen nekem jön.

Ismeretlen tyúk...

Nem értem.

Azonban eszembe villan: hátha ez volt az a kis sebeshátú csirke?

Fogom az ásót.

A tyúk követ.

Amint leszúrom az ásót a nedves földbe, a tyúk odaáll és érdeklődéssel kandikál az ásóra, ahogy vele a földet fordítom.

El nem hinném, ha másvalaki beszélne, hogy egy tyúk csirkekorától eszében tartja: kicsoda, mit és hol ásott neki? hogy annyi ember közül megismeri ki a jótevője s bizalommal és örömmel fut hozzá olyan nagy idő elmúltával.

Dehát persze csak efféle irányokban nyilvánulhat a kis szárnyasnak az okossága. Már annyi esze aztán se neki nincs, se a társainak, hogy p. mikor nagy darab kenyeret, vagy liceumgallyat, vagy dinnyeszeletet kap, ráállana, lefogná mikor eszi. Könnyebben megehetné, ha ráállana. De nem áll rá, hanem ide-oda vagdalja, beporozza vagy besározza, s ha nem törik vagy szakad könnyen, vagy felfordul, otthagya.

Csak a szemük különb mint a miénk, vagy a kutyáé, macskáé. A madarak egyáltalán nem szorulnak Calderonira.

Megtörténik például, hogy a kakas néha valami különösen kísértetiesen kirrent.

Minden tyúk megriad. Bokor alá vagy födél alá szalad valamennyi.

Nézem: mi történt?

Nem látok semmit. Csak percek múlva tűnik elő a magasságban egy kis fekete ijjforma szárnyas: sas vagy héja. De még csak olyan kicsinek látszik, mint egy kettévált köménymagvacska.

*

Egy márciusi napon megint ölnivaló csirkéket vett az anyám. Ahogy kieresztették őket az udvarra az egyik sárga jérce föltűnt nekem: szakálforma tollazat volt az álla alatt s a magatartásában volt valami hetykeség.

- Kár lenne elpusztítani azt a csirkét, - mondtam az anyámnak, - ez ha felnőtt hát amilyen szakála van még tán ember is lehet belőle.

Hát egy-két hónap múlva takaros tyúkká fejlődött a jérce. A szakála teljesen kinőtt. Széles nagy szakála kerekedett az álla alatt fel egészen a füléig, ahol széjjel-bokrosodott a szakál, mint az öreg emberek szakála, akik borbélyollónak nem engedik át ezt a díszöket. Olyan volt mint valami őseire büszke vörös szakálu táblabíró.

Azon a nyáron hat tyúkot tartottunk. Nem is szokott több lenni soha. Nappal a hat tyúk künn bogarászott a páston, este meg szépen beült mind a deszkából készült tyúkházba. Nem volt velük semmi gondunk.

Hanem egy reggel csak öt jött elő a reggelire.

- Hol a hatodik?

Az bizony ott fekszik a tyúktól földjén: a nyaka át van harapva.

Menyét volt-e vagy görény? - ma se tudjuk. A deszka mellett megtaláltuk a bejáróját. Azt persze be is csináltuk, törrel is elláttuk, hogy ne legyen máskor veszedelem. De fölösleges volt a munkánk: a tyúkok nem mentek be többet hajlékukba. Se csalogatás, se seprő nem használt. Széjjel futottak mikor azt látták, hogy megint ott kellene háltniok. És azon az éjszakán szanaszét aludtak a kerti fákon.

És ez a félelmök nem szűnt meg se másnap, se harmadnap: mégcsak közelébe se mentek többé a régi hálólhelyöknök.

Ha valaki más beszélne nekem ezt a történetet, a fejemet ráznám rá:

- A tyúknak nincs annyi esze, hogy napokig emlékezzék akármire is. Hiszen mindennap látja mikor a konyha előtt elvágják a testvére nyakát, s nem is éjszaka, hanem világos nappal, ott a többi tyúk szemeláttára. No bizony nincs ostobább állat a föld hátán ennél.

De hogy ez nálunk történt, azt kell mondanom, hogy nem értem mért fél a tyúk a gyilkos állattól és hogy mért nem fél a gyilkos embertől?

Persze ha pap volnék, mingyárt meg tudnám magyarázni az ájtatos olvasóknak, hogy íme ebből is kitetszik a Teremtő végtelen jósága és bölcsessége. A tyúk aláveti magát a konyhakésznek, mert arra van teremtvé, hogy az embernek eledelül szolgáljon.

De én Uram Teremtőm mit eszik akkor a görény meg a menyét?

Hát hogy el ne vaduljanak a háztól, a cselédünk napalkonyatkor létrát támasztott az udvaron álló szederfához és az egyik tyúkot föltette a fára.

A tyúk elfogadta a szállást. Ide-oda ugrált az ágakon, míg végre az egyik messze kinyuló ágat, amelyik a konyha felé hajolt, alkalmasnak találta arra, hogy ott háljon: elült.

A többi az udvarra szórt kukoricát szedegetve, fel-felkacsintott a fán elhelyezkedő testvérré, és egynehány perc múlva megindult egyik a másik után: felugráltak nehézkes tottyos ugrálással a létra fokain és elültek a befelé nyúló ágon szépen egymás mellé.

Csak a szakálás tyúk nem ment fel közéjük. Az ha feltették is leszállt és nekirepült az ablakoknak. Boszusan kottyogott és szaladgált ide-oda. Ha feltették is a fára, lerepült. Utóljára is inkább egy kerti barackfán töltötte az éjszakát, hogysem odaüljön a szederfára.

Másnap estefelé megint megkezdődött a nyugtalankodása, elégedetlensége. A barackfa se kellett már neki. Minden áron be akart jutni a szobába.

El kellett fogni. Így zárták el erővel egy kis ketrecbe.

És ez az akaratoskodása mindennap ismétlődött.

- Most már meg kell ölni ezt a tyúkot, - mondtam boszusan.

- Ne bántsuk, - szólt az édesanyám -, olyan jó kis formás állat. Majd felszokik kicsinyesként ő is a többi közé.

Egy délután az édesanyám látogatóba ment valahová. A cselédünknek is dolga volt valahol. Én az erdőt jártam. A ház üresen állt.

A nap már leáldozott mikor hazaérkeztem. Még nem volt otthon senkise. Az ablakok látom, hogy be vannak zárva, csupán az előszoba ablaka van kitérve. Oda szoktuk tenni a kulcsot, mikor mindnyájan elmegyünk.

Hát ahogy kinyitom az előszobát, megkottyannak ám a fejem fölött az én szakálasom. Felpillantok, hát látom a homályban is, hogy ott ül a cudar az én szememfényénél drágább növénygyűjteményemen a szekrény tetején, a szép nagy élére állított folio-köteteken, amiket azért tettem oda, hogy szellős helyen legyenek.

No nem tudom hogyan történt, de a harag akkora lángot vetett bennem, hogy amint megpillantottam, egyszerre agyon is akartam csapni. Én bizony akkorát vágtam rá az esernyőmmel, hogy az esernyő vaspálcája meggörbült.

Mondom hogy agyon akartam csapni.

A tyúk ijedt burranással röpült ki az ablakon.

A harag sötét káprázatában állottam ott egy pillanatig. Én a tyúkféle állatokat sohasem szerettem: csúnya, lármás, tisztátalan állatok. De most mégis egy lesújtó érzés remegett át rajtam. Éreztem, hogy embertelenséget követtem el.

Mert az ember nem a bárón kezdődik, hanem azon a ponton, mikor megszűnt brutális lenni. Az állat mind brutális. A civilizálatlan ember is brutális, mert állat. A gyermek is brutális, mert az emberi lélek nincs még benne kifejlődve.

De íme sem állat, sem civilizálatlan ember, sem gyermek nem vagyok, s micsoda buta fel-dühödés vett rajtam erőt! Hát hol voltam én abban a pillanatban? S ki volt az, aki az én karommal cselekedett?

Nehéz, rossz érzés fogott el, szégyen és fájdalom, hogy azt a kis ostoba, védtelen állatot annyira megütöttem.

Mit tudja az, hogy mi az a herbárium? Mit tudja az, hogy mi a tisztaság? Ő szegény fél az éjjeli ragadozótól és az ember oltalmát keresi.

Az ember jó, az ember enni meg inni ad a tyúknak. Fészek van nála tojásra, költésre, védelem a sötét éjszakában. Hát hova huzódják, ha nem az emberhez?

Bementem a szobámba, de a zárt ablakon át is percekig hallottam a tyúk elszűnő, meg-meg-újuló panaszos kiáltásait, olyan hangokat, aminőket tyúktól még nem hallottam. Hasonlítottak ezek a hangok az emberi zokogáshoz.

Elmondtam este az anyámnak, hogy mi történt. Jól esett volna, ha lepirongat, mint ahogy gyermekkoromban tette, mikor meg kellett igazítania cselekedeteimben. De az idő változást érlel az anya meg a fiu kapcsolatában is. Ő csak a tyúkon sajnálkozott.

Én nem tudtam aludni se.

Mert hogy a tyúkot hiába hívták s keresték még lámpával is a kertben, azt gondoltam hogy elpusztult. Micsoda nagy szenvedésben pusztulhatott el a nyomorult kis állat! Hát mivel is vagyok én különb a hóhérnál!

De csak előjött másnap reggel. Előjött sántikálva. Odabillegett-baktatott a konyhaajtó elé és nézett be szomorúan.

No aztán azt végignézni, ahogy az anyám az ölébe vette, sajnálgatta, s megcsókolta a fejét, az elég volt nekem egész napra.

A tyúk hetekig sántított.

Az anyám azt mondta, hogy odaajándékozza valami szegény embernek, mert nem fog tojni többé soha.

- Hát mindegy, - feleltem. - Ne ajándékozzuk el: legyen nyugalomban, mint az emberi rokkanak, tartsuk el holtáig.

És napról-napra szórtam neki a szemet, hogy magamhoz engeszteljem. Azt szerettem volna, hogy az én kezemből is egyék és hogyha szólok neki, hozzám jöjjön. De a tyúk ha engem meglátott, sietve sántikált tova és csak messziről nézte, hogyan lakmározik a többi az én kezemből.

Azóta egy esztendő múlt el. A szakálas tyúk kigyógyult a sántaságból, egyszer már csirkéket is nevelt. Olyan szelíd, hogy mindenkinek meglibben, aki csak feléje nyúl, csak engem kerül még mindig, s nem jön hozzám se szép szóra, se ételért.

*

A tyúk-szimpatiáról is van följegyzésen.

Egy tavaszi napon ott kapargáltak a tyúkjaink a nagy-kertben a lugas körül. Látom ám, hogy egy paprikaszín-vörös tarajú kendermagos idegen tyúk buvik át a kerítésen, s a mi tyúkjainktól tíz-tizenöt méternyi távolságban szedeget.

Én az első tavaszi nap melegében sütkéreztem ottan s még egy óra múlva is külön láttam az idegent.

Érthető: az idegen tyúkot nem türik maguk között az összeszokottak, de az idegen se kívánczik olyan társaságba, amelyik nem az övé.

Egyszer aztán látom, hogy valamennyi ott sütkérezik a méhes előtt. A fehér tyúk fürdik. A többi tollászkodik. Köztük van az idegen is, mintha mindig velük élt volna. És talán beszélgetnek.

De ha nem is beszélgetnek, látnivaló hogy az idegen tyúk összebarátkozott a mieinkkel. Belekiváncozott a társaságukba, és a mieinknek nem volt kifogásuk a személye ellen.

Micsoda vonzalom egyesítette őket, ha nem a barátság? Hiszen ezek nem úgy vannak, mint az emberek, farkasok és marhafélék, hogy a veszedelem ellen keresnének biztonságot a társulásban. Ezek, ha veszedelem van, egymást nem védik, hanem annyifelé futnak széjjel, ahányan vannak.

Az öt tyúk napestig együtt volt. Este a kendermagos elvált tőlük. Ha összebarátkoztak is, tudta, hogy a mi házunk nem az ő otthona: hazasétált.

VERÉB.

Egy beteg tyúkomnak zsemlyedarabokat szórtam. A tyúknak nem kellett.

A pince tetején két veréb ült. Az egyik leröppent és felkapott egy darabka zsemlyebelet. Visszaröppent vele a pince tetejére.

Néztem, hogy hogyan eszi meg a kis tolvaj? Hát ahelyett hogy megette volna, odatáncolt a zsemlyefalattal a másik verébhez és átnyújtotta neki. Az ette meg, nem ő. Azután mind a ketten elrepültek.

Nem tudtam hova lenni bámulatomban. Az állatról mindig azt gondoltam, hogy önzésében különbözik az embertől. Elbeszélem az anyámnak. Ő magyarázta meg azután, hogy a két veréb valószínűleg anya és gyermek volt. A gyermekveréb talán ma repült ki a fészekből.

*

1902. V. 17. - Láttam egy verebet a hársfán. Cserebogár szállt a hársfa mellett. A veréb utána röppent. Addig vagdalta a levegőben, míg nem a földre esett, ekkor kiszakította a négy lábát és otthagytá. Hogy a lábakat megette-e nem tudom, mert a cserebogár fű közé esett.

A veréb tehát pusztítja a cserebogarakat is.

RABMADÁR.

A kalitkában levő madarat nem kell annyira sajnálni, mint amennyire sajnáljuk.

Egyszer egy macskafejű baglyot vettem csak azért, hogy a gyermekek ne kínozzák. Kalitkába tettem és hússal tartottam két hónapig.

Mikor már láttam, hogy a szárnya újra megnőtt, kivittem az udvar közepére és kinyitottam a kalitka ajtaját.

A bagoly nem ment ki.

Ott hagytam azután és csak órák múlva néztem ismét hozzá.

A baglyot ott találtam a kalitkában.

Akkor kihúztam a kalitka ajtaját és leemeltem róla a kalitkát.

A bagoly bámulva nézett körül, de csak állt egy helyen, jobban mondva: bókolt, leguggolt, ahogy a bagoly szokott.

De nem ment el.

Gondoltam, az én jelenlétem köti. Hát bementem a szobámba és az ablakból néztem, hogyan indul a szabad-világba.

A bagoly mindjobban bókolt, nézett jobbra-balra; egyszer eltávozott félméternyire s diadalmasan rikoltott. Azután szétnyitotta a szárnyát s megcsapkodta a levegőt. Megint eltáncolt egy méternyire, megint bókolt.

No, gondoltam most megyen el.

De bizony nem ment az el: visszatáncolt a kalitka mellé. Látszott rajta hogy bemenne, ha tudná hogyan.

*

Okosabb madárról is mondok ehhez hasonló történetet.

Tíz-tizenegy éves koromban a Vértes alján laktunk és én a nyarat madarászással töltöttem.

Egyszer egy szép feketerigót fogtam. Fészekben találtam s annyira fejlett volt, hogy talán már másnap kirepült volna.

A rigót fölneveltem. Meg is nőtt szépen.

Nyár utólján egyszer, hogyan, hogyan nem kiszabadult a kalitkából s föltreppent a nyitott ablakon át a ház mellett levő magas eperfára.

No Rigó, Isten veled! - gondoltam megdöbbenve.

Búsan vártam, hogy tovább repül, de az én rigóm csak ott maradt a fán, tollázkodott.

Én se voltam rest: neki a fának! Gondoltam, megfoghatom még, ha ilyen kevésbé örül a szabadságnak.

De hiába másztam én ágról-ágra, a rigó hol ide röppent, hol amoda: mindig ügyesen kikerülte a kezemet.

Akkor az a gondolatom támadt, hogy felteszem a kalitkát: hátha belemegy.

A házbeliek csak nevték a reménykedésemet.

De én nem voltam rest, ennivalót tettem a kalitkába s felvittem a kalitkát a fára; kinyitottam a kalitka ajtaját. Persze az ajtóra madzagot kötöttem.

Akkor visszaereszkedtem a földre és vártam nagy epedve, hogy a szökevény megtér.

Úgy is történt. A madár kisvártatva észrevette a kalitkát s hozzáugrált. Ide-oda kukucskált az ennivaló felé, azután bebujt s evett. Diadalmasan vittem vissza a szobába.

*

Ez a két történet persze fiatal madárról szól.

Arról is tudnék beszélni, hogy egy veréb egyszer holtra verte magát a kalitkában. De ez talán nem az elvesztett szabadságért történt, hanem azért, hogy a madárka nem volt emberhez szokva s az eléje szórt táplálékot a félelem folytonos zavarában nem látta meg.

A MADARAK ÉBREDÉSE.

Már csak azért is szeretek nyáron az erdőben lakni, hogy halljam a madarak énekét.

Este meg éjjel csak a fülemile szól, azonban még pitymallani se kezd, már hallom a völgyből a fűrj pitypalattyolását. Akkor van 3 óra.

Félórával később ébred a veresbegy, utána meg mingyárt a rigó. Hej! a rigó az én kedves madaram! Különösen a sárgarigót szeretem. Az úgy furulyázik, mintha tiszta ezüsből volna a furulyája, pedig semmilyen se kell neki.

A vízi madarak is akkor ébrednek. No azok közül egy se kapna fizetést az énekes színházban. Károgatnak, kattognak, sivalkodnak, kelepelnek.

Legkésőbb ébred a veréb. Van már néha öt óra is, mikor kidugja a buksi fejét a lombok közül és megszólal:

- Csiri-biri, csiri-biri.

Ami bizonyosan annyit jelent, hogy:

- Szerencsés jó reggelt kívánok.

HOL VAN A FECSKE MEG A GÓLYA?

- Ki látott télen fecskét vagy gólyát?
- Bizony, hacsak rabságban nem, senki?
- Hol vannak?
- Elmentek olyan országba, ahol meleg van.

De nemcsak a hideg elől mentek el, hanem azért is, mert itthon nem lenne télen mit enniök. A sok apró bogár, amivel a fecske él, ősszel vagy meghal, vagy elrejtőzik; a vizek meg, ahonnan a gólya él, befagynak.

Ezt már előre tudja a gólya is, meg a fecske is.

Szeptemberben egyszercsak azt látjuk, hogy a réten tömérdek gólya gyűl össze. Körbe állanak és egy közöttük úgy vizsgálja őket, mint a katonákat a generális. A generális lóháton ül és ide-oda ugrál, nyargalász a katonák előtt. A gólya-generális nem ül lóháton, csak úgy a maga lábán ugrál, szaladgál ide-oda. Azt vizsgálja, hogy eléggé erős-e mindenik gólya? megbirják-e valamennyien a hosszú utazást?

Hej mert nagy út ám az, amelyre indulnak: egy országot meg egy tengert kell átrepülniök. Nem macskaugrás ide Afrika!

A fecskék valamivel később indulnak. Azok többnyire valami templomtetőn gyűlnek össze. Ott csicseregnek, ficserékelnek, röpködnek egymás körül. Olyankor bizonyosan azt beszélnek meg fecskenyelven, hogy hol pihenjenek? meg hogy ki mit gondol: lesz-e útközben vihar?

Aztán fölkerelkednek és szállnak-szállnak olyan magasan, hogy néha a felhőket is elérik.

A levegő ősszel tele van utazó madárral: a darvak, vadludak, a vadkacsák, fürjek, pacsirták mind utazók olyankor. Az erős öregek vezetik őket. Azok tudják az utat, jobban tudják, mint akármelyik ember: Olaszországot hosszában repülik át. A sík vidékek fölött a magasba szállanak, hogy valamelyik vadász meg ne lője őket, a néptelen hegyes vidékeken alacsonyabban szállanak és le is ereszkednek pihenni.

A fecskék rövid néhány nap alatt átszállják azt az utat. A tengert alig öt óra alatt repülik által. De bezzeg a szegény fürjek, azok nem tudnak olyan jól repülni. Ahol nincs ember, inkább leszállanak a földre és futnak. Mikor pedig a tengerhez érnek, félelem szorongatja a kis szívéket. Néha egy napig is ott tanácskoznak, pihengetnek a tengerparton, míg végre fölkerelkednek és megindulnak a nehéz nagy utnak. Hány elvész ilyenkor, ha vihar éri őket az útban, Isten a megmondhatója! De ha szép is az idő, úgy megfáradnak, mikorra elérik a túlsó partot, hogy ott félholtan esnek le a földre, s az emberek pusztá kézzel foghatják össze őket.

Szegény madarak nem érzik jól magukat Afrikában. A mi hazánk az ő hazájuk is. A gólya szomorúan áll a Nilus meg a Kongó vize partján és Magyarországra gondol.

A fecske is búslakodva üldögél a pálmafákon és a magyarországi fészkeről álmodozik.

Mert ott nem rak ám fészket egyik madarunk se. Ott csak gubbaszkodnak, szomorkodnak szegények. Várják a tavaszt. Akkor megint csoportokba szegődnek, ahogy elmentek. Mindegyik egyenesen a maga falujába, fészkébe száll.

Ahogy a madár az emlékezetében tartja a maga faluját, éppen úgy ismeri az embereket is. Lehet, hogy ott Afrikában beszélgetnek is egymás között rólunk.

AZ ÁLLATOK BESZÉDE.

A tudósok azt mondják, hogy az állatoknak megvan a maguk nyelve. Garner amerikai tudós meg is írta a majomnyelv grammatikáját, egy magyar tudós meg a mókusok nyelvét figyelte meg.

Mikor ezeket a vizsgálódásokat olvastam, eszembe jutott boldogult Aradi Gerő néhai szinigazgató.

Ott ült egyszer Szegeden kedves titkárával az írószobában s ahogy ott írnak mindketten, egyszer csak megszólal, annélkül, hogy felpillantana:

- Izé.

Gonda László erre felvesz egy árkus papirost és azt mondja:

- Csak hat.

Aradi erre fejét csóvál, és így szól:

- Hm.

Gonda vállat von.

Megint írnak tovább.

Aradi kis idő múlva megint fölemeli fejét és így szól:

- Izé.

Amire Gonda így felel:

- Jó, jó, hiszen azt adjuk.

- Hm, - feleli Aradi.

- Persze, hogy az.

Kis idő múltán azt mondja Aradi:

- Hm, hm.

Gonda meg így felel:

- Akkor Murait.

Nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem, mit beszélgettek?

Gonda elneveti magát és így magyarázza meg a rejtelmes beszélgetést:

Mikor az igazgató azt mondja:

- Izé,

akkor a nevemet mondja s hogy miért szólít, akkor már én tudom. Az imént azt kérdezte, hogy hány páholyt jegyeztek előre a szombati előadásra? Arra feleltem, hogy: hatot. Ő nem mondhat erre mást, mint azt, hogy az új népszinművet kell siettetni. Én vállat vonok rá, amiből ő megérti, hogy ideje előtt nem érik meg az alma. Egy negyedórai szünet. Ezalatt az igazgató azon gondolkodik, hogy a Rippet kellene adni, mert az jó félházat tölt meg, s ez legalább bizonyos jövedelem. Ismét szólít tehát és én ráfelelem, hogy azt adjuk. Csakhogy ekkor mind a kettőnknek majdnem egyszerre jut az eszébe, hogy a kincstakaró szikla megsérült, és hogy a

festőnek nem volt ideje kijavítani. Az Aradi hümmmentése tehát ezt jelenti: Az a bökkenő, hogy a festő miatt nem lehet. Persze, hogy az, - felelem. Itt egyszerre eszünkbe jut, hogy a Murai darabját, a Huszárszerelmet az idén még nem adtuk. Aradi kétszeresen hümmmentett, s ez nála azt jelenti, hogy csináljunk valami rendkívüli dolgot, ami próba nélkül is megtörténhetik. Erre az a válaszom, hogy: jól van, adjuk hát Murait.

Ez a két ember annyira ismerte egymásnak a gondolkozását, hogy ha csupán ketten maradtak volna a világon, elfelejtették volna az emberi beszédet. Nem kellett volna nekik. Csak hümmögtek volna egész életükben.

A szerelmesek hogyan olvasnak egymás arcáról, egymás szeméből! Az apák és anyák hány-szor szólnak csupán a tekintetökkel a gyermeknek! Hát a siketek, siketnémák! A váci siketnémák intézetében az udvaron mindenféle társasjátékot játszanak a gyermekek.

Nekünk szomorú az ő zajtalan játékuk, de nekik éppen nem szomorú: vidámak és elevenek.

Hát ha az értelmes emberek így meg tudnak lenni a beszéd használata nélkül, mennyivel inkább meg tudnak lenni az állatok, a csekély értelmű teremtetek. Hiszen az ő lelki életök kevés keréken forog. Az evés-ivás kérdése foglalkoztatja őket leginkább, aztán az önvédelem gondja s időnkint a szaporítás ösztöne.

Az idő kezdetén az ember is lehetett ebben az állapotban és akkor nem beszélt. Csak hangjai voltak, de szava nem. És azt is kitalálhatjuk, mik voltak azok a hangok, ha figyelemmel nézzük az állatokat.

Itt van például a házi állatok között a tyúk. Azt hiszem ennek legtöbb a hangja. Az első ezek között a sírás, az a panaszos csipogás, amit az anya körül hallat. Az anyja ezekre a csipogásokra koty-koty hanggal felel. Ez a hívó és megnyugtató hang. Azt mondja vele:

- Gyertek, erre vagyok.

Az öreg tyúk egyre kotyog és kapar. Amint valami ennivalót talál, éles kreccsegést hallat.

Aki figyelemmel kíséri a csirke fejlődését, láthatja, hogy az első napon nem érti annyira a csirke ezt a kreccsegést, mint később, de mert a hang feltűnő neki, az anyjára néz s látja, hogy vagdal valamit és amit szétvagdal, az jó. Már a második napon mindig az anyja fejét vizsgálja a kis csirke. Megcsipegeti az anyja orrát, taraját és szakálát is, hogy hátha az is ennivaló? De már később csak a kreccsegésekre vigyáz. Szemmel látható, hogyan tanul.

Mikor először hall kukorikolást vagy kotkodácsolást a kis csirke, megrémülve néz a hangok felé. Másodszor hallva már nem figyel rá.

Van aztán a tyúknak még egy hangja, amelyik veszedelmet jelent. Egy rövid és éles kityenés ez. A csirkék ezt hallva, felpillantanak s látják az anyjukat hosszan kinyújtott nyakkal emelt fővel, az ijedelem feltűnő jeleivel állni. - Mintha az egész kis család kövé meredt volna, így állanak egy-két pillanatig, aztán csirkék az anyjuk szárnya alá futnak és elbújnak.

Megint más hang az, mikor a tyúk haragszik. Valami különös recsegés tör ki ilyenkor belőle, s a következő pillanatban már vág.

Van egy szelíd sárga tyúkom, amelyik félelem nélkül eszik a kezemből és engedi magát cirógatni. Ez is ilyen recsegő hangot hallat néha, mikor a földről fölemelem. Ez tehát az ő haragjának a hangja.

Van aztán egy gyöngéd éneklő hangja is a tyúknak. Akkor hallatja ezt először, mikor már annyira kifejlődött, hogy a gazdasszony nemsokára tojást várhat tőle. Ezt a hangot nevezik káricsálásnak. Ez a hang a tyúkfélénél csak a jóérzés kifejezése. Nem a társának szól vele, csak magának énekel.

Ugyanezt a hangot hallatja akkor, mikor bőséges asztalt talál és nincs kiéhezve, de azért jóízűen szedeget.

Viszont a fájdalom hangja, - mikor megcsipik egymást - a csirkéknél egy sikkantás, az öreg tyúknál egy kercsentés.

Micsoda fájdalmas aztán a tyúk kiabálása, mikor kotlik és nem talál tojást! Ez a vattyogás kétségtelenül a panaszkodás hangja.

Ime, ennyiféle hang elég a tyúknak az egész életére. Ez az ő beszéde örömének, fájdalmának kifejezése. Amiket ezen kívül akar mondani, azt megmondja a tekintete, sokféle mozdulata.

De a többi háziállatnak még ennyi kifejezése sincsen. A harag és a fájdalom hangja, ez a kettő az állatoknál általános. A házinyúl még ennyit sem hallat. Az ember azt hinné, teljesen néma, ha sírni nem hallaná, mikor a kutya vagy az ember kinozza. Ilyenkor úgy sír, mint a gyermek.

Az állatoknak, ha van is gondolatuk, ötletük, az annyira az ő egyszerű életmódjukból való, hogy nem szükséges szavakban kifejezniök.

MÉRGEZÉSEK.

Szegeden laktomban egy este erős kaparás zavarta meg a szobám csendjét. A falban kapart valami állat.

Hallgatózva mentem a zaj felé; csakhamar megállapítottam, hogy a kályhám mellett a falban körülbelül egy méternyi magasságban dolgozik az ismeretlen kaparó.

Először csak a szüntelen való roszogás bántott, azután meg az a gondolat, hogy patkány tör utat a szobámba. De hiába vertem fával a falat, az állat ha szünetelt is egy két percig, megint újra kezdte a munkáját.

Valami két napig zavart éjjel-nappal ez a kitartó munka.

A harmadik napon megszűnt.

Körülvizsgáltam a falat, hát csakugyan ki van törve: egy kis lyuk sötétlik a kályha mellett, ahol a padló deszkája a falhoz végződik.

Gondolkoztam, hogy mit tegyek a hivatlan vendéggel? Macskám nem volt. Egérfogót kell vennem.

De annyi mindenféle dolog foglalkoztatott azon a napon, hogy biz én csak későn este gondolhattam megint az egeremre.

- Mi a csudát csináljak, hogy éjjel a fejemre ne fusson?

A hamutartóban két szivarvéget pillantottam meg. Ez éppen jó lesz: az ő finom orrocskája már messziről megfíntorodik a dohányszagra. Utálja ezt minden melegvérű állat.

Begyömöszöltem a két szivarvéggel a lyukat és nyugodtan lefeküdtem.

Az éjjeli asztalomon egy pohár víz szokott állani. Reggel ahogy felébredek s odapillantok, látom hogy egy középtermetű egérke ott gunnyaszt a pohár mellett.

Nézem egy darabig: olyan volt, mintha bóbiskolna.

Megfogom csendesen az üres poharat és hirtelen ráborítom.

De nem igen ugrált az: ült mint előbb, a pohár alatt is.

Nézem az egér-lyukat, hát a két szivarvég is ki volt belőle dőlve.

A nyomorult kis állat a poharamban maradt csekélyke vizért mászott az asztalra, - micsoda orra van, hogy ennyi kis vizet meg tud érezni vele! - de már annyi ereje nem volt, hogy a pohárba is belemenjen.

A cselédem aztán beledobta a csatornába.

*

Egy másik ilyenforma egértragédia Egerben történt.

Egy téli estén sajátságos dübörgés hallatszott a padlásomon. Mintha mángorolt volna ott valaki. Ez a dübörgés meg-megújult és tartott reggelig. Babonás ember kiköltözött volna a házból, mert se mángorló, se más ilyesmi nincs a padlásomon.

Arra gondoltam, hogy görény vagy menyét vert fölöttem tanyát, s a kölykei gurigáznak valami gömbölyű kővel. De hiába tettem föl mindenféle csaptatót, nem akadt belé semmi; a dübörgés meg tovább tartott.

Egyszer, hogy tünődve állok a padláson, látom, hogy egy véka dió van ottan s hogy néhány szem dió ki van esve, s rajtok egérrágott lyukak.

Most már értettem a gurigázást.

Az éjszakai csendben ez hangzott olyan erősen.

Fölteszek egy újmódi egérfogót, hát másnap ott ül ám benne egy kis feketeszemű mezei egér.

Mert így télen hóesés után beáll a mezei egérországból a nagybőjt, s hogy én már a város szélén lakom, a földekről be-behuzódik hozzám egy-egy inséges.

Hogy olyan okosan nézett reám, nem adtam át a cselédnek, hanem beletettem egy befőtt üvegbe és az üveg nyílását drótból készült szunyoghálóval fődtem be.

Mindenütt lehet ilyen drótröstélyt látni a vaskereskedésekben; tekercsekben árulják és zöldre van befestve.

Az egér a könyves szekrényemben kapott helyet. Egy darabig körülfutkosott és fölugrált a rostélyra, azonban, hogy dióbelet szórtam be neki, egyszerre abba hagyta a menekülési kísérletezést: leült az üveg közepére, és a diót a két keze közé véve, evett mint a majom.

Nem akarom mondani: mint az ember.

Ha az egér első lábait nagyítóüveg alatt mutatnánk meg a gyerekeknek, egyszerre azt mondaná rá:

- Emberi kéz!

De ezt a gondolatot ne fűzzük tovább.

Az egér megette a diót s látszólag nyugodtan ült az üvegben. Adtam be neki almát is, kenyeret is, mind elfogyasztotta. Másnap mégis élettelenül találtam az üvegben.

Vizsgáltam, hogy mi ennek az oka? Hát láttam, hogy a drótháló helyenkint meg van rágva.

A zöld festék volt a halála.

NYÚL.

Nyúlfészek.

A nyáron két házinyulat kaptam egy barátomtól. Nem lévén istálóm, egy ládába tettem őket s a láda tetejét és alját levettem. Itt ha nem volt nagy helyök, elég kényelmesen mozoghattak.

Augusztus 10-én három kis kölyket találtunk a nyulházban. Nem élt egyik se.

Hanem a következő napon az történt, hogy a két nyúl lyukásásba fogott. Hol a hím, hol a nőtény kaparta a lyukat. Az első lábukkal kapartak, a hátulsókkal kirugták a földet a lyukból. Két hét alatt egy méternyi hosszú lyukat vájtak.

Hogy szeptemberben már nagyobb helyet tudtam nekik adni, az udvar egy partos részét kerítettem be nekik lakóhelyül és a partba fél méternyi mély lyukat ásattam.

A nyulak elfogadták ezt. Tovább ásták, kiszélesítették.

Szeptember 10-én a reggeli órákban látom ám, hogy a nőtény nyúl erősen húzkod egy nagy fehér rongyot, amelyikkel téglát mosott a cseléd és odaterítette a nyulak kerítésére száradni.

Nem bírt vele.

Szakítottam hát a rongy száraz részéből egy darabkát és eléje vetettem.

A nyul mingyárt fölvette a rongyot, száraz fűszálakat szedett hozzá s mikor már úgy tele volt a szája, hogy nem tudott többet fölszedni, bevitte nagy csámpás sietéssel a lyukba.

Hát most már bizonyos, hogy a nyúl fészket készít.

Apró rongydarabokat vettem be neki: mind az előbbi módon gyömöszölte össze és behordta. A vattát és tyúktollat szintén elfogadta.

Ezeket nem fogta össze fűszállal, hanem inkább rongygyal. A selyempapiros nem kellett neki. Végül egy kis rongydarabhoz a saját szőréből tépett és ezt vitte be, aztán csak a tiszta szőrt tépte és rakta a fészekbe.

Annyi szőrt leszedett a két oldaláról, hogy a két kerek folt meglátszott még hetek múlva is.

Egy órára a fészekrakás után három eleven kis csupasz nyulat kölykezett.

A nyúl esze.

Egyszer ezt írtam a természetrajzom margójára:

A házinyul ostobább még a tyuknál is, nincs annyi esze, hogy rátenné az ennivalóra a lábát. Gondolata nem terjed tovább annál az egy falatnál, amit felharapott. Amíg ezt rágja, a többi eleheti tőle a csirke.

(Szinte boszantott az ügyetlensége, hogy mikor kenyeret vagy zsemlyét dobtam neki, csak egy falat volt az övé, a többi elkapkodták a csirkék az orra elől.)

Egyszer megint egy kis karaj kenyeret vetek neki.

Felkapja.

Tartja a szájában.

A csirkék odagyülekeznek köréje és izgatottan várják, hogy a nyuszi harapjon a kenyérből s a többit ők rabolják el.

A nyuszi csak pislog és tartja a kenyeret. Hitvány kis agyában valószínűleg kérdés érlelődik. Egyszer csak megfordul a kenyérrel és gyors ugrálással bemenekül vele - a csirkék nem csekély elképedésére - a ledöntött szilvafák sűrűjébe.

És ezután mindig így cselekedett.

*

Némi értelemre vall, hogy a kétszer háromszor hallott lármára nem ügyel többé.

A kapucszengetést már az első nap megszokta.

Egy rozsdás revolveremből lőttem ki töltéseket. Csak az első lövéstől ijedt meg. Másnap megint próbára tettem, csak éppen megrezzent. Hanem ugyanaz nap mikor a pince ajtóban megcsikordulta kulcs, ettől ijedtében majdnem a falnak ugrott.

Macska meg a nyúl.

A szomszéd macskája átjött hozzánk. Meglátta a házinyulat az udvaron és szinte megdermedten bámulta.

Tán egy percig állt így, azután a fejét fel és lehajtogatva, szaglálódva indult a nyúl felé.

Ismét megállt.

A nyúl észrevette s amint a macska megmozdult, elugrott. Ugyanebben a pillanatban a macska is úgy megijedt, hogy felugrott a pince tetejére.

Egy darabig szemlélődött ottan, azután újra lejött. A nyúlhoz sétált és lelapult.

A nyúl répalevelet evett.

A macska játékosan ugrott feléje.

A nyúl néhány méternyire eliramodott.

A macska utána.

A nyúl hirtelen leült és visszafordult, akkor a macska futott el.

Mind a kettőn meglátszott, hogy játszanak. Az elébb észrevették, hogy oktanul rémültek meg egymástól. Most összebarátkoztak.

A macska gyakran átjött játszani s vidáman kergetőztek ide-oda az udvaron.

MACSKA.

A gimnázium első osztályát Budapesten jártam. Egy öreg házaspárnál laktam s délutánonkint magamra maradtam a szobámban.

Az ablaknál egy kalitkában két éktelen hangú kanári süvöltözött folytonosan. Nem bírtam tőlük tanulni. Hát azt cselekedtem, hogy egy újságpapírossal föl-fölcsaptam a fejem fölé, ahol a madarak kalitkája lógott.

Ilyenkor meg-megijedtek és elhallgattak. De csakhamar megint újra kezdték a nótát.

Hogy én már úntam a csapkodást, azt találtam ki, hogy én is füttyültem. A zsebkésemet tettem az ajkam elé és ily módon élessé vált a füttyülésem.

Persze akkor magam se tudtam tanulni, de legalább gyönyörködtem abban a gondolatban, hogy a kanárik épp úgy boszankodnak az én füttyülésemen, mint én az övéken.

Egy nagy kandurmacskája volt a gazdámnak, vörhenyes fehér. Egyszer ahogy így süvöltök, előfut az ágy alól, az asztalra ugrik és nyávogva néz rám, azután meg a vállamra és ott nyávog.

Látszott rajta, hogy a süvöltés bántja.

Ahogy a süvöltést abba hagytam, visszament az ágy alá.

Megint süvöltök, megint előfut. Most már föltérdeltem az asztalra és igen mulattatott, hogy ő a hátamra ugrik és ott nyavukol.

Azután összetettem két széket, annak a karfájára térdeltem föl. A macska ott is rám futott.

Hát eddig csak értem az állat magaviseletét. De hogyan magyarázzam meg, hogy egyszer, mikor az udvaron magamuntából süvöltöttem, a macska nyávogva futott hozzám a pincéből vagy a padlásról s mindaddig nyugtalankodott, míg csak abba nem hagytam. Hiszen az volt volna a természetes, hogy ha őt bántja a hang, ne hozzám fusson, hanem menjen el minél távolabb; s pincébe, padlásra különben se hatolhatott el a hang olyan erősen, hogy annyira bántotta volna a fülét, mint abban a zárt csendes szobában.

De ő hozzám futott, előjött, akárhol volt is.

Egyszer az asszonyom a csirke nyers apróságait bizta rám, hogy adjam a macskának. Én, mint afféle unatkozó gyerek, nem vettem egyszerűen oda, hanem egy szivattyus kut volt az udvaron félig a tűzfalba építve, arra dobáltam fel. A macska éhes volt, mohón ugrott fel mindannyiszor a falatokért és én mulattam az ugrándozásain, ágaskodásain.

Ez megtörtént többször is.

A ház csendes volt, noha három emeletes, de gyermekek nem laktak benne. Így magyarázható meg, hogy valahányszor az asszonyom baromfit ölt, a macska mindig előjött a kés köszörülésének a hangjára.

Hanem egyszer mégis, - a háztetőn járt-e vagy hol, - nem jött elő.

- Hol a macska? - kérdezi az asszony, - ugyan hívd elő.

Én az ajtóba álltam és a késpengét az ajkam elé tettem. Hát a macska csakhamar megjelent.

Másnap délután elbeszéli az asszonyom egy vendégének, hogy én hogyan betanítottam a füttyszóra a macskát. Kértek, hogy tegyek próbát. Hát a macska meg is jelent s a lábamhoz dörgölődött.

- Ez semmi, - mondom akkor, - a macska nekem másképp is engedelmeskedik.

Azzal, hogy az udvaron álltunk, azt mondom neki:

- Hopp, fel a kútra!

Azzal olyformán mozdítottam a kezemet, mintha ennivalót dobnék a kút tetejére.

A macska rohant az ölmagas kőkútra és jobbra-balra ágaskodott.

Lehívtam, megint felküldtem.

A nézők bámultak rajta és nem értették persze, hogy miért engedelmeskedik nekem a macska, én meg nem magyaráztam el.

De azt hitték a házban, hogy macskabűvölő vagyok.

KUTYA.

Lefeküdtem a gyepre. Jött a kutyánk. Nem szeret engem, mert a rondasága miatt soha nem barátkozom vele. Emmiatt eddig közönbös volt hozzám. Most, hogy lefeküdtem, odajött és élénken csóválta már messziről a farkát. Látszott rajta, hogy örül s hogy ebben a pillanatban szeret engem.

Azt hiszem így gondolkodott:

- Nini, hiszen az én gazdám is csak kutya!

(1900. IX. 27.)

KONSTANTINÁPOLYI EBEK.

Olvastam, hogy Konstantinápolyban sok a kutya. Azt olvastam, hogy török városrészekben van a legtöbb, mert a török jó és türelmes, a keresztény ellenben kiméretlen s mikor már sok a kutya, a strichnin-borsók tömeges irtást végeznek közöttük. A kutyák hát inkább a török városrészekben tartózkodnak és kerülnek a keresztényeket. Szerettem volna valami képen is látni ezeket a kutyákat, de sohase találtam efféle képre. Brehm is csak leírást ad róluk, pedig egy ujjnyi kis kép is többet mutat, mint akár egy tízrőfös leírás.

Hogy ezen a tavaszon Konstantinápolyban jártam, láttam ezeket a kutyákat. Nálunk szinte elképzelhetetlen valami, hogy ezernyi ezer kutya éljen bárhol is. Megszoktuk, hogy az eb az embert árnyékként kíséri; vele egy telken lakik és bizonyos szolgálatot végez azért, amiért az ember eltartja.

De hát hol lakik ott a török fővárosban az a sok kutya? Ki ad neki enni? Hol szaporodnak? Hogyan viselik magukat a millió ember között, ha egyik se gazdájuk? S hogy nem rettegnek ezek az emberek, hogy egy kutya megvész s a következő napon ki kell szaladnia az egész városnak a falak közül!

Mindennek a magyarázatát megtaláltam ott a helyszínen.

Hát először is nem igaz, hogy ezek az ebek csak a török utcákon tanyáznak. A Péra és Galata városrészekben van a legtöbb, pedig ezek keresztény városrészek. Görögök, örmények és más európaiak lakják. Röstelkedéssel írom le, hogy miért itt a legtöbb a kutya. Hát csak azért, mert itt a legnagyobb a rondaság.

Aki látta ezelőtt 20-30 esztendővel a pesti Háromdob-utcát és ennek szomszédos utcáit, az csak még egy-egy kupac szemetet képzeljen minden ház elé és piros sipkát képzeljen az emberek fejére, hű képen látja Péra és Galata utcáit.

A szemetet este veti ki minden ház lakója az utcára, a kocsit szélére, de néhol a fal mellé vagy éppen a márványderekú terrasza alá. Egy perc nem telik belé, ott van 5-6-10 többnyire rókaszőrű s birkanagyságu kutya és felzabál mindent, ami rothadékony. Egy a munkájuk a légygyel, a csótánygyal, a természet takarító állataival. Reggelre már csak a por, a szalma, a papiros, rongy és csont marad a szétdult szemétkupacból. Akkor az ebek munkáját a rongyszedők folytatják.

Ime az ebek tápláléka.

De van még más is.

Konstantinápoly girbe-görbe, hegyes-völgyes város. Körülbelül olyan hegyekre épült, mint Buda vára. Azt hiszem, a nők életmódja meg az utcák fárasztó mivolta az oka, hogy olyan piacok, mint az európai városokban, nincsenek. A piac maga megy a házakhoz. Korán reggel megkezdődik az ordítózás, a férfikofák ordítózása. A vizet, tejet, húst, gyümölcsöt, zöldséget az árusok százai hordozzák fel s alá az utcákon s ki bömbölve, ki üvöltve, ki harsogva kiáltja a maga áruját. A háziasszony vagy cselédje csak kinyitja a kaput s int annak, akitől venni akar.

A halárus ott a kapu előtt a kövezetre teszi a maga nagy fatálát és az éles bárdal ott vág a halból, amennyit vesznek tőle. A mészáros egy öreg gebének a két oldalán hordozza megnyuzott birkáit. Persze deszka van a birkák alatt s félig be is vannak fehér ronggyal takarva. Ott méri a húst a kapu előtt.

A vándorló piac hulladékaiból jut az ebeknek a nap első felében az élelem. Ott eszi a kutya a véres csontot, a halszárnnyat, a bőrnnyuzadékot, a tejfelloccsadékot, túrómorzsalékot, ahol esik neki. S melyik micsoda falathoz áll legközelebb, megeheti békén: nem rángatják ki egymás szájából, mint a mi kutyáink.

Dél felé megszűnik ennek a piacnak a forgalma, csak a vízárusok, gyümölcsösök és salátások maradnak munkában. Ilyenkor már a kutyák elfeksznek.

De hova fekszenek abban a hasonlíthatatlan nagy emberi nyüzsgésben, amely Péra és Galata utcáit egész nap elfoglalja?

Hát biz ők lefekszenek a kövezetre: ki a kocsútra, ki a gyalogjáróra. S ott alszanak a járó-kelő ezernyi láb alatt, oly mélyen és oly jóízűen, hogy talán a pisztolylövésre sem nyitnák ki a szemüket. Az emberek vagy elkerülik, vagy átlépik őket. Kinek is jutna eszébe, hogy egyet rugjon rajtok, mikor tíz lépéssel odébb megint egy kutyát talál és hát nem is nagy fáradságba kerül egyet-egyet oldalt lépni, kivált ha az ember olyan csendes lelkű, mint a keletiek. Csak ha véletlenül két-három kutya is összefekszik a gyalogjáró közepén, akkor ugrik ki a boltból valami legény vagy inas és rájuk csap. Persze ilyenkor keserves üvöltéssel ugranak odább a szegény állatok.

És ez a keserves üvöltés megszokott hang ottan.

A kocsik mindennap megnyomorítanak egypár kutyát, amelyik nem volt elég gyors a lovak lába elől felugrani. A lóvonatok kereke alá is kerül közülök néha. A tömördek sánta kutya mind ilyen baleset emlékét hordozza.

Minden utcának megvannak a maga kutyái. Az utca rövidsége vagy hosszúsága határozza meg, hogy mennyi. Ezek az ebek aztán, - noha egy faj az egész város kutyája, - féltékenyek a maguk utcájára. Ha egy más utcából vagy városrészből való kutya lopakodik oda, seregesen rohannak rá s irgalmatlanul összemarják. És hát ez éjjel nappal gyakran megtörténik, mert ezek az ebek örökké éheznek.

Idegen ember csaknem minden órában felriad az első éjszakán az ebek lármájára s nappal is bámulva nézi, hogyan esik egymásnak tíz-husz kutya s hogyan tépi egymást oly éktelen üvöltés és sikítás között, hogy az ember azt hiszi megsiketül.

Az ember iránt jámbor és alázatos mindenik. Bármelyiknek pattint vagy szól az ember, örömmel néz reá és csóválja a farkát. Bármelyiket megsimogathatjuk, mintha a magunk kutyája volna s ha hívjuk, szívesen követ mindaddig bennünket, míg azt látja, hogy iránta érdeklődünk.

És akármelyiket azonnal házi kutyánkká lehetne marasztalnunk, ha volna Konstantinápolyban udvaros ház, de hát itt ha akad is udvar néhol, rendesen a ház tetején van, ahol a kutyák tartása fölösleges.

Itt-ott a mellékutcákban lát az ember egy-egy kutya-családot is. A kutya ott kölykezik meg, ahol a válságos pillanat eléri. Legfeljebb annyit tesz meg, hogy a fal mellé, vagy a kapusarokba húzódik. Minden házban akad egy jólelkű ember, aki kivet ilyenkor egy gyékénydarabot vagy szőnyegrongyot s a kutya azonnal elfoglalja a kölykeivel. Stambul egy máskülönben forgalmas utcáján azt is láttam, hogy a kutya fészke fölé bádogot tett valami jószívű török. A kutya ugyanis két olyan kő közé vonta magát, amelyik valaha egy kőpad kartámasza volt s a bádog az ebcsaládnak alkalmas fészektetője lett.

A kicsinyek olyan vörösek és bundások, mint a medvebocs. Kedves tekintetű jámbor állatkák. Egy ilyen kutyafészeknél Székács Gyula, az én Konstantinápolyban lakó barátom lehajolt és

ölbe vett egy kutyakölyket. Én ijedten néztem a kutya-anyára. Azt hittem, hogy megrohanja érte. Még csak nem is morgott. Ahhelyett, hogy féltékeny lett volna a kicsinyére, örömmel és boldog nézéssel állt előttünk és a farkát vidáman csóválta, mintha azt mondta volna:

- No, ugye szép az én kicsinyem! Beillenék akármelyik szalonba úri kutyának!

Értelmes állatok ezek. Tudják, hogy az ember jótevőjük.

Mihelyt a kicsinyek lábra tudnak állani, már ott lehet őket látni a fészekhez legközelebb eső szemétdombon. Ott kaparásznak, turkálnak egész nap.

Természetes, hogy a legnagyobb kutyacsoportok az olyan boltok közelében láthatók, ahol valami élelmiszert árulnak. Mert hát vannak azért ilyen boltok is. Pékek, birkazsirt áruló török hentesek, lacikonyhák és egynéhány mézsáros. Az ilyen boltokból minden órában repül az utcára valami jó falat. A kertes korcsmáknak rendszeren megvan a maguk állandó kutyavendége is. Ilyen kutyát láttam a stambuli vasuti állomás kertjében. Ennek a kutyának az egyik első lába csuklóban csonka volt. Egyik asztaltól a másikhoz járt és a csonka lábát épp úgy tartotta, mint a koldusok.

Ez volt az egyetlen kövér kutya, amelyet Konstantinápolyban találtam.

Ami a megveszést illeti, azt mondják, hogy soha nem történt még, hogy valamelyik megveszett volna. És ezt a kutyák szabad életének tulajdonítják. (Szabad mozgás és szabad szerelem.)

Vannak a török fővárosban európai kutyák is. Az odaköltöző európaiak viszik magukkal egy-egy kedves pincsit, szettert, vagy buldogot. No ezek ugyan idegenben érzik ott magukat. Ha a gazdájuk zsinóron vezeti is őket, a benszülött kutyák dühös morgása és keserves vonítása kíséri őket mindenfelé s ha meg maguk bátorzkodnak ki az utcára, hát ebből a kutyából se lesz ám soha nemesi oklevél!

Hallottam, hogy valamelyik szultán összeszedette egyszer valamennyit s átvitette egy kis lakatlan szigetre.

A kutyák éjjel-nappal ott sokadoztak és vonítottak a parton a főváros felé s egymást falták fel éhségükben.

A hajósok a szívreható inséget elmondták a fővárosban s a kísérletnek az lett a vége, hogy a megmaradt kutyákat megint hajóra szedték és visszahozták Konstantinápolyba.

NÉGYLÁBU MUNKÁSOK.

Minden állat dolgozik. A kenyér nem hull az égből senki szájába. A kenyérért meg a maga védelméért dolgozik minden állat, csakugy mint az ember.

De némelyik állat az embernek is dolgozik. Az ember rabszolgává tett egynehány állatot, és dolgoztat velük.

A legelső állat, amely így az ember szolgálatába került, bizonyára a kutya volt.

A kutya a házat őrzi, de lehet használni teherhordásra, vadászatra, juhőrzésre és gombakeresésre is.

Pénzt persze nem kap ezekért a szolgálatokért, azonban ehelyett fel van mentve az élelemkeresés gondjaitól.

De azért vannak ám még vad kutyák is. Azok szegények gazdátlanul csatangolnak, különösen Törökországban és Oroszországban.

Hasznos állatszolgánk a tehén is.

Ő nemcsak élelmet kap tőlünk, hanem főképpen védelmet. Mert ha vadon kellene élnie, a ragadozó állatok elpusztítanák.

A tehén talán a leghasznosabb állatunk, mert nemcsak a tejét meg a húját használja az ember, hanem a bőrét, szőrét, szarvát, belét, csontját is, sőt mondhatni, minden részét, porcikáját.

Néhol a szegény emberek még ekét is huzatnak vele. Hát ez az állat igazán az Isten áldása.

Melyik állat hasznos még az embernek?

Én nem sorolom el, hanem csak a lóra mutatok.

A ló főképp az erejével szolgál minekünk. Akár a hátán akarunk menni, akár terhet huzatunk vele, mindenképpen az erejét használjuk. Amilyen nehéz a ló, annak egy hatodrészét huzza vagy viszi könnyedén.

Szomorú elgondolni, hogy vannak olyan emberek, akik ennél sokkal nagyobb terheket hordatnak szegény négylábu rabszolgával. Ugy sajnálom az ilyen kintzott lovat, mint a kintzott embert.

Az ökröt is igavonásra és teherhordásra használják, de mert lassu állat, nem ér annyit mint a ló. Az igaz, hogy az eltartása kevesebbe kerül.

A mi négylábu állataink mind tudják szeretni az olyan embert, aki jószívvel viselkedik irántuk. A tehén például ha kint van a mezőn, a gazdája hívó szavára fölemeli a fejét és odamegy hozzá. Nekem is volt ilyen szelid tehenem Egerben: a Szekfü, csak az a bajom volt vele, hogy mindig meg akart engem csókolni.

LÓ.

Mikor a ló a kocsiban áll: A vén ló előreteszi az egyik lábát s a feje leereszkedik és néz maga elé mint a gondolkozó ember.

Mert csak az ember tud így gondolkozni meg a ló.

A gólya is gondolkozó állat, de a gólya gondolkozása nem olyan bús, inkább boldogan álmodozó.

ÉLET A HÓ ALATT.

Hó borít mindent. Sehol egy pillangó, sehol egy hangya, sehol semmi bogár. A fecske, a gólya oda van a meleg országban, csak a veréb csiripol dideregve a zuzmarás fákon. Dehát hol van az a sok bogár? Hol van a mezők ürgéje? Hol van a mókus? Hol van a hörcsök, a medve, a hal, a kígyó, a gyík, a béka, meg az a sok mindenféle állat amit a nyáron láttunk?

A bogarak egy része meghalt. Milliónyi millió pók, légy, pillangó, szúnyog halt meg az őszi első fagyos éjszakán. A legyek közül még szerencsés az, amelyik meg tudott maradni a szoba valamelyik zugában. Olyan, mintha halott volna. Halálféle álomban dermedez. A tavaszi melegben föl fog éledni. Mint a beteg, aki sok szenvedés után először áll lábra, bágyadtan és erőtlően vánszorog az első órában, de csakhamar erőre kap és újra vidáman döngicsélve örül az életnek.

Éppen ilyen álom ül a méheken, meg a hangyákon is. Azok nem fagytak meg. A méhek a kasban szorosan összebújva melegítik egymást. Néha egyik-másik fölébred és nagyálmosan odavánszorog a mézzel telt kis viaszfazekakhoz. Eszeget abból, aztán tovább alszik.

Bezzeg a hangya nem rakott el télire semmit, csak magának nyalakodott a nyáron mindegyik. De azért nem pusztul el. Leássák magukat jó mélyen a földbe és ott megdermedten alusznak át a telet.

Éppen így alszik az erdő sok keményhátú bogara is: a szarvasbogár, az egyszarvú bogár, a cincér, az aranyoshátú bogár; - mind, mind a földben, vagy a puha moha alatt alusznak, és föl sem ébrednek tavaszig.

A mókuska is alszik. Már az ősszel talált ő magának egy kis odút valamelyik fában. Vetett bele száraz mohából jó meleg ágyat, és bedugta az ajtót is mohával, hogy a szél be ne fűtő-részsen. De azért ő nem koplal. Még az ősszel meggyűjtötte a mogyorót, makkot meg diót, és eldugdosta ide-oda faodukba. Mikor megéhezik, kinyitja az ajtót és hipp-hopp: elmegy ebédelni.

Szorgalmas és előrelátó gazda volt a hörcsök is. Az is gyűjtötte nyáron a gabonát. Hordta haza a pofazacskójában. Mélyen a föld alatt van az ő lakása. Apró kamarák mindenfelé. Azok mind tele vannak gabonával. A kamarák között van a szoba. Abban jó puha fűágy. A bejáratot ő is betömte mindenféle gazzal, hogy a víz be ne csurogjon. Most odalenn neveti a hideget, - mert sem a hó, sem a fagy nem hatol le annyira mélyen.

Mélyen a földben, a hó alatt szundikál a kígyó, a gyík, a béka, meg a sok cserebogár. Ha télidőben ásunk, majdnem minden ásonyomással kiemelünk egy-egy szendergő életet.

Hát a medve mit csinál ilyenkor? Őkigyelme azt gondolja minden nyáron, hogy sohasem lesz többet tél. Bezzeg mikor az első hó leesett, megfázott rajta az ő meztelen talpa. Hát csak bement nagy dörmögve a barlangjába, és ott vakaródzott, hogy:

- „Aujnye, de rossz, hogy hó esett, nem lehet benne mezitláb kószálni. No de majd elolvad ez mingyárt, akkor aztán újra kimegyek és szedegetem az édes áfonyát.”

Hanem bizony a hó csak nem akart elolvadni, hiába leste a medve. Lefeküdt hát. Gondolta: aki éhes, eszik az álmában. Evett is álmában mindenféle gyümölcsöt, még mézet is, de csak nem lakott jól.

Fölébredt.

Kidugta az orrát.

Künn süvöltött a szél és hordta a havat.

- Brr! de csúnya idő, - mondta boszúsan a medve, - aludjunk még egyet.

Megint aludt. Napokig, hetekig aludt. Végtelen hosszú ebédekről álmodott.

- No, most már bizonyosan itt a tavasz, - gondolta, mikor felébredt.

A nyíláshoz ballagott.

Az egész erdő csupa hó. A fák, mintha talpig fehér virágba volnának öltözve. Csend van, csak a czinkék szomorú csiripelése hallatszik.

Hej, a medve haragszik. Szeretne ebédelni, de nem lehet. Most is ott van a barlangban. Hol alszik, hol meg kinézeget.

VIRÁGOK VILÁGA.

A tudós kezébe veszi a virágot. Mond két latin szót:

- Ez a neve.

Mond egy számot:

- Ebbe a családba tartozik.

Elsorolja: milyen földben terem?

milyen a gyökere?

milyen a szaporodása?

melyik hónapban nyit?

mennyi ideig él?

micsoda kémiai kivonatokat tartalmaz?

Mindez nem tudom, miért olyan elkedvetlenítő, olyan nem nekünk való...

Mennyivel szebb és jelentősebb a virágok világa annak, aki soha nem hallott Linnéről és Garckerről, és akinek sem eleven szó, sem írás nem emlegette azokat az ásításba ejtő latin neveket.

Mink csak azt mondjuk:

- Megjött a tavasz, a meleg napfény! És megjöttek a virágok, a tavasz szépségei!

Örvendező szemmel nézünk szét a mezőn és az erdőn. S elgyönyörödve állunk meg a fű közül előkéklő ibolya előtt:

- Kedves kékszemű illatos virágom, csakhogy megérkezteél!

Minden éled már akkor, minden rügyezik, bimbózik, fakad, leveledzik. A rét, a mező, a ligetek el vannak borítva ezekkel a néma kis rejtelmes teremtésekkel, akiknek mindenféle szép szín az arca, zöld levelek a ruházata, illat a lélekzete. Köztük a mandulafa rózsaszín pompába öltözött királykisasszony, s az almafák rózsás fehérben pompázó királykisasszonyok. S mintha körülöttük a fűvet teleszórták volna arannyal: a pitypang kis sárga virágai ékeskednek mindenfelé. Nem gondolunk mink római számokra; a latin szavak is idegenek nekünk, de azért ismerjük a virágainkat névszerint. Ismerjük a családjukat, a természetüket, a történetüket. Örülünk a bimbózásuknak. Sajnáljuk őket a hervadásukban.

Tudjuk melyik virág a legszentebb: a *liliom*, - ezt tartják az angyalok meg a szentek a kezükben. A *cicamafa*, - ezzel ment a nép Jézus elé Jeruzsálemben. A *rózsa*, - ezzel hintették be őt a koporsójában. Az *allelujavirág*, - ez hirdeti a feltámadást. De ismerjük magát az *Istenfáját* is, amely valamikor nagy fa lehetett de most csak virág. Ismerjük az *Isten korbácsát*, amit az Isten ledobott a földre s az is virággá változott. (Olyan az ma is éppen, mint a korbács!) Ismerjük az *Istenátkozta tövist*, amely csak úgy lézeng, ballangol, mint a hajléktalan ember. Miértátkozta meg, azt is tudják az öregek. Hát a *Jézus Krisztus gyökere*? Abban akárki is megtalálhatja a *J. C.* betűt, ha belevág a bicskájával. A két betű éppen olyan, mint a templomban az oltárvánkoson, vagy a pap sátorán. Tudunk olyan fűvet is, amelyik úgy vérzik, mint az ember, ha megtépik: a *vérehullató fű*. Elgondolkozva nézünk az égszín kék virágú *ördögcsipte fűre*. Vak, aki nem látja, hogyan lecsipkedte a szárait az ördög!

Hát az *ember-erejű fű*? Vajjon miért nevezik így? Hát a *Boldogasszony koronája*? amelynek kékek az ágai, s aranygomb a dísz a közepén. Hát a pirosból kékre váló *kulcsvirág*, amely

kinyitja a lakatot, mint ahogy a *vasvirágtól* meg lehullanak a rája taposó lópatkók. Hát az *ördög szemvirág*, amely olyan mérgesen kipiroslik a fű közül! És tömérdék *hát* következhetne még, de nálunk ugyis ismeri őket mindenki, csak a tudósok nem. A tudósok csak azt szeretik, amit egymásnak írnak, beszélnek. Oh szobaszagú tudomány!

Nagyideig hittem, hogy a tudósok többet tudnak a virágról, mint a mennyit mi tudunk. Nem tudnak annyit. Ők csak számokat tudnak, meg neveket, meg külső és belső részeket. Az igaz, hogy ilyesmit aztán tudnak sokat.

De azt nem tudják, hogy miért kelt az emberben más érzést a tulipán látása, meg mást a gyöngyvirágé, mást a vadrózsa látása, mást a szegfű látása.

Mért kelt vidámságot a tulipán látása? Mért csupa erő és élet ez a piros szép nagy virág?

A föld ereje virágzott ki benne! Az életre ébredt tavasznak első mosolygása ő! Egy gyönyörű ígéret! Az élet ígérete a nyárra! Úgy éleszti a lelket, mint a Rákóczi-induló. A színe is a mi színünk.

Mindig megállok, mikor az első tulipánt meglátom. A szemem leányt keres, akinek oda-nyujsam, és aki dalolva menjen utjára vele. Földillatot érzek; és ha még nincs itt a fecske, reá gondolkodom. Óh tulipán kedves virágunk nekünk. Ha ez a virág dalolna, magyar nótát dalolna, - az is bizonyos.

Milyen más érzést kelt bennem a gyöngyvirág látása. Ott áll ő az erdő árnyékán a széles zöld levélpalást alatt angyali alázatossággal meghajolva. Néha harmatosan. És olyankor olyan, mint a könnyező menyasszony. Néha a fehér bodrokban talpig pompázva; és olyankor olyan mint a klostromban nőtt leány. Fehér szépségében áll a lombok árnyékos boltozata alatt. Áll és várakozik.

- Kit vár? Kinek született? Tudja-e, hogy van? Tudja-e, hogy búbájos? Tudja-e, hogy az ember elgyönyörödve nézi?

Nincs felelet. A virág titok. Ember elméje az ő élete világába be nem hatolhat.

Hogyan van, hogy a gyöngyvirág illatától percre-pillanatra eltűnik az ember lelkéből minden, ami földi. Valami ismeretlen szellemvilág körében érzem magamat. Földi nő képe nem fordul meg olyankor az elmémben. Ünnepe van. Valami fehér ünnepe. Nem tudom, kinek az ünnepe. Az erdő hallgat. Körülöttem titok. Csak a szellője fuvalmát érzem, mintha valami láthatatlan tündérfátyol érintene.

Hogy van az, hogy a vadrózsa meg részvétet kelt bennem. Mintha árva volna az a virág. Árva, szegény és elhagyott leány, aki csak akkor piros, mikor megszólítják, máskor mindig halvány.

Ha az ember virággá válna az embersége levetkeztével, lehetne-e a gazdag, vastag derekú és gömbölyű arcú bárónéból vadrózsa? Nem. Csak a szegény árva pásztorleány lehetne az. A pásztorlány, akinek a haja szőke, a szeme pedig esténként harmatos, mert az anyja mostoha.

A kerti rózsza, óh az mind gazdag kisasszony! Divatos pompa, kábitó illat, néma irigység, rangban való örökös vetélkedés, élettárgy, elfojtott szerelmi szuggesszók.

Lehet-e, hogy valaki ugyanazt érezze és gondolja, mikor kakukfüvet lát? S lehet-e hogy amit a kakukfű illatától körülengve érez és gondol, ugyanezt érezze és gondolja a pipacs vagy az orgona, a hársvirág, a napraforgó és a liliom látásakor.

Mindezekre én nem tudok felelni.

De minek is?

A világon ugyis már csak az a kevés gyönyörködteti az embert, amit még a tudósok szét nem magyaráztak.

Éshát a virág az Isten legszebb teremtese. Szébb mint az ember, szébb mint az állat, szébb mint a csillagok.

A csillagok az Isten erejét tárják elénk a magasban. Az állatok a teremtő találékonyságának sokféleségét. A virág a gyönyörű képzeletét.

Mikor Isten a csillagokat teremtette, az ereje alakult ki a csillagokban. Mikor az embert teremtette, az értelme dolgozott. Mikor a virágot teremtette, - játszott a Teremtő.

De hátha nem játszott? Hátha azok tökéletesebb teremtesek, mint mi vagyunk. Talán éreznek, talán gondolkoznak és beszélgetnek ők is, a maguk módja szerint. Talán arról is beszélnek, hogy mi milyen együgyű lóto-futók és milyen gondokkal barázdált arcuk vagyunk. Talán arról beszélnek, hogy nincs szébb és jobb állapot a világon, mint nézni az eget, szeretni és elmélkedni, gyümölcsözni és elmulni és megint ujraszületni, élni az ég alatt. Élni és élni, napsugárban, holdfényben, illatban, harmatban, csöndességben, boldogságban. S meghalni szenvedés nélkül, szótlánul, az új tavasznak, új életnek reménységében.

Ki tudja hogy van? Az Akadémia se tudja. A Természettudományi Társulat se tudja.

Csak állok a réten, az erdőszélen: nézem a sok minden virág-szépségét a földnek.

Vasárnap van. A virágok még harmatosak. Kék égből sugárzik le a délelőtti napfény. A faluból harangszó hangzik. Zong-bong ünnepien mind a három harang.

Aztán áhítatos mély csend terül a mezőre. Bársonyos poszméhek szállonganak elő az erdőből. Mély dongással ereszkednek a zöldben pompázó rétre. Dongásuk mint a bűgő orgona...

Kezdődik a virágok miséje.

HÓVIRÁG.

A hóvirág... a tavasz szenvedője.

A föld meg füvetlen, barna, szomorú. A dombok szakadékaiban, az árkokban, a bokrok között még ott hevernek a zülledező tél fehér rongyai.

Az erdő mintha a mesebeli szörnyetegek holt országa volna. Álló halottak vázai. Egy bükk, mint egy átváltozott kéményseprő, aki az égnek terjeszti óriás girbe-görbe karjait, s mintha minden hajaszála egy-egy galyacskává meredt volna, valami gyilkos borzalomtól, amit soha meg nem tud senki. Egy bokor meg valami éktelen nagy sündisznó lehetett. Egy cserfa meg valami óriás aggember, aki mielőtt meghalt volna, föl az égbe fohászkodott, - és úgy maradt. Óriás halottak! Mintha a Halál sokalta volna, hogy egyenkint vágja le őket, csak feléjük lehelt...

Sehol egy bogár, sehol egy lepke, sehol semmi élet. Kietlen halotti letaroltság minden felé. Csak a varjak élnek és kerengnek a holt világ fölött, s kiáltják olykor gyászosan:

- Kár, kár!

S tovaszállanak.

A fák között csend marad. Imitt-amott lomha szél kószál, és megfordít olykor az avar tetején egy-egy elszáradt falevelet.

S ím ebben a csöndes holt világban egy csoport apró fehér virágot pillantok meg egy kis föld-süppedék oldalán. Egy csoport friss virágot, amint üde-fehéren állanak kis kétleveles zöld ruhájokban, egy fahéjszínű öklömnyi rög mellett.

Hóvirágok! A föld első szülöttei!

Szinte megdöbbenek, hogy őket meglátom.

- Hát van mégis élet? van remény a földben? Van már aki elhiszi, hogy tavaszodik!

Én szép kicsi gyöngye virágaim, mért jöttetek elő ilyen korán? A nap még erőtelen. A fák még holt vázak. A bogarak még dermedten alszanak a mélyben. A gólya még bizalmatlanul nézi túl a tengeren a napot. Nincs még ibolya, nincs madárének, csak a szél botorkál a holt virágok kórói között.

Elgondolkodva nézem a bájos kis virágcsoportot.

Milyen különös, hogy van élet öntudat nélkül és van vágyakozás érzékek nélkül! Mert mi más erő, ha nem a vágy készíti a kis hóvirágokat, hogy fölemeljék a fejükre nehezedő röget és kibujjanak a szabadba, a tündöklő kék égboltozat alá. Mi más, ha nem a vágy, hogy melengedzenek a verőfényben, mint ahogy az ember, a beteg ember, aki egész télen át a szobában feküdt.

A virág meg az ember. Milyen különböző teremtményei az Istennek! És az érzésük egy.

Ki tudja micsoda türelmetlenség van már mindenfelé a föld alatt, ahol a tél hidegétől elgyötört milliárd különféle élet bágyadoz. Talán a virágok, meg a bogarak is úgy vannak odalenn, mint az ember a szobában. Amint elzajlottak a januári hófürgetegek s beáll a hóolvadás csöndje, odalenn a föld alatt is egyre sóhajtják:

- Jőjj el jőjj meleg napsugár, bujjatok elő füvek, falevelek! Gyertek haza ti komoly szép gólyák, ti vidám szép fecskék! Legyen újra napfény, élet, dal, pompa és szerelem mindenfelé az ég alatt.

De a tavasz nem jön madárszárnyon. Valami szünet van a tél meg a tavasz között, valami szünet, aminek neve nincsen.

Mintha gondolkodna a tél, hogy engedjen-e, vagy hogy örök ura maradjon a világnak?

Mintha gondolkodna a tavasz, hogy érdemes-e újra teleszórni virággal a földet.

Vagy talán a mindenség ura gondolkodik?

Tehát szünet van. A trombitás angyal az Úr előtt áll a trombitájával. Szünet van, s a szünetben templomi csönd és aggodalom. Minden érzi, hogy már nincs tél, és hogy még nincs tavasz. S talán minden arra gondol, hogy hátha megállott az idő, s nem mozdul többé soha.

Csak a kis hóvirág, ez a kis fehér teremtés nem bírja már tovább várni a tavaszt a föld alatt. Csak ez az egy bizik, reménykedik.

S már előre künn várja a tavaszt, várja dideregve.

A kis virágcsoport olyam nekem, mintha csupa anyátlan kisgyerek volna, - a fekete föld kisgyerekei. Hiszen az emberfaj szülöttei is mind ilyen öntudatlanul jönnek a világra.

- Élni és élni!

Ez az egyetlen törekvés.

- Miért?

Nem kérdi azt a világra érkezett.

Az az erő, amely életre fakasztotta őt, csak fejlődni kíván, fejlődni akárhogyan is! Mohón szívja magába a meleget, meg a táplálékot.

- Csak élni, és élni ahogyan lehet!

De íme mindenütt dermedt érzéketlenség: kietlen pusztaság a földön, hideg részvétlenség a kéklő magasságban.

Csak nézem, nézem az öt kis hóvirágot, amint sápadtan, elhagyottan, lecsüggedt fővel állanak az érzéketlen rög mellett. Ahogy a szél át-átsuhan rajtok, föl-fölremegnek, és fázó fehér arcukat mintha be akarnák takarni kis zöld köntösükkel.

IBOLYA.

Omoly rám, omoly, március sugár-essője, meleg verőfény! Omoly reám a magasságból meleg sugárzuhatag! Lehet-e óráim e földön boldogabb, mint mikor így csöndes álmos ellangyulással sütkérezek.

A száraz gyöpön heverészek még, de már az új fölött, amely sűrűn, üdezőld egyszínben nyomul ki a földből. Fejem fölött felhőtlenül kéklő, tündöklő égboltozat. Körülöttem a hallgató leveletlen nyírfák. Érzem, hogy valami igaz állapotban vagyok, mikor így a nap kedvességének testemet, lelkemet átengedem.

Lám előttem egy színehagyott tégladarabon, - amely Isten tudja hogy került ide, - épp így sütkéreznek a kis vöröshátú ilonabogarak. Épp így nyújtózkodnak, mint én. S bizonyára ugyanaz a félálmos gyönyör fogja el őket, ami engem, amikor így melengetik magukat a napsugárban.

Ez a közöseggy érzés egyenlővé tesz bennünket: én is csak bogár vagyok, csak épp hogy nagyobb fajtájú bogár, mint ők. Ha a beszédükhöz tudnék, bizonyára ugyanezt mondanák nekem. Talán még azt tennék hozzá:

- Te eltaposhatsz minket, mi pedig nem taposhatunk el téged: ez minden különbség.

- Szegény kis hosszúbajszú vörös bogarak, ne nézzetek rám aggodalommal: nem lép rátok ez az óriás. Melegedjete, szunyokáljatok nyugodtan a tégladarab napos felén. Tudom én azt, hogy nektek ez a kődarab a házatok, s ti bizonyára boldogabbak vagytok itt ez alatt, mint mi a nagy gipsztáblákkal cifrázott kőházainkban. Mink is társas életet élünk, de örökké a kövek között. Kő alul, kő felül, kő mindenfelől. Nektek azonban csak télen meg essőben kell ez a kő itt. Máskor mindenkor: fű alul, fű felül, fű mindenfelől. A ti világotok a fű. Olyan lehet nektek e kis liget növényzete, mint nekünk a Kárpátok. Egy heti járóföld, nagy pihenések a virágokban. Vendéglő, ahol illatos puhaság, méz, és harmatvíz fogadja a vendégeket, s ingyen.

Omoly reám, omoly, március virágessője, - meleg verőfény!

A fűszálak megmozdulnak, meghajladoznak. Vándorszellő megy át a ligeten. Ahogy rajtam is átleng, érzem, hogy ibolyaillatot visz magával. Ibolya! Hát van már ibolya?

Mit érez az ember, mikor a kedvesével váratlanul találkozik? Valami öröm-ijedtséget, ami tele van mosolygással. Valami bájos költeményt, aminek se szava, se zenéje. Valami szent ünnepet, ami az angyaloknak van szentelve, és mégis mindebből semmi egyet határozottan, hanem mindezt együtt és egyszerre egy szívdobbanásban.

Március tündérleányai, én apró szerelmeseim, merre vagytok?

Alig tíz lépésnyire tőlem egy nyírfák lábainál, ott kéklenek apró csoportokban sötétzöld szívalaku szoknyácskákban, üdén, élettől virulón.

- Miért jöttetek? Mire, kire várnak itt e csöndes rejtekben?

- Ki tudja?

Hiszen a magát tökéletesnek tartó ember sem tudja: miért jött? mire vár?

Hogyan van, hogy az ibolya láttára mindig csak a szőke leányra gondolok, soha barnára, soha magasra, soha előkelőre, - mindig valami szegény szőke földi leányra, aki félig gyerek még, de már hosszú ruhában jár, - egyszerű olcsó ruhában, de akinek a szemei ilyen sötétkékek, és

ilyen rejtelmesen hallgatók. Akinek az arca ilyen üde, bársonyos, és a napfényen ilyen finoman selyempihés. És akinek a kezei melegek.

Ha valaha kiderül, hogy csakugyan van átalakulás: élők átalakulása élőkké, - mert hiszen annyi minden kiderült már! - meg fogjuk tudni, hogy a szőke leányok micsoda rokonságban vannak az ibolyával. Talán akik az életük márciusában hálnak meg, azoknak a lelke kerül ide vissza ibolya-alakban, s ezért olyan félénk, olyan titkos, olyan szemérmes, olyan édeslelkű ez a kék virág.

Az egész természet titok előttünk.

Nem tudom, mi az ibolya. Nem tudom még azt a citromsárga pillangót sem, hogy mi, amelyik itt lebeg előttem, és épp úgy szereti az ibolyát, mint én. Csak azt látom bizonyosnak, hogy a Teremtő sem a virágot, sem a pillangót nem az embernek teremtette. Hiszen ha nekünk teremtette volna, akkor nem ott volna a legtöbb, ahol az ember soha nem jár: a vadon erdőkben, a néptelen vidékeken. S nem teremne annyi sok, hogy milliószotha több, mint amennyit az ember csak meg is láthat.

Az ibolya bizonynyal magáért van, és nem miértünk. És ha mi elpusztulnánk a föld színéről, mint ahogy annyi faj elpusztult már, a virágok világa maradna ez a föld, és - szebb lenne nélkülünk.

Én titkos életű bájos virágaim, hadd heverjek le közétek, hadd csókoljam meg a ti üde orcákat. A ti lelketek valami ismeretlen világba mámorít, ami nem hasonlít sem a keresztény, sem a pogány tulvilághoz, de ezeknél bizonyára szebb és igazibb.

GYÖNGYVIRÁG.

Új fű a földön; a fán is új lomb: patyolatosan gyöngé halványzöld levelek. A napsugár úgy száll által a lombokon, mint az öntöző-kannából a kertész vize. Isteni csöndesség. Mintha nappali alvásba merült volna az erdő.

És én itt térdelek egy kis fehér virág előtt, amely a bokrok árnyékába rejtőzve valami csodásan finom és édes illatot lehel.

Nem tudok betelni ezzel az illattal, és a nézésével. A gyöngyvirág, a rejtelmes kis gyöngyvirág az én gyönyörűségem.

Minden más virág a föld gyermeke. Ez az egy mintha finomabb volna. Mintha egy nekünk ismeretlen világ virága volna, tán valami szellemvilágé, amelynek papja nincsen s amelyről eddig tudomány nem beszélt.

Minden más virág kitárja a szépségét és az égbe néz. Egyik a napot imádja, a másik a holdat, a csillagokat. Ez az egy a bokrok csöndes árnyékába rejtőzik és zöld kis palástja alatt alázatosan meghajol, mint az imádkozó menyasszony.

Mért néz a heliotrop a napba? Mért néz a gyöngyvirág a csillagokba? Mért ébred a vizirózsa hajnalban? Mért zárja be kelyhét a mák napszállat után? És mért hajlik a gyöngyvirág a föld felé? Mért nyilatkozik bennök az a sokféle vonzalom. - ha a virágnak lelke nincsen?

A Teremtő, aki a mindenséget milliárdnyi millió életformával népesítette meg, csak egyféle lelket tudott volna teremteni? Csak éppen nekünk teremtetett volna lelket?

Fénysugarak törnek elő a biblia első és második fejezetéből. A Názáreti Bölcs minden szavát is tisztelettembe foglalom. De hogy az élő teremtmények között csak az ember hordoz lelket...

Talán jutott az Isten leheletéből máshova is a Paradicsomban.

Talán jutott az állatnak is, jutott a virágnak is?

És ahogy az ember megérti egymás lelkét, az állat is megérti egymás lelkét, a virág is megérti egymásnak a lelkét. És az Isten megérti valamennyiét.

Az ember mindenre amit nem lát, nem hall, nem érez, azt mondja:

- *Nincs.*

Pedig csak azt kellene mondania:

- *Nem tudom.*

A *nincs* vakság.

A *nem-tudom*, imádság.

Hogy mondhatnám azt, hogy a gyöngyvirágnak nincsen lelke; mikor látom, hogy él, hogy szereti a zöldet, a bükkfák árnyékos erdőit, a csöndességet. Látom szüzies rejtőzését, angyali alázatosságát. Érezem mámorító leheletét. S arra gondolok, hogy ő is néz engem, néz fehér szépségében, ártatlan nyugodtan, mint ahogy a napot, a holdat, a csillagokat, meg egymást nézi a sok mindenféle virág. És az üde, tiszta, alázatos szépségét bámulva, rajtam valami édes, szent megértés ömlik által.

A magyar ősvallás virága a tisztesfű, a tulipán, meg a zádogvirág. A zsidó vallásé a mirrha. A mohamedáné a tubavirág. A római keresztény vallásé a lilium. A gyöngyvirág nincs benne egy

nép mennyországában sem. Festők nem festik. Szobrászok nem faragják. Dal, zene nem szól róla. Pedig tündérek hajába, angyalok mellére, szüzek imádkozó kezébe illene illatos fehér gyöngytestecskeje.

Ha rózsát látok, kisasszony jut az eszembe, az öltözetében és gazdagságában pompázó kisasszony. Ha tulipánt látok, a piros-szoknyás, mezítlás, erős-szépségű parasztleányra gondolok. A kakukfű látása a holt leány képét költi föl bennem. Csak a gyöngyvirág az, amelynek látásakor földi nő képe nem jelenik meg sem az elmémbe, sem a szívembe.

Más világból való virág ez!

Talán abból a világból, amelyet a délibáb lenget felénk, éjjel a szentjános bogárka fénye világít meg. Talán abból, amelyről a boldog mesék szólnak: arany, ezüst a föld mélyében, fönny meg holdfény, harmat, gyöngyvirág.

A villámos viharban a haragvó Isten képe jelent meg az emberiségnek. Az angyalok a csillagos keleti ég alatt a zsidóság mezőin születtek. A tündérleányok anyja a gyöngyvirág.

Az első ember, aki gyöngyvirágot látott és beszívta az illatát, nem gondolhatott földi nőre, sem égi alakokra, sem a mindenség teremtményére. Az Isten, az angyalok, mind magasvilági szellemek, a csillagfényes felső világnak a lakói. A gyöngyvirág csak azt a gondolatot ébreszthette benne, hogy az erdőben valami láthatatlan bájos alakok élnek, akiknek lakóhelye az erdei árnyékos csöndesség, lehelete a gyöngyvirág illata.

Gyermekálmaimnak mindenütt előlengedező bűbajos alakjai, akik virágokon jártok, erdei vizek tükrében fészülködtek, holdnak fényénél táncoltok és az erdei méhek zenekarában gyönyörködtek, e pillanatban azt érzem, hogy ti valóban éltek és körülvesztetek engem.

Az Istent nem láttam, de bizonyos nekem, hogy van. Az angyalokat nem láttam, de elhiszem, hogy a csillagokon tulnan egy szebb világ él, és annak lakói tiszta és boldog lelkek. A tündérek létezése...

Mért ne élhetnének a föld levegőjében tündérek is. Ha a vízben milliónyi olyan apró élet él, amelyről csak alig száz éve tudunk, mióta a mikroszkopot kitalálták...

Hát még mi minden lehet, amihez még üveglencsét fogunk készíteni. És még mi minden lehet, amihez üveglencsét nem tudunk készíteni soha!

Tündérek létezését érzem az erdei csöndességben, a gyöngyvirág illatában, az árnyékban nappal, a holdfényben éjszaka. Mi azt mondjuk *tündérek*, mert ezt a szót anyánktól hallottuk, amint ő is az anyjától hallotta. De ez csak szó, csak név, amely láthatatlan kedves és boldog élőket jelent. Lehet, hogy a zsidó képzelet *angyalai*, lehet, hogy a görög képzelet *nimfái*, lehet, hogy a pogány magyar képzelet *tündérei* azonagy láthatatlan nép, csak a nevük más.

Lehet, hogy az elhalt emberek. Őket érezzük meg, s őket nevezzük nimfáknak, tündéreknek. Lehet, hogy a testet levetközve tovább élünk a földön, mint a tűzből felszálló fény, virágból felszálló illat. Ki tudja, nincs-e éppen olyan s még nagyobb életvilág a láthatatlanságban, nincs-e ott is ember, állat, virág, nincs-e ott is számokban le nem írható sokasága az élő millió fajtának, amely ott is végtelen időben folyton hal és folyton újra születik.

Én, az emberfajta, e láthatatlan élőket érzem a virág illatában, a szellőben, a fényben, a sötétben, a zenében, a tűz lángjában, a csöndességben. És a gyöngyvirágot csókolva őket csókolom.

PÁSZTORTARSOLYKA.

Növények közt a szegény. Nincs szépsége. Helye is csak az útfélen, dülövégen, sovány földcskében. A hó alig vonult el, siet kinyitni sápadt kis virágát, hogy virulhasson kissé, míg elő nem jönnek a gazdagok, erősebbek, szebbek, akik félreszorítják, elnyomják. Mily gazdag hozzáképest minden más virág. Ha egyébképpen nem a levele szép. A pásztortarsolykán látszik az inség. Por lepi, hó sorvasztja, ember és állat gázol rajta.

Ha szólni tudna, mindig könyörögne:

- Engedjétek, hogy éljek én is.

FEHÉRSZEGFÜ.

Ha festő volnék, festenék egy bokor fehér szegfűt. Akkora vászonra festeném, mint az ajtóm, és akkora szegfűket festenék, mint amekkorák a tizennégyéves leányok. Azt is írnam a kép alá: *Leányok*.

És festenék a képnek párjául egy csoport összeölelkező, mélázó fehérarcu leányt. Hamvaszöld ruhában festeném őket. A hajukat is hamvasan szőkére, amint a vállukra omlik. Az alá meg azt írnam: *Szegfű-virágok*.

Mert a fehér-szegfű meg a fehér-leány testvér a teremtésben. A fehér szegfű a föld szülötte, a fehér leány a szőke anyáé. Két külön életvilágból valók, és mégis-mégis eggyek ők.

Talán a Teremtő ilyen gyöngye kis fehér leányt látott, és így szólott magában:

- Ez szép. Legyen ilyen a virágok között is!

Talán fordítva volt: a szegfű élt előbb és csak azután teremtette a szőke leányt.

- Legyen szegfű az embervilágban is!

De nem minden szőke nő testvér a szegfűvel, csak a méla nézésű, patyolat-képű gyöngye kis jérceleány. Az ilyen is csak a fejlődésnek a fehér esztendejében, mikor már a bábút csak titokban babusgatja, s a hosszúruhás lányra figyelemmel tekint.

Ebben a korban valami égi tisztaság még a leány lelke. Az a tisztaság, amelyet a gyermek lelke a teremtő titokvilágából hoz magával, s amely mindaddig tüköre annak az ismeretlen égi világnak, mígnem az ajkán az első hazugság megjelenik.

Ilyen gyermeki, ilyen menntei még szegfűkorában is a leány tekintete. Az ég fénye van benne. A fekete szemben az ég csillagfénye. A kék szemben a májusi, nappali felhőtlen ég. De az arcán megjelenik a szüziesség fátyola. A mozdulataiban az öntudatlan báj. És egész valója fehér üdeség.

A szegfű és a jérceleány, - mind a kettő azonegy kedvesség, azonegy tiszta gyönyörűsége szemnek, lelkemnek.

Gyerekkoromban órákig elheverészttem kertünkben egy szegfűbokor előtt. A gye szélén nőtt. Nem én ültettem. Nem tudom, ki ültette. A fűben elnyujtózkozva bámultam olykor a hamvaslevelű fehér virágot, amint gyöngye finom csipkéit kitárva szerényen meghajolva állott a fű között. Melléje hajtottam a fejem: és a szememet behunyva belegyönyörködtem az illatába. És ebben a szelid mámorban úgy tetszék nekem, mintha fehér szegfűcsipke az egész világ: a föld, a fák, a felhők; és finom illatban galambként kerengene az én gyermeki lelkem.

Micsoda gyönyörűség!

Le lehet írni országokat. Le lehet írni az egész földet, minden tengerével. Le lehet írni az egész mindenséget, amit a szem belőle át bír fogni. - Le lehet írni érzelmeket, sejtelmeket, éktelenségeket, mindent, - csak a szegfű illatát nem lehet leírni soha.

Ez az ideális finomság, ez a lelkünk minden mélységébe beleivódó finomka könnyű illat, ez elemezhetetlen, meghatározhatatlan, kifejezhetetlen.

Az emberi nyelvnek kétszázezer szava van a fogalmak leírására. Mind kevés! Mind fakó! Valamennyi hasznavehetetlen!

Aki soha életében nem vett még kezébe szegfűt, hogyan lehetne elmondani neki, milyen a szegfű illata? A képzelet is gyöngé a megértésére. S ha emberi ajkak helyett hegedűk beszél-nének, azoknak a szavával sem lehetne elmondani az illat dicséretét.

Honnan szerzi ez a virág ezt az embermámorító csodásan édes illatot? A földből hozza? A harmatból issza? A levegőből szívja?

A kémia hatvannyolc elemre tudja bontani a hantot, a vízcseppet, a levegőt, de szegfüillatot nem tud bontani sem a földből, sem a vízből, sem a levegőből.

A világ minden tudósa vállat vonhat itten. Legfeljebb azt mondhatja:

- Vele születik.

Az emberrel veleszületik a lélek. A virággal veleszületik az illata.

Hova lesz az illat a virág elhervadása után? Hova lesz a lélek az ember porbatérése után?

Felszáll-e mind a kettő, ahonnan származott? vagy új meg új alakot vált, mint a gondolat? Talán ez a sok minden nem is egyéb, mint gondolat: az Istennek egymást követő gondolatai, amik térben és időben megvalósulnak, szüntelen megvalósulnak. De akkor is a fehér szegfű - virágnak, leánynak, - a legszebb isteni gondolatok közül való.

A VIRÁGOK KIRÁLYA.

A virágok királya a rózsza. Illatra vetekedhetik vele a szegfű, az ibolya és sok más illatos virág, de szinpompára nem. S még az az egy tulajdonsága is föléje emeli a virágországnak, hogy némelyik fajtája mindig nyílik.

Az emberek minden időben szerették a rózsát.

Mikor a törökök Magyarországon uralkodtak, a török urak háza mindig rózsától volt illatos.

Pedig a rózsza virágának nem lehet érezni mindenkor az illatát. Különösen mikor a nap süt, csekély az illat is. Mit tettek hát a törökök, hogy mindig illatos legyen a szobájuk?

Vékaszámmra szedték össze a rózsza virágát és olajat készítettek belőle. Egy véka rózsza alig három csepp olajat ad, de egy csepp olaj megillatosítja a szobát hónapokig.

Hát hogyan lehet a rózsából olajat készíteni?

A török szolgák mázos cserépbögrékbe tömték a rózsza szirmait. Belegyömöszölték úgy, ahogy csak lehetett. Akkor aztán egy ujjnyira való essővizet öntöttek a fazékra, a szirmok fölé, és a fazekat kitették a napra; este pedig betakarták.

A harmadik napon már aranyszín kis pontok jelentek meg a víz színén, s a pontok napról-napra szaporodtak, úgyhogy egy hét múlva már olyan volt a fazék teteje mintha valami finom habbal volna bevonva.

Azt a habot aztán lekanalazták és üvegbe gyűjtötték, mert az a rózsaoaj.

De hány bögrét kell rózsával megtölteni, és hány véka rózsza kell, hogy egy kis üveg olajat kapjunk?

NEMES RÓZSA.

...A bolt előtt várok.

Az aszfalton egy szál friss rózsácska hevert. Bizonyára valamelyik ablakból esett ki, hogy ott rendeztek össze valami virágtartót.

És amíg ott álltam, százan is elmentek előttem. Mindenféle ember és mindenféle nő. Mind rápillantott a rózsácskára, - és senki nem lépett rá.

VADRÓZSA.

Künn esik a hó. És én a kályha mellett ülve, a vadrózsára gondolok.

Micsoda bájos, egyszerű virág! Semmi pompa, semmi cicoma, illat is alig észrevehető. És nekem mégis kedvesebb, mint a kertek bódító pompája, buja kövér rózsái, amelyek szinte fojtogatnak a leheletükkel.

A mult nyár elején lenn voltam Jegenyén. Ez a Jegenye fürdő volna, ha fürödnének benne az emberek. De Erdélyben több a fürdő, mint a fürdővendég.

Akkor egymagam voltam ott, Jegenyén.

Valami különös nagy szomorúság borongott akkoriban rajtam. Nem voltam se beteg, se szerencsétlen, se reményeimben csalatkozott, és mégis szomorú voltam. Az ég is néha elborul, és nem tudjuk, miért. A felhők jönnek és mennek, s nem tudjuk honnan és hová. Kivitettem az erdőszélre egy pokrócot, és azon feküdtem egész napon át.

A fekvőhelyemtől alig öt lépésnyire egy nagy rózsabokor piroslott. Virág minden ágán. Sötétzöld csipkék minden virág körül.

Fejemet egy nyaláb szénára hajtva, félig ébren, félig szendergő állapotban órák hosszán át nem láttam egyebet, mint ezt az egy virágos rózsabokrot. Néztem és néztem azzal a bágyadt egykedvűséggel, amivel az eget nézi a fáradtlelkű ember, és jól esett szememnek, lelkemnek, hogy ez a rózsabokor volt előttem.

És amint néztem, úgy tűnt fel nekem, mintha az is olyan szomorú volna, mint én.

Hogyan lehet akármi bokor is szomorú?

Nem tudom.

De az volt. Az árvaság és elhagyatottság érzett ki belőle. Szomorú volt minden ága, minden virága, levele. Talán a hely tette azzá, mert az erdőn túl már nincs egyéb, csak a kopár dombok, meg a nagy égboltozat. Talán az, hogy ilyen egyedül egymagában állt ott, mint az eltaszított gyermek. Mintha szólni vágyott volna. Mintha azt kérdezte volna:

- Minek születtem? Kinek nőttem fel? Miért virágzom, ha senkinek nem kellene a virágaim? A fák nagyobbak, mint én, de nem ilyen szépek, mint én vagyok. És minden fának van társa, csak nekem nincsen. A tavasz eljött és én kivirágzottam. Az ősz eljön és én elhervadok. Senki nem örül a virágzásomnak. Senki nem búsul a hervadásomon. A tél hava is rám következik, és akkor a holt bokor fölött varjak szállonganak.

Gondolataimnak melódiájaképpen mély dongással keringél felém egy sárgaöves fekete bársonyos poszméh. Olyan alacsonyan repül, hogy szinte érinti a fűszálakat. Leereszkedik egy vörös lóherevirágra és belédugdossa az orrát, azután újra felbúg és a bokrot is körül dongva tovaszáll a fűtengerben.

Mély álló csend maradt mögötte.

A bokor mintha elmélkednék, hallgatóznék e görögfüillattól áthatott csöndességben.

Különös csöndesség!

Beszéd van benne. A fák meg a fűszálak beszéde. Rózsák sóhajtása. S valami vég nélkül való zene, aminek hangja nincsen s mégis úgy rémlik, mintha örökkön hangzanék.

Domokos ott ült mögöttem a gyepen, és pipázott. Ez a jó székely ember vendégszolgája a fürdőnek. Milyen szegény és milyen nyugodt! Cigányleányt vett el feleségül, egy nagyszemű tömpe orru cigányleányt, aki mindig nevet, és aki vastag ezüstgyűrűt hord az ujján. Nem sok pénz fordul meg a kezükön, de azért nem nyomorognak. Délben láttam, hogy Domokos felmászott a szederfára és rázta a feleségének. Az ám: a feleségének meg a kacsájuknak. Mert egy kacsájuk is van. Mikorra nevelik, nem tudom. Lehet, hogy szent Domonkos napjára; lehet, hogy karácsonra.

Hát ez a Domokos egész nap velem volt. Hogy én hallgattam, ő is hallgatott. Nem beszélt a jó ember, csak mikor kérdeztem.

- Min gondolkozik, Domokos? - szólaltam meg egyszer, hátrafordulva.
- Nem gondolkozom én istálom, sömmin se.
- Nem lehet az Domokos: az élő embernek mindig forog valami az elméjében.
- No az enyimbe nem forog istálom, csak néha-néha.
- Szakitson, - mondom, - egypár virágot arról a rózsafáról.

Egy darabig előttem heverték a virágok. Mi szépek, üdék, bársonyosak. Az ember fehérülni érzi a lelkét, amig nézi. Olyanok, mint annak a jegyzőleánynak az arca, akit egy pünkösdnapon hazakisértem az erdőn. Az is ilyen halovány volt, mint ezek közt a leghaloványabb. Aztán, mikor elbucsúztunk az erdő végén, mondott valamit nekem, és megszorította a kezemet. És akkor olyan pirossá vált, mint ezek között a legpirosabb.

Soha nem láttam többet. Egy év múlva eltemették s azt irták rá a koporsójára:

Élt 17 évet.

Ez a leány jut most eszembe. Ha az ember virággá változik a halála után, ő is vadrózsa most. Valahol az erdőszélén áll egyedül. És a csöndességben kitarja harmatos virágait.

GUGGON-ÜLŐ IPOMOEA.

Az ipomoea, - vagy ahogy én jobban szeretem nevezni a magunk nyelvén: hajnalka, - gondolom, hogy a virágkertészeknek nem valami kedvelt virága. A nagy pompa-kertekben legalább amerre én jártam, (Magyarországon kívül napnyugat felé Párisig, és délnek Palermóig,) seholse láttam. Vélném hát, hogy csak kis házikertekben ültetgetik.

Nekem mindig volt. A ritka fajták lassankint kivesztek, de a közepes virágu ősrégi kék-kelyhű, magátul kelt ki minden évben, ahova a magja lepereg.

Egyszer lugast próbáltam befuttatni vele, debizony gyéren zöldített, s a virágait is keveslettem. Azóta csak egy-egy szál van a kertemben. Május vége felé mikor jelentkezik, melléje tűzők egy olasz nád-, vagy bambuszpálcát, két-három méternyi magasat, - és mind fagyig gyönyörködöm finom kis kék pohárkáiban.

Dehát kevés a virága, ritkás.

Az udvaromban áll egy kőváza, egy fiatal szomorú-nyirfának a közelében. Múzátként szoktam beleültetni, vagy jupkát, vagy dracénát. Az idén azonban nem volt múzám, a jupkának is alkalmasabb helyet találtam, - a változatosság kertben különös kedves a szemnek. Hát a nagy kőkehely még június elején is üresen állt.

Egyszer hogy a szanaszét előbújt hajnalkákra fordult a figyelmem, arra gondolok, hogy ha hajnalkát ültetnék a kőkehelybe, a kertészek ugyan megmosolyognának, de ha négy-öt tö hajnalka egymásba fonódik, bizonyára sűrűbb a virága, - nem lehet az csúnya.

Megtöltöm a kelyhet jó laza fekete földdel és ásóra veszek öt tö hajnalkát. Helyezem egyenként a kőkehelybe, arányos távolságba egymástól. Középre meg letűzők egy méternyi vékony bambuszpálcikát.

Az öt hajnalka fonulásnak indul. Egyik-másik ráigazodik magától a pálcikára, megint másikat magam igazítok reá.

A pálcát persze gyorsan meghaladják a hajnalkák és keresik aztán hova fonódhatnak feljebb is? De nincs ám feljebb. Hát csak fonulnak egymásra. Tíz-tizenkét szálban is tekerednek egyik a másikra ujjnyi vastag egyre növekvő fonadékokban. A pálcát elhagyott fonadék hajlik először északra, a ház meleg fala felé, aztán napnyugatra, délnek, még keletnek is, egyre lejjebb és lejjebb hajolva a maga sulyától. Mikor már félméternyinél is hosszabban lóg így a fonat, vissza igazítom a végét a pálcához. Karika-alakún. S persze nagy kedvvel fonul újra fel a már odatekeredett fonadékon ismét.

De megint meghaladja a pálcát, megint keresi: hova mehetne feljebb? A következmény az, hogy megint hajlik a tulja, s megint visszakerül karikában a pálcára.

Közben persze megindult a virágzása. Eleinte ritkásan, de egyre sűrűbben. A kék pohárkák mindig kifelé fordulnak, különösen a felső részén a hajlatnak. A leveleket szinte takarja a virág. A guggonülésre kényszerített ipomea ilyenképpen szinte más növénynek tetszik első tekintetre, vagy távolacsán.

Ha alkalmam volna, hogy színes fényképet közöljek erről a kék virágbokorról, bizonyára nem mosolyognának meg a kertészek. Az idén ez a bokor a kertemnek a gyönyörűsége. A nyirfa árnyékában délig is nyitva vannak az ultramarin pompáit színelő bájos virágkelyhecskék. Borult vagy essős időben meg napestig kéklenek.

A kertészet művészete is próbálgatás és próbálgatás.

NAPRAFORGÓ.

Virágországból való szeretteim között van a napraforgó is. Mindig kedves volt szememnek, lelkemnek, mióta csak ismerem. Gyermekkoromban sokszor megálltam előtte és fölnéztem rája:

- Milyen szép vagy te nagy sárga virág! Fordítsd én felém is az arcodat, mert én is szeretlek téged!

Szerelmes legénykoromban meg emlékszem rá, hogy rászöttem egy versemet is. A vers egy Vilma nevű szőke kedvességről szólt és ez volt az eleje:

*Akár így fordulsz, akár úgy fordulsz
Szeretlek nézni, nézni,
Mint napraforgó fényes szerelmét
Napestig nézi, nézi.*

Szó volt aztán a versben arról is, hogy a napraforgó elhervad végre a sóvárgásban, de mégis boldogabb, mint én, mert akit szeret, mindennap látja.

Mindez kegyetlen zökögös sorokba volt foglalva, de Vilmának tetszett, és én is jó versnek tartottam.

Most aztán, hogy nagy idő multával megint visszakerültem a virágok országába, régi szép ismerősként üdvözöltem azt az öt hat napraforgót, amelyik a kertünkben vendégképpen termett.

Nem engedtem őket kigyomlálni. Hadd nőjenek, hadd forgassák aranytányéraikat a nap felé.

Hát nőttek is. Augusztusban mindegyik kinyitotta a tányérját, és nézték a napot.

Azaz dehogy is nézték. Éppen ezen ütköztem meg, hogy nem nézték.

- Mi lelte ezeket az én napraforgóimat?

- Vagy hazugság volna, hogy ezek annyira szeretik a napot?

Hiszen akkor nem hínák őket napraforgó néven. A görög nevük is *heliotrop* - napraforgó. S a boldogtalan szerelmek költője. Ovidius is megénekelte, hogyan változott a napistenbe szerelmes szép nimfa (Klicie) napraforgóvá:

*Ott ül éjjel-nappal sápadt epedéssel
Künn a kopár földön a szabad ég alatt;
Nem törődik semmit ivással evéssel,
Csak nézi a napot nézi könnyezéssel,
Fordítván orcáját, amerre az halad.
Végtére tagjai odagyökereznek,
Levelekké zöldül patyolat-ruhája,
Szőke hajfürtei szétlevelesednek,
S aranyárga színt ölt bús haloványsága.
Virággá változott. De szíve megmaradt:
Ma is arra fordul, merre a nap halad.*

Mi adott volna okot a névre, meg erre a versre, ha nem az, hogy a napraforgó a nap után forog?

Gondoltam, talán hogy az idő borongós, azért állnak szanaszét hajoltan a virágok s el is felejtettem egy-két napra az észrevételemet.

Hanem aztán a mérges kánikula napjai következtek s nekem megint csak föltűnt, hogy a napraforgó nem hajol mind a nap felé. Sőt nemcsak hogy arra nem hajol, hanem némelyike egyenesen hátat is fordít neki.

- Mi történt uramisten! Megzavarodott-e a természet rendje, vagy hogy nem is forgott soha a napraforgó a nap után.

Felhányom az én kis könyves szekrényemet és előszedek belőle minden botanikát Matthiolumtól Gönczi Pálig. Hát benne is van mindegyikben a napraforgó s az egyik megjegyzi, hogy ez a név Pliniusznál olvasható legelőször. Persze, hogy Pliniusznál, hiszen előtte nem írtak botanikát. Megtaláltam aztán, hogy a világ minden nyelvén ez a neve a virágnak - németül: *sonnenblume*, *sonnenwende*, - franciául: *tournesol*, - angolul: *turnsol*, - olaszul és spanyolul: *girasole*, *girasol*, - szóval minden országban fordul a napraforgó a nap után.

Belekeresek a Pierer-féle mindentudó könyvben. A *heliantus* szónál az is azt mondja: A napraforgó igen nagyon napra forgó. (Die Sonnenblumme is sehr heliotropisch.)

Megnézem a kis Larousset. Az így szól: Napraforgó a neve minden olyan növénynek, amelyiknek a virága a nap felé fordul, mint a heliotrop és helianthus vagyis nagy napvirág. (Tournesol. Nom de diverses plantes, dont les fleurs se tournent vers le soleil, comme l'heliotrope et l'heliante ou grand soleil.)

A Haupt-féle Ovidius-kiadásnál az imént közölt idézet alatt ez a megjegyzés olvasható: „A napraforgó olyan virág, amelyik a nap után fordul.” (Die Sonnenwende, das Heliotropium, mit lateinischem Name Solago, ist eine Blume, die sich nach der Sonne kehrt.)

Hát itt vége minden kételkedésnek. A tudomány Plinius óta az egész világon azt mondja, hogy a napraforgó napra forgó.

Megnyugodtam abban, hogy az én napraforgóim meg vannak bolondulva.

Hanem az idén három szép szál napraforgó termett a kert belső kerítése mellett szemben az ablakommal.

Mindennap lestem vártam a kinyílásukat. Nem mintha a tavalyi kételkedésem jutott volna az eszembe, hanem csak mert amint mondtam: szeretem ezt a virágot.

A három napraforgó másfél embermagasságra nőtt, szép sugár mind a három, királyi kertbe is beillenének gyönyörűségnek.

Egyszer csak fölsárgul a keletről szélsőnek a virága s tartja a tányérát észak felé.

Különös, - gondoltam, - hogy ez északra néz. Talán csak nem követi a napot még éjjel is?

Déltájban megint megpillantom, hát a virág meg sem moccan reggel óta: áll északnak csökönyös nyugalommal.

Aztán nyílik a középső virág. Ennek keletre áll a tányéra. Ez sem változik egész nap.

És nyílik a nyugatra szélső virág, hajlik kezdettől mind máig arra felé, amerről a bimbója megjelent.

Hát ezek meghazudtolják Pliniuszt, meghazudtolják Ovidiusit; Pierert, Larousset, Hauptot s minden botanikust, minden poétát.

Szinte rosszul esett ez a csalódás. Ha talán azt tudtam volna meg, hogy a föld nem forog, annak örültem volna, de hogy a napraforgó nem forog, ez olyan, mint mikor az ember hűtlenségen kapja a hűségeset.

Hova is tegyük már most azt a sok címet, meg a pecsétnyomót, amelyeken a meleg hűség jelzéséül napraforgót viseltek a kitüntetett hősök? Hova tegyük Ovidiusit, a tudományt és a közhitet?

De most már el sem tudom gondolni, hogy honnan származhatott ez a napraforgónak tulajdonított sajátság. Hiszen csak meg kell nézni ennek a virágnak a szárát, olyan fás majdnem, mint a bodza fája, amelyikből tilinkót csinálnak. Ez a fás szövet nem is fordulhat sem a hideg, sem a meleg változásaira: amelyik oldalán megjelenik a bimbója, azon is marad. Ott virul, és ott hervad el.

Vége a legendának, vége! A tudomány rovására egy csalódással többet jegyezhetünk fel. De azért szép és kedves virágom marad nekem ez az óriási napra nem forgó. És hát mégis csak szereti ő a napot, mert hiszen csakis ott él és ott pompázik ő, ahova a napnak egész nap hull a fénye és melege.³

³ Cikkemnek egyik olvasója megkérdezte a Természettudományi Társaság tudósait, hogy igaz-e az, amit én itt a napraforgóról írtam.

NÖVÉNYEK VÉDEKEZÉSE.

A virág nem tud mozogni, se a fa, se más növények. A marha leeszi. A gyerek letöri. A bogár megrágja. Hej, sok minden veszedelem fenyegeti az életét!

Bezzeg könnyű az állatnak: egyik rúg, a másik harap, csíp, szúr, öklel, vagy szalad szinte elérhetetlenül. Védni tudja magát még a méh is.

De azért valami védelmi módja a növénynek is van. A *csalán* például megégeti az embert, mintha tüzes vas volna. A *vadrózsa*, *akác*, *vadszeder* a töviseivel védi magát.

A *fűzfa* inkább a nyulak ellen védekezik: a héjában olyan keserűség rejtőzik, amit a nyulak nem szeretnek. S majdnem minden fiatal fának a héjában akad efféle keserűség. Ha ez nem volna, télen minden növendékfát megennének az őzek meg a nyulak.

Az *utifűnek* az életét nem a nyulak fenyegetik, hanem a mezőn legelő állatok: a birkák, szarvasmarhák, lovak.

- Hogyan védekezik az utifű?

- A leveleit a földön teríti széjjel, hogy fel ne tudják harapni.

A *kutyatej* nevű virág nem fél attól, hogy lelegetik. Amelyik állat belekóstol, nem nyul hozzá többet, mert a kutyatej olyan maró nedvet ereszt az állat szájába, hogy elmegy tőle az étvágya.

A *csészekürt*-virág az erdőben terem, annak nincsen baja a legelő állatokkal, annál több volna a csigával. A csiga rámászna és leeszegetné a gyöngye hajtásait. A csészekürt tehát úgy védekezik, hogy ragadós savanyu nedvet bocsát ki magából.

Jön a csiga.

- No, csészevirág, - mondja, - megeszlek!

S nekikezd a mászásnak. De csakhamar lefordul: nem tetszik neki a savanyu ragadós enyv, s a virág bántatlan marad.

Igy védekezik valami módon majdnem minden növény az ellen az ellensége ellen, amelyik leginkább éhezik rá. Némelyiknek a szárában vannak elrejtve az apró hegyes szilánkok, s az állat, ha belé is kezd, csakhamar megérzi, hogy jó lesz otthagyni.

IDŐMUTATÓ VIRÁGOK.

Mikor a *bábakalács* tányérformájú virága úgy összeborúl, hogy olyanná válik, mint a gomb, az essőt jövődől.

Mikor a dugóhuzó formára összekundorodott *golyaorrú fű* kiegyenesedik, az is essőt érez. Éppen így jelenti az essőt a kiegyenesedő *árvalányhaj* meg az összezsukodó *mezei szulák* is, ha akkor csukódik össze, mikor már a nap kisütött. Ha ezek közül egyiket sem ismerné valaki, már olyan földön járó csak nincs talán a világon, aki a *régi lóherét* ne ismerné, és ne keresne olykor négylevelűt.

Hát annak a virága mit csinál esső előtt? Akármennyire le volt konyúlva, fölemelkedik és kiegyenesedve a magasba néz, éppen úgy mint az ember, mikor a felhőt vizsgálja.

VIRÁGÓRA.

Aki ismeri a virágokat, annak júliusban megmutatják, hogy mikor hány az óra?

R e g g e l.

5-kor nyílik a *fekete csucsor*, másképpen *ebszőlő*.

6-kor nyílik a *kékvirágú katáng*, másképpen *nap után néző fű*.

7-kor nyílik a *villás csöngettyűke*.

8-kor " a *keresztes tárnics*.

D é l e l ő t t.

9-kor nyílik a *piros tikszem*.

10-kor zárul a *cérnaáguvirág*.

11-kor " az *egérfülű virág*.

12-kor " a *mezei csorbóka*.

D é l u t á n.

1-kor zárul a *dudva-csorbóka*.

2-kor " a *tolvajfű*, másképpen *bugás saláta*.

3-kor zárul a *szegletes tárnics*.

4-kor " a *nagyvirágú len*.

5-kor " a *sárga mályva*.

6-kor " a *villás csengettyűke*.

E s t e.

7-kor zárul a *keresztes tárnics*.

8-kor " a *nagyvirágú szulák*.

Persze az ilyen óra szerint nem tanácsos a vasutra menni, mert vagy korán érkeznenk vagy elkészenk.

PARADICSOM.

Járkállok a főthi parkban.

Magam sem tudom hogyan jutottam ide. A fasor hűvös volt, és ide vezetett. Sem emberrel sem kocsival nem találkoztam. Mindössze szarkamadarat láttam az úton, amint egyik fáról a másikra átszálltak.

Milyen járatlan vidék!

A parkban sincs senki. Csak hallgatva álló, meg magas fű. Ha nem a véletlen a vezetőm, soha el nem jöttem volna ide. A kertészollót nem szeretem: a nyírott fű, meg a nyírott fa kedvem ellen való látvány. Mire való, hogy ember igazítsa a természetet.

De itt a természetnek nincs borbélyja. A fák mintha maguktól nőttek volna ki a földből. Csak éppen hogy fiatalok. Öreg anyafát nem látok sehol.

Ilyen fiatalok lehettek a fák, meg a füvek Mózes paradicsomában.

Valami üde bibliai hangulatnak a varázsterületébe jutottam. Zöld fű és zöld fák; összeboruló bokrok. Köröskörül kedves és szent komoly csöndesség.

Egy bükkfacsoport van előttem. Mint hét testvér ölelik egymást. Leheveredem a hét testvérfa árnyékába, a puha fűbe, és a paradicsomban érzem magamat.

Én vagyok Ádám.

Mire gondolhatott Ádám, mikor még egymaga heverészett a gyöpön, a bükkfák árnyékában? Arra, hogy egyedül van. Mi is volna abban különös, ha e smaragdzöld lombos, árnyékos mindenségből előlebbenne a hosszuhajú, ős-szépség, és kíváncsi, meleg szemekkel nézne reám?

Mózes bölcs ember volt, és a biblia igaz könyv. Csakhogy Mózes nem az 1645-ik esztendőnek írt Kr. e., sem az 1895-ik esztendőnek Kr. u., hanem az évetlen időnek írt, az évetlen idő minden nemzetének. Az ő bölcsességét meg kell hámozni, hogy hozzájuthassunk. Ime a későbbi idők világító értelmű bölcsei egy-egy emberéleten át csigázták főlebb a lámpásukat, hogy az élet titkába beleláthassanak és belemutathassanak. S mikor elérkeztek a magasság tetejéhez, ott Mózes világosságával találkoztak, amely az övéket elnyelte. Abban a gyermek-mesében, amibe ő a kezdetet beleformálta, benne van minden bölcsesség. A későbbi bölcsek ezer meg ezer nehéz kötete el van mondva a bibliának két első levelén. A gyerekértelemnek szép. A férfiértelemnek érthető. Valamennyinek igaz.

Az az ember mindent tudott.

Az első ember íme ott van a paradicsomban. Szép kert az: fák vannak benne, meg virágok. Öntözi folyóvíz.

Hát mi is szebb a világon, mint a folyóvíz mellett a fák meg a virágok. Mink, a későbbi évezrek ember-fajtái ugyanhat azt gondoljuk, hogy jobb és szebb a sima, kemény mozaikon járni, mint a gyepen. Nem fákért, hanem márványoszlopokért sóhajtunk. Inkább ülünk freskókkal cifrázott falak között, mint az eleven falombok alatt. És hát nekünk szebb a rézcsapos-vízvezeték, mint az éggel egyszínű folyóvíz, amibe kákák, sások meg nefelejcssek hajladoznak. Az asszonyainknak meg úgy tudjuk, hogy szebb a felsütött és összeszorongatott haj, mint a lehullámozó. Szebb a fűzővel összekeményített derék, mint a szabadon mozgó. És szebb a steklis cipő, mint --- oh hiszen szép női láb talán nincs is már a világon!

Azonban az első emberek minderről még nem tudnak semmit.

Az ember elképedve gondol arra, hogy milyen műveletlenek. Sem irni, sem olvasni, sem számolni! Jární gallér és tunika nélkül! Nem verni zongorát! Nem beszélni bálról, hangversenyről meg szindarabokról! Nem olvasni reggelenként hírlapokat! - Elképzелhetetlen! Ők bizony csak élnek, éldegélnek a fák alatt, a virágok között, a folyóvizek mellett. Elméláznak a falevelek mozgásán, a fűszálak hajladozásán. Megállnak egy virág fölött és gyönyörködnek annak pompájában. Lefeküsznek egy csiga mellé és érdeklődéssel kísérik annak a sétálását. Nézik a felhőket. - Lehet nézni reggeltől estig. - Fürödnek a folyóban és megtörülködnek a napsugarakban. És mikor a nap leereszkedik az égről, azt mondják: este van. A kunyhó előtt a fűre heveredve nézik a csillagokat meg a holdat. Mindig ugyanaz a hold kél útra az égen, és mindig ugyanazok a csillagok jelennek meg a sötét magasságban, de azért az mindig más, jóleső, megnyugtató, szelíd álomba mámorosító látomány.

A mi pásztoraink ma is gondolkozás nélkül való életet élnek. A tót pásztor kosarat köt meg tilinkót farag, de a magyar pásztor bizony csöndes szemlélődésekben tölti az egész napját. A botjára támaszkodva, vagy a subáján hasalva, félnapig elnézi a messze kékelő hegyeket, az esti rózsaszínű felhőzetet, a Göncöl szekerét, a bujdosó holdvilágot. Szelíd és emberi léleknek való mulatság ez. Lisztet sem lehetne egész nap hallgatni, kánkánt sem lehetne egy hétig folytonosan nézni. Az unalom csakhamar az ember szeme közé ásít.

Csak a természet ölen nincs unalom soha.

Hogy és mint élnek Ádámék, jóformán maguk sem tudják. A fákon, bokrokon, fű között meg vízben mindig van ennivaló. Husleves, angolos pecsenyék, franciás mártások, magyaros fűszerek, - nem kívánják egyiket sem. Ők még úgy jöttek a világra, hogy nekik a gyümölcs teljesen kielégítő táplálék és a víz jó ital. Kivánságuk nincsen, tehát dolguk sincsen. S mert dolguk nincsen, munkájuk sincsen. Szeretik egymást, tehát boldogok.

Ime az emberiség helyzete a fák és füvek között, a folyók partján: egyszerű életmód - kevés kivánság - semmi dolog, - szeretet.

Ez a paradicsom.

Mindebből csak egy az, amire a huszadik vagy Isten tudja hányadik század gerincéről visszahajtottunk: a semmi dolog.

- Ki szeret dolgozni?

- Senki.

- És ki az aki annélkül meg tud élni?

- Senki.

A királyok is dolgoznak. Az uralkodás rettenetes munka. Mert minden mozdulat dolog, amit nem a maga kedvéből tesz az ember. Amit kedvéből tesz, az már élvezet. A tőkepénzesek is dolgoznak: a tőkepénz biztosítása és öregbitése, a folytonos aggodalom: munka. Az öltözködés is munka. A társadalmi élet törvényeinek megtartása - az is munka. Az egész emberiség rabszolgákból áll. A lelkek láncban és kötelekben. A korszellem a zsarnok: az óráknak nevezett gépek, - azok az ő mutatóujjai. Micsoda szerencsétlen az, akire ezek a mutatóujjak reggeltől estig rá vannak irányozva. Micsoda szerencsétlen az, aki másnak vet, másnak arat! S miben különbözik az úri napszámos sorsa a paraszt napszámosétól, ha csupán ammiatt kell dolgoznia, mert gallér és kabát nélkül kánikulában sem mer megjelenni az utcán, leves és hus nélkül nem tud megélni, éshát gyermekei vannak, nekik a jövőendő időnek napszámos-jelöltjei: irni fognak reggeltől estig unalmas tintából, unalmas számokat, unalmas betűket. Este ki-

merülten dőlnek alvásra. Reggel meg sietve öltözködnek, hogy el ne késsenek a munkától. És élnek kövek között drága barlangokban, a bölcsőtől a koporsóig. A gallér, - a husleves, - a civilizáció!

- Érdemes ezért születni?

Pedig hogy a fűvek meg a fák, meg a folyóvizek után mennyire sóvárog a kiszikkadt lélek, azt látom vasárnaponként a városligetnek nevezett porfészekben, ahova a délutáni órákban ezerével tódul ki a sokaság: s bár száz emberre jut egy fa, egy emberre egy fűszál, az arcok megpirosodnak, a szemekben az élvezet fénye ég! Minden arcról az tükrözik: milyen jó zöldben! milyen kedvesek a lombok! milyen szép a kék ég! és milyen szép a kék tó!

Előttem egy szál rezgőfű emelkedik ki a zöldből, a Mária-könnye-fű amint nem a M. T. Akadémia nevezi, - annak a szárán egy kis katicabogár sétálgat. Mennyivel jobb a sorsa ennek a kis bogárnak, mint akármelyik méltóságos aranygalléros ezredesnek. Független. Se gondja, se dolga. Kél amikor akar. Alszik amikor akar. Ha kedve tartja vadászik. Ha a szíve kívánja szeretkezik. Virágról virágra röpköd. A holnappal nem törődik. Kirukkolnia soha nem kell. A generális le nem hordja. S a fizetése csekély mivoltán nem kesereg. A kutya meg a macska is azt hiszem pogányul mosolyognak affölött hogy mi egész nap dolgozunk és egymás előtt hajladozunk. A szabad állatok sajnálattal vagy megvetéssel nézhetnek reánk. Csupán magunk tartjuk magunkról, hogy mi az élőknek okosai vagyunk.

És a paradicsomból való elmenésünket mind az okozta, hogy az ördög a tudás fájához vezette Ádámékat. Micsoda magból kelt ki az a fa, ma már nem tudjuk, de a gyümölcséből jókora zsardinettókat költünk el mindennap. Talán nem is magból kelt az a fa, hanem vérből, az Ábel véreből. Gyümölcsének az első falatjából megtudták, hogy van elmulás. A második falatból megtudták, hogy az erő úr lehet, a gyengeség meg rabszolga lehet.

A szeretet Ábellel együtt elmúlt a paradicsomból s helyette beköltözött a félelem.

A szeretetnek csak fészekre volt szüksége. A félelemnek kőfalú várak kellettek. A szeretetnek csak csókja volt. A félelem fegyvert fogott.

Akkor az ember elvesztette a paradicsomot.

Vajjon vissza fog-e térni valaha? Vissza fog-e térni az emberiség a fák alá, a fűvek közé a folyók partjára, és fogja-e szemlélni esténként egymást átölelve a holdat, csillagokat!

SZELLŐ MEG A POR.

Az ember kilép a meleg házból az utcára. A nyakát hideg szellő érinti meg. Hazamegy. Lefekszik. Reggelre azt álmodja, hogy elefánt. Eddig ismeretlen csontok kezdenek benne fázni és égni. A fejében körhinta indul meg. A füle mellé valami láthatatlan arabus késeket dobál. A mellére kövek gördülnek. A homlokán meg egy kövér örült tombol. Először azt kiáltja:

- Levegőt.

Azután azt, hogy:

- Doktort!

Vége a világnak. Elszenvedhetetlen kínok elszenvedője e perctől az ember.

Miért? Mit vétett a természetnek vagy a templomok nagy szellemének, akit Miatyánk néven tisztelünk? Rabolt? Sikkasztott? Koldusnak nem adott? Gyermeket ütött? Embert ölt?

Nem. Csak éppen akkor lépte át a küszöböt, mikor arra lebben a hideg levegő.

Véletlenség.

A betegség anyja a véletlenség. A betegségek pedig láthatatlan hóhérok, akik hol darabonkint gyötrik meg a testet, hol átnyilazzák egyik végétől a másikig. Hol kerékbe törik. Hol parázsra fordítják, tüzes koronát nyomnak a fejére, spanyolcsizmát nyomnak a lábára, s mindezt könyörtelenül, a hóhérművészetnek ördögi találékonyságával.

Hát nem vagyunk-e mindnyájan mártírok? Van közöttünk csak egy is, aki nem ment át a meghülésnek a lázán, vagy egyéb betegségen?

Milyen gonddal hozza létre a természet az emberi testet, a teremtés remekét! A szívnek mennyi lángja remeg bölcsője mellett az egészségéért, életéért! Az elmének mennyi figyelme és gondolata vezeti fejlődésében. S mikor ezernyi örvény között eljutott a felnövekedés útján a magamegállás idejébe, s erejében acélosan a föld istenei között érzi már magát, akkor jön egy hideg kis fuvalom, amely nem bírná tovább emelni a lehullott falevelet, s az embert elfujja.

Hol van a következetesség, a kezdet és a vég között? Minek a kezdetben az a gondosság, s a végben az a gondatlanság? Minek építeni égbetekintő palotát azzal a műgonddal és értelmi erőmegfeszítéssel, amely rajta nyilvánul, ha a levegőnek egy értelmetlen lehelete porba döntheti. Mivel becsül minket, a teremtés urait többre a természet, mint azokat a hernyókat, amiket egy kis zápor ezrével mos bele a sárba. Vagy az infuzóriákat, amik milliósámra teremnek s mikor a nap felsüt, visszamúlnak a porba.

Mennyivel értékesebb a hódmező-vásárhelyi háromezer éhező élete a természet előtt, mint ugyanannyi selyembogáré, amelyet véletlenül korábban költ ki a melegség, mint a szederfa rügyeit?

Világtalan anya-e a természet, aki szereti, szíve vérével táplálja a gyermekét, de minduntalan kiejti a kezéből? Vagy egy nagyhatalmu megérthetetlen örült, aki az egyik pillanatban a zsenialitás és a szeretet lázával szövö remekeit, a másik pillanatban pedig mindent a porba lökve buta érzéstelenséggel bámul maga elé.

Milyen különösnek látszik előttem ebben a pillanatban a szegény paraszt ember gondolkodása, aki influenzájában azt mondja:

- Isten akarta ezt.

S míg nyoszolyáján a kinok marcangolják, lelki szemével látja, hogyan történt az eset. Az Isten lepillantott az égből és azt mondotta:

- Ez a Battancs János nem gondol már rám: csak úgy elszaporázta az imádság végét. No megállj János, majd emlegetsz engem mingyárt!

Akkor fogta elő Jánost az oldalnyilallás és azóta folyton jajgatja is a jó Istent.

De mit jajgassunk mi, akik sokkal csekélyebb valakiknek ismerjük magunkat, hogysen mindent ami velünk történik, intézett cselekedetnek tarthatnánk. Nem fordulna-e meg akkor az elménkben az a gondolat, hogy a hideg szellők és telek fölöslegeseek, aminthogy a földnek némely országaiban nem is hullott még hó soha s azért a föld ott mégjobban virul és gazdagabb, mint ott, ahol a hó hull és a szegény kis kedves madarak megfagynak.

Nem gondolnánk-e a gondviselésről kiállított hiteles létezési bizonyítvány láttakor, hogy a föld hátán rendtelenség van és hogy a köveken alvó ember nem lehet azon egy atyának fia azzal, aki selymeken nyugodva, álmodik. S nem kiáltanánk-e fel, hogy minek maga a betegség is? Mi a célja annak, hogy a tizhónapos gyermek kinlódjék a foga jöttével s a hétéveset megfojtsa a difteritisz. S egyáltalán minek a nem létezésből a létezésbe kerülni, s a létezésből a nemlétezésbe jutni vissza, ha az ember létezés előtt nem kívánta, hogy létezzék, a létezésében pedig nem kívánja, hogy ne létezzék. A tulsó világ, bármennyire biztasson is vele a lelkipásztoroknak javunkat akaró légioja, nem olyan birodalom, amit bárki is fölcserélne ezzel a hazájával, melyhez az emlékezetnek és szeretetnek millió szálával tapad.

Nekünk csak ez a földi élet mindenünk. Amazt nem ismerjük. Homályos valami előttünk. Ismeretlen szobába bajos valakit úgy beugratni, hogy az örömmel ugorjék, ha tudja, hogy vissza sem jöhet többé. És Magyarországot el nem lehet cserélni az embernek még a mennyországért sem.

Ez a kis rövid földi élet, ez minden. A gyémántok mázsányi körtéi is csak hitvány pelyhek a mérlegen, amelyre az életünket helyezzük. Annak ára nincs, csak értéke. Ezt tudja a tudatlan is, az állat is. Csak a természet nem tudja. Hogy dolgozunk, taposunk, lobogunk, ügyeskedünk, vergődünk minden napon, hogy amit a természet hibázott azt igazítsuk: hogy azt az életünket ami majd ekkor meg ekkor következik puhává és meleggé tehessük, szomjas vágyainkat megelégtítsük s gyermekeinket, unokáinkat is a jólét, a boldogság tornyába emelhessünk. Az élet nyüzsgése nem e torony körül s annak fokain látható?

Mert nem igaz az, hogy égbe tervezett bábeli torony körül szétoszlott az emberiség. Ott van most is. Emeli, hordja a köveket. A nyelvek összezavarodhatnak, hiszen egymás nyelvét a testvérek sem értik néha, de a törekvések nem zavarodnak össze. Folyik a munka. Csodás vak hittal hiszi mindenki, hogy egy év múlva megnyugtató sikere lesz, és így egy év múlva boldogabb lesz, mint a mai napon.

Pedig nézze meg magát egy év múlva. Megint azt mondja:

- Egy év múlva!

Kevesebb-e a gondunk egy év elmultával?

Nem.

Kevesebb-e az életünk?

Kevesebb.

De erre nem gondolunk. Maga a püspök úr önnagyméltósága is mosolyogva írja a templomban a homlokunkra hamuval a keresztet, mikor a sekrestyében leveti a violaszínű kazulát, derült arccal mondja a titkáranak:

- Ma jó étvágyam lesz.

És a hivek ezrei, amint letörlik a zsebkendővel a hamut a homlokukról, letörlik az elmúlás gondolatát is.

Általános, okos könnyelműség.

Csak akkor rettenünk meg, mikor halljuk, hogy a szomszéd szobában azt mondja halkan az orvos:

- Most már csak az Isten segíthet.

Tehát a határhoz jutottunk.

Mi van azontul?

A hívőnek hideg világosság.

A nemhívőnek hideg sötétség.

Egyik sem óhajtkozik által. Kapaszkodik. Mindenkihez kapaszkodik. A testet amihez a semmiből jutott, nem akarja elhagyni. Maradni akar. Érti, hogy az ő távozása erőszakos. Durva kidobás egy meleg helyről, amelyhez neki joga van, mert ő építette, ő tette kényelmessé; itt őt szeretik; itt még ő szükséges; nem akar innen elmenni semmiképpen sem. Hát nem siralom ház-e ez és nem kivégzés-e?

E kegyetlen muzájban mindenesetre enyhületet kap az edzetlen értelem, mikor a pap vigasztaló szavait utipénzül fogadja.

De milyen érzelmek között tekinthet az a magasság felé, aki gyümölcsöt szedett a tudás fájáról és így megbizonyosodott arról, hogy nemcsak mi mulunk vissza a földbe, hanem; azok a lények is, akik az évezredek folyamán a lelkeken uralkodnak.

Hol vannak az ősidők világkormányzói?

Hol van a négyszemű Baál, aki szintén pusztította a gyermekeket.

Hol van az ökörfejű Asztarte?

Hol van Militta? és hol van Bél-Merodák?

Hol van a szárnyas Ahura-Mazda? A halfarku Viznu?

Hol vannak az örökké keresztbevetett lábakkal ülő kínai istenek?

Hol van a germánok emberevő Ezusza és Ymere?

Hol van a szláv Csernebog és a görög isten-család?

Elmultak.

Saturnust megölte Jupiter, és Jupitert eltapodta Jézus.

Csernebogot ledöntötte a magyarok Istene, és a magyarok Istenét porba verte a római kereszténység Istene.

A létezésben és elmúlásban az istenek is követik egymást, csak hogy az ő trónfoglaló kiáltványuk mindig az örökkévalóság kijelentésével kezdődik.

Mikor ez már nem titok többé előttünk, úgy érezzük magunkat, mint a sivatagra jutott vándor, aki visszamenni nem tud többé, de előre menni sincsen kedve. Azonban ez az ellankadás nem tart sokáig, mert az ember megtisztult látással és megfinomodott érzéssel kezdi becsülni az oázisok újabb és újabb szépségét és kedvességeit. Nyílnak ott rózsák a szegény vándornak is. Rózsák amik csak az övéi:

mikor még minden játék, amihez a kezünk ér, s mindenki mosolyog ránk;

mikor a legény meg a leány találkozik;

mikor a leánytól azt hallja: - Szeretlek;

mikor a leánynak azt mondja: - Enyém vagy!

mikor ezt mondogathatja: - Fiam!

mikor azt hallogatja: - Apám!

mikor a lánya vagy fia az oltárnál azt mondja valakinek: - Holtomiglan, holtodiglan.

mikor valakin önzetlenül segíthet;

mikor az ember megbocsát;

mikor azt érzi, hogy a lelke tiszta és a becsülete fehér;

mikor a szeretet ölébe hajtja nyugodni a fejét.

Mert a szeretet gondolkodásunk szopóskorában többet-érő nekünk, mint a magasságban való bizodalom. Mert a szeretet melegít a természet hidegében és világosságot nyújt az élet sötét-ségeiben; és a szeretetnek ajkai vannak, amik mosolyognak velünk az örömben, és lecsókolják a könnyeinket a fájdalomban. S alig vesszük észre, hogy a mi szeretetünk fölött áll még egy magasabb szeretet is, melyből a mi szeretetünk sarjadozott.

ÉNEK A FÁKRÓL.

Már régen készülök, hogy ódát irok a fákról. Gyermekkorom óta csodálom és szeretem őket. De ma már nem olvas ódát senki, s pláne a fákról!... Micsoda fák is volnának érdemesek arra? Hacsak az a kilenc fa nem, amelyet a rajtunk meggazdagodott jeles osztrák család ültetett nekünk hálából Aradon.

Hát csak prózában, mint Szent Dávid király:

*

Városban élek immár hatodik esztendeje. Mikor kinézek az ablakomból csak követ látok és követ. Úgy élek, mint a rab rigó, amelyik a kalitkájával szemben függő olajnyomatu képen láthat csak olykor zöld színt. És arról eszébe jut az erdő.

Nekem is eszembe jutnak olykor kertek, berkek, erdők, mindenféle faismerőseim. Mert az embernek vannak ismerős fái, amelyeket számon tart, mint az élő ismerősöket, és amelyeknek a halálán szomorkodik, mint az élő ismerősök halálán.

Ha visszatérek valamikor abba a faluba, ahol gyermekéveim legkedvesebb idejét töltöttem, a két nagy jegenyefát keresi a szemem már messziről, azt a két jegenyefát, amelyik a kertünk végén állt, mint két szikár óriás.

Milyen különös fa is a jegenye! olyan, mint a hallgató ember. Soha nem susog. Ha susog is, csak úgy magának, mintha magában beszélne. És soha nem hajlik. És soha nem néz alá, csak mindig föl az égre. Mit néz mindig az égen? Akkor nem tudtam elgondolni. Hanem itt Pesten már értem. Milyen boldogság volt az eget látni! nappal a felhőket, a levegő tiszta óceánján; éjjel a holdat, a csillagokat, a fényes mindenséget, a sötétkék végtelenségben.

Aztán azt fogom nézni, hogy a nagy vén szederfa megvan-e még, ott van-e a ház előtt, amelyben mi laktunk? Az a fává vált jóságos asszonyság! Bezzeg az nem volt néma fa! Milyen kedvesen susogott esténkint, mikor a ház előtt ülve néztük az öcsémmel a hulló csillagokat. A fa susogása, tudtam akkor is, hogy csak a szellő súrolja és mozgatja lombjait. És mégis volt abban a susogásban valami, mit szívesen és álmódóztatva hallgattunk. Valami zene volt benne. Valami dallamtalan, lekottázhatatlan, örökké befejezetlen titkos értelmű lágy zene, aminőt nem írt se Verdi, se Kacsóh Pongrácz.

Talán van (és én hiszem hogy van) a lelkünknek egy gyöngye finom része, amely nem bír kibontakozni és megnyilatkozni soha az emberi testben, csak bimbó állapotban veszteglő, zsibbadt, holt erő marad mi bennünk, s öntudatunknak és igaz valónknak magva az csupán, abban elevenné vált földben, amelynek test a neve. Ez a finomabbik rész gyönyörködik a csillagokban és érti a szederfa susogását.

A szederfa susogása nem olyan mint a cserfáé, se nem olyan, mint a nyárfáé: lágyabb, szelidebb. És a mi szederfánk susogása sem olyan, mint más szederfáké. Nem is lehet olyan, mert a mi szederfánk azt a levegőt lélelkezi, amit udvarunk, mink magunk. Van valami ami közös bennünk és őbenne, ha nem is egyéb, mint az, hogy ő nekünk nőtt, és hogy mi őt szeretjük.

Ugy emlékezem arra a fára, mint akármelyik rokonomra. A formája a lelkemben van, mint a bányából ásott kőben az őskori páfrány formája. A dereka vastag volt, és három erős kar ágazott szét belőle egy öl magasan. Két kar a ház felé hajolt, egy az út felé. Hej, sokszor felmásztunk azokra a szélesen kiterjesztett karokra az édes jó gyümölcsökért, és dicsértük az

öreg fát, hogy milyen jó, milyen áldott, soha nincs esztendő, hogy meg ne hozná a cukros, fehér zamatos gyümölcsöket.

Hát a repedezett héju kövér almafa a kertünkben! Álmomban de sokszor ott játszom alatta! Tavasszal fehéres rózsaszín virágpompájában van ez a fa, mintha ivott volna abból a mesebeli vízből, amelyik visszaadja az ifjúságot, a szüzességet és szépséget. Ősszel meg nagy hosszukás piros almát lógat minden levélsokrán. Meg van rakodva, mint a messzi útról érkezett jó rokon, aki mindenféle ajándékkal jön látogatóba. Minden reggel, mikor iskolába mentem, ejtett el nekem egyet-kettőt, ott találtam a fűben. Az alma fehér hasu volt és édes. És én gyermeki hálaérzéssel néztem rá.

- Köszönöm jó almafa, köszönöm!

Ma is megfoghatatlan nekem, hogy honnan adja ez a fa azt a szép, édes gyümölcsöt! A kertben csak egyféle föld van, s minden fa más meg más gyümölcsöt szí abból. A mag... De csodálatos nagy titok a mag! Hogy abban a kis fekete almamagban benne lehet egy ilyen nagypiros golyókkal ékes fa! A jövőző idők almafája. De nincs másképpen! Benne van, benne! Ha nem volna benne, hogy jönne ki belőle?

Talán a fölöttünk tündöklő csillagvilág is ilyen apró mag volt valamikor az Isten markában.

Egyszerre csak beledobta a fekete semmibe, s azt mondta:

- Legyen!

Harmadik kedves vén fám a kert végén álló diófa volt. Azt is megösmerném akármi diófa-erdőben, ezer fa között is. Micsoda méltóság és komolyság volt az a fa! Mint valami király! Alatta hosszú és selymes volt a fű. Hányszor hevertem ottan! és karomat a fejem alá téve hányszor néztem elmerengve sötétzöld terebélyes lombjait.

Valami tíz lépésnyire tőle két kis nyomorékforma birsalmafa állt. Mint két kis szelíd nyomorék leány, aki tavasszal vadrózsát tűz a hajába, ősszel meg birsalmát visz a kezében, úgy megy az iskolába. Mert olyan volt a viráguk, mint a vadrózsáé. Valamivel nagyobb és teste-
sebb, de azoney színű és azoney bájos. Sohasem szakítottam e két fácskának a virágából, csak odaálltam és néztem, szagoltam, hogy van-e illatuk?

És susogtam puszogtam nekik, mint ahogy a gyerek szokott a gyerekek:

- Kedves kis birsalmafáim, milyen szépek vagytok! Olyan szépek vagytok, mint a tisztartó kisasszonyok: a Vilma meg az Iduka.

Csak télen látszottak nyomorékoknak. Nem volt rajtuk a szép kis zöld levélruha. Körülöttük hó. Mindenféle hó. És ők ketten a vigasztalan dermesztő hidegben mint két meggémberedett ruhátlan inséges gyermek, akinek sem apja, sem anyja, se hajléka nincsen, és így idekünn dideregve néznek az égre: várják, a napot, a tavaszt, az édesanyát.

Hát a szilvafák, a sápadt, fehérvirágú, sovány, néma teremtések! Azokat eleinte nem igen vettem figyelembe. De egyszercsak ősszel, mintha egy éjjelen valahol jártak volna, egyik gömbölyű szilvával, a másik sárga szilvával, a harmadik kék magvaválóval megrakodottan állott a kertben.

De nemcsak a gyümölcsfák között vannak nekem ismerőseim: az erdőben is sok-sok fa.

Egy cserfa, amelynek odu van a hóna aljában és madár lakója van. Egy másik cserfa, amelynek a tövében tüzelni szoktak a kanászok. Az oldala olyan már, mint a kormos teknő. És mégis él, mégis zöldek a lombjai.

Van egy villámsujtott fa is az erdőben. Milyen büszke, nagy fa volt az! Mint valami gróf. Egy napon megsujtotta a villám, s attól kezdve olyan lett, mint a megalázott ember. Az egyik ága úgy nyúlott lefelé, mint a koldus kérő keze.

A fenyőfákat is szeretem. Olyanok, mintha meseországból valók volnának. Abból az országból, ahol örökös a gyász, mert a király leányát elvitte a sárkány.

Az arany, meg az ezüstországot is megtalálom. Az ezüst-ország a nyírfák. Az arany-ország a nyárfák őszszel. Egy magányos nagy reszkető-nyárfa ismerősöm Somogyban él. Szőlős-Győrökben, a falu közepén, a híd mellett. Sokszor néztem azt a fát az öreganyám kertjéből. Mért reszket mindig, mint a bűnös ember? Ha ember volt valamikor, valami véres bünt cselekedett. De mit?

A kertifák mind olyanok, mintha boldogok volnának. De az erdei fák közt gyakran találtam olyat, amelyikről lesóhajtott a szenvedés. Egy erdélyi utamban láttam a legszegényebbet. Egy magányos cserfa volt az, sziklás hegy tetején. Mennyi nyomoruság és küzdelem lehetett annak a kis görbe fának az élete! A sziklás, kopár hegytető alig adott neki több táplálékot, mint amennyiből egy kökénybokor szokott tengődni. És ő, hogy a sorsa odavetette, élt és él tán mai napig is ottan a kietlen hegytetőn, minden szélnek és minden viharnek az országútján, örökké rázva, tépázva nyáron az égető száraz forráságban, télen a földet kövítő, csikorgó mérges hidegben.

Milyen gazdagok voltak hozzá képest azok a fák, amelyekkel egyszer a Vértes hegy völgyében találkoztam. Nem tudom mi fák voltak, mert gyermek voltam még akkor és eltévedten bolyongtam az erdőn. Csak arra emlékszem, hogy óriás nagy, világoszöld lombu fák voltak. Őserdő rész hangtalan virággal pompás. A fák alatt egy szarvas legelészett az üszökéjével és csak egyetlenegy fekete rigó szólt olykor hol itt, hol amott. A füttyölését mindig ismételte a visszhang. Micsoda különös teremtések voltak azok a néma mozdulatlan óriások, s az életnek micsoda ereje volt mindegyikben! És micsoda végtelennek tetsző sokaság! Áhítatos félelem nehezedett rám, hogy alattok jártam. Éreztem, hogy ez már nem az ember világa, hanem a fáké. A fák itt az urak! Az Isten a völgyet nekik teremtette. S hogy szél kerekedett, megmozdultak az óriások és beszéltek egymással méltóságos komor morajlással, rejtelmes, ismeretlen nyelven, amit az ember soha meg nem érthet.

Láttam egyszer egy holt fenyőfát is. Bizonyosan ott fekszik most is az irtatlan nagy hegytetőn, a Szent Anna tó közelében, Erdélyben. Ott fekszik, mert az ottan őserdő és nem lehet a fákat a hegyről levinni. Az a holt fa már fehér volt, mint a föld színén heverő emberi csontok. Olyan is volt, mint valami óriásnak a csontváza. Mintha az itteni óriás meséknek egyik hőse heverne a fák között, talán éppen az utolsó óriás, akinek már nem maradt társa, aki eltemesse.

- Mért születik a fa? Hogyan él, és hogyan hal meg? Tud-e magáról valamit?

Ha tud, bizonyára azt mondja magában:

- Én fa vagyok, földhöz láncolt rab. Itt születtem, itt élek és itt halok meg ezen az egy helyen. Ti pedig, akik alattam jártok, ti törpék, ti emberek vagytok. Odamehettek, ahova akartok. És én még sem cserélnék veletek, mert nekem két anyám van: a föld, meg a nap. És mind a két anyám holtomig szeret engem.

Én valamennyi fa között mégis a jegenyefát szeretem a legjobban. Sem árnyéka, sem gyümölcse, tudom, de van valami az ő egyedülvalóságában, hajthatatlanságában, fölemelkedettségében, ami tetszik nekem. Ha meghalok, azt szeretném, ha egy jegenyefát ültetnének a siromra. Nekem kedves az a gondolat, hogy egykor jegenyefa leszek és állok, mint éltem: magányosan, hallgató lombokkal, folyton az eget nézve: nappal a felhőket, éjjel a holdat, csillagokat.

A MI ÖREG EPERFÁNK.

Ezt a tárcát voltaképpen nem is érdemes elolvasni.

Az eperfánkról szól, a mi öreg lombos eperfánkról. Minden háznál van efféle lombos öreg eperfa Magyarországon. Budapesten nincs. Mert Budapest nem is Magyarország. Budapest külföld.

Hát mondom nem érdemes elolvasni, amit az öreg eperfánkról írok. Nem is másnak írom, csak magamnak. Tartozom vele, hogy nyomtatással tiszteljem meg. Sokszor megvendégelt gyerekkoromban. Sokszor megvigasztalt. Szeretem. A fiammal gyakorta emlegetjük és ál-momban suttogni, sóhajtozni hallom a leveleit.

A mi öreg eperfánk isten tudja hány esztendő és hogy mikor került a házunk elé. A nagy-anyám apja, az öreg Péter bácsi is úgy emlegette, mint a gyerekkori ebédjeinek kedves kiegészítőjét. Falun ugyanis nem teszik ebéd végeztével a gyümölcsöt az asztalra, hanem fára mászik az egész férfitársaság.

Én is rájártam, míg gyerek voltam, de bizonyísten most is alig állhatom meg, mikor otthon vagyok.

Hát még a fiam. Azt egész nyáron lehetetlen fotográfus elé állítani. Magam is csak a ruhája után indulva válogatom ki a kis mezitlábás cimborái közül.

Édes öregszemü epret terem ez a fa minden esztendőben.

Ilyenkor, mint a jó édesanyát ellepik a gyerekek és dőzsölnek rajta. A vén fa mint egy jó nagy-mama himbálja őket a karjain. Árnyékot terít rájuk és beborítja, simogatja a fejüket lágy zöld tenyerével.

Mert ennek a fának lelke van.

Nyári estéken órákig el tudom nézni mozdulatlan rejtélyes alakját, amint ott áll elmélkedve, hosszan kiterjesztett nagy sötét karokkal a kapunk mellett. És hallgatom a csendes lassu lélekzetét.

Olykor oda is megyek. Alája állok, és a karomat a kerítésre fektetve, kibámulok a csendes hangtalan sötétségbe. Azt gondolom tizenhét éves vagyok; és várom Mariskát.

Mariska is tizenhét éves. A harmadik szomszédban lakik. Véletlenül erre szokott jönni. A sötétben nem látom őt, csak a ruhája suhogását hallom. Egyszer csak ott terem. A kerítésen át megöleljük egymást.

Ő azt sugja:

- Te édes.

Én azt sugom:

- Te kedves.

Aztán érzem, hogy az arca az enyémhez simul. A szemem megtelik könnyekkel.

- Valaki jön.

- Nem. Nem jön senki.

Az eperfa eltakar bennünket. Nem tudja más senki, hogy egy édes pillanatnak bűbájos rajzával több kerül a szívünkbe.

De most hiába várom Mariskát. Jól tudom, hogy nem jön. Meghalt. És én mégis várom őt. Hátha nem igaz, hogy meghalt. Csak itt gondoltam el a hosszú várakozás alatt. Sokszor, gondoltam efféle. Azt is gondoltam már, hogy öreg fehérhaju ember vagyok. Az sem volt igaz. Az ember tizenhétéves mindig, mindig.

Az anyám kiszól az ajtón, hogy meghülök és hogy feküdjek le, mert már elmúlt tiz óra. Engedelmeskedem. Milyen jó, ha az embernek anyja van. Egy lomb lehajlik. Azt átölelem és megcsókolom. Érzem, hogy a fán meleg remegés fut át és hogy utánam integet, mint akkor, mikor először vittek a városi iskolába.

Kinyitom az ablakot. Látom, hogy az ég kitisztult. A hold aranyekéje széthasogatja a fellegeket és titkos angyalkezek csillagokat vetnek a felhők barázdáiba.

Lefekszem. Fejemet karomra hajtva, hallgatom a vén eperfának szerelmes gyöngéd meséit, amiket halkan besugott hozzám.

Történetek ezek szavak nélkül. Egybehullámzó alaktalan gondolatok, amiket csak a szívével ért meg az ember. Lombjainak apró fekete árnyékai ide-oda sétálnak az íróasztalomon. Az egyik lomb behajlik és bekukucskál hozzám. Szeretné bedugni a fejét az ablakon és nézni engem csöndesen, szeretettel egész éjen át.

Ilyenkor olyan szép, kedves és ábrándos a mi eperfánk, mint Mariska volt, a tizenhét éves falusi lány.

De mikor nem érkezik meg a holdvilág, s a csillagokat a birkozó fekete felhők takarják, akkor az eperfánk szenved. Panaszos sohajtásokkal emelgeti lombjait. Takargatja magát a szél ellen, mert a szél vad kegyetlenséggel ostromolja egész éjen át. Tépi a leveleit, csavargatja és összetördeli az ágait, miközben az eperfa úgy sir, mint egy gyöngé öregasszony.

Ilyenkor bezárom az ablakot, de azért egész éjen át hallom e kinos küzdelem zaját. Ismeretlen gonosz nagyhatalmak erőszakoskodnak a levegőben. Zugva rohanják meg a házunkat, az eperfánkat. Lobogó tüznyilak suhannak el a háborgó levegőben és csapnak le rettenetes csattanással.

Szeretném ilyenkor megvédelmezni az öreg eperfánkat, de magam is félek.

Fölkelek.

Megtapogatom az ablakot, hogy jól bezártam-e?

Jól.

De azért hallom, hogyan akarják megölni.

Reggelre elvonul a vihar. Tiszta az ég. Az öreg eperfa tele van könnyekkel; s megkuszáltan, búsan néz alá, a sárba gyalázott leveleire.

Diákkoromban, mikor a budapesti kőrákások közé kényszerítettek tanulni, esténként rágondoltam a mi vén eperfánkra.

Magam előtt láttam a barátságos öreg zöld eperfát, amint áll komolyan és mozdulatlanul; mint egy őr, az udvarunk elején a kapu mellett. Két nagy karját a háztetőre nyújtja s mintha az én lelkem volna, ráborul a kis falusi házunkra; és öleli, öleli.

A FA ÉLETE.

Kis fiú voltam még én akkor. Az erdőben fatönköt vett a mészáros. Hazavitte és a tetejét meggyalúltatta. Mikor a fatönköt letették a mészárszék előtt, éppen arra mentünk az apámmal.

Apám megállott és néhány percig figyelemmel nézett a fatönkre.

- Milyen öreg fa volt, - mondotta elgondolkozva - százhetvenkét esztendő.

- Honnan tudja ezt, édesapám?

- A gyűrűről. Látod azokat a vékony köröket: ahány ilyen gyűrű, a fa annyi esztendő.

Megolvastam a gyűrűket, csakugyan százhetvenkettő volt.

- Lásd, - szólt az apám, - a fa minden évben egy gyűrűt növeszt maga körül. Egyik gyűrű vékony, a másik vastag, egyik barnás, a másik világosabb, egyik-másik néhol hullámos, - mindezekből ki lehet olvasni a fának az élete történetét. Amelyik gyűrű egyenletesen vékony, abban az esztendőben szárazság volt, szegény fa sokat szomjazott, epedezett az esőért. Amelyik gyűrű hullámosan vékony, abban az esztendőben sok gyümölcse volt a fának.

- Még azt is ki lehetne számítani, melyik esztendőben?

- Azt is. De nézd ezt a vastag gyűrűt. Mit gondolsz, ez mit mond?

- Nedves esztendőt.

- Bizony. Abban az évben meghízott a fa, s nem vesztette el a kövérségét. De ime a gyűrűn itt egy beesés van. Valami eseménynek a jele ez. Annak hogy valamelyik nagy ágát elvesztette: vagy a vihar törte le, vagy az emberek vágta le. Éppen ilyen beesés van az ember arcán is, ha a fogát valamikor kihúzatta.

- Hát a barna purhás-forma gyűrűk mit jelentenek?

- Azok is szenvedés jelei: annak az esztendőnek a tele kegyetlenül hideg volt. A fa fázott. Ugy fázott, mint az ember, habár nem is fájt neki, mert a fának öntudata nincsen.

- Mi az az öntudat?

- Az, hogy tud-e magáról vagy sem. A fa nem tud magáról semmit; nem tudja, hogy él és így olyan fájdalmai, mint nekünk, nem is lehetnek.

- De hát miről lehet ezt tudni?

- Arról, hogy a fa nem védi magát, nem is mozdul, hacsak a szél nem mozgatja, vagy te meg nem mozdítod. Ha öntudata volna, valahányszor fejszés embert látna, bizony jól ütne rá, és elfutna.

- Még csak azt nem értem, apám, hogy ezek a gyűrűk hogyan szaporodnak? A fának a közepén nő-e mindig az új gyűrű, vagy pedig a szélén?

- A szélén, fiam, mindig a kéreg alatt. Hiszen ha a közepén nőne, akkor az egész fának széjjel kellene repedeznie, mint ahogy a kéreg is csupa repedés.

Sohasem felejtettem el ezt a beszélgetésünket. Azóta még a levágott ágakat is mindig meg-nézem, hogy hány esztendő.

ÁLOM AZ ERDŐN.

Arra gondolok, hogy nem jó se festőnek lenni, se muzsikusnak. A festőt, a muzsikust az álom gyakran megcsúfolja. Mert sokszor álmodik az ember olyan bájos alakokról, és olyan finom színekről, aminőket sem vásznon, sem az életben nem látott. És sokszor hall az ember álmában olyan zenét, amihez imetten sem hangírást, sem zeneeszközt nem tud. A művészember elbuslakodik ilyenkor, és megrokkant önbizalommal folytatja a munkáját. Nincs is kegyetlenebb érzése a teremtő léleknek, mint a gyöngesség érzése, különösen akkor, mikor a művésznek arra kell ébrednie, hogy ő iparos.

Az írónak mégis jobb talán valamivel. Mikor fest, nem a szemnek fest, hanem a képzeletnek. És mikor muzsikát ír, nem a fülnek írja, hanem a szívnek. Innen van, hogy mink néha lemerjük írni, festeni az álmainkat.

Nyáron az erdélyi hegyek között kószáltam. Az erdőket jártam ottan. Erdélyben jobbra még azok az erdők vannak meg, amiket maga az Isten ültetett. Micsoda erdők! Micsoda mesékbe illő rengetegek! Bizony van ott olyan hely is bőven, amelynek a földjét ember lába nem taposta még. És mintha szent volna az ilyen hely. Azt érzem benne, hogy a föld nemcsak az emberé.

- De kié hát, kié?

Az ilyen hely csöndességében valami lélek álldogál. Valami hatalmas, nagy, tiszta fenséges lélek.

Ilyenféle őserdőben bolyongtam én a nyáron.

Milyen különös érzés: egyedül mendegélni a vadonban! A fák itt az urak. Az ember csak bogár. A csöndesség mély és árnyékos. Az ég felhőtlen, világoskék és napsugaras.

Az erdő földje puha volt ottan. Az Alföldön vannak ilyen követlen, irtes földek. És mégis egy helyen óriás sziklakő magasodott elém. Olyan volt, mint valami fekete torony: négy-öt öl magas legalább is. Ez a kő nem a földből nőtt ki. Micsoda kéz lehetett az, amely ide dobta!

- Óriás?

- Óriások nincsenek ma már. Pedig ezt csak óriás vethette ide.

- Tündér?

- Tündérek sem hordanak követ éjjelenként a levegőben.

Pedig ez, mintha úgy hullott volna alá. Az erőt, amely ide tette, nem ismerem. A kő maga itt van.

Valami negyven lépésnyire ettől a sziklakőtől egy alig araszos erecske kigyózik át a tisztáson. Puha pázsit szegélyezi mindenütt, s a kövér fűből előcsillognak a vizivó virágoknak, (a golya-virágnak meg az aranynyal versengőnek) fényes, sötétzöld levelei.

Leheveredtem.

És a fejemet a karomra nyugasztva, beleméláztam az őserdő isteni csöndességébe.

És elaludtam.

Egyszer csak azt látom, hogy fehér minden. A földön fehér bársony. A fákon fehér prémek. Az égen fehér selyem. A velem szemben levő ötöles sziklakő is olyan, mintha hattyupehelylyel volna bedunyházva.

Akkor veszem észre, hogy egy szörnyű nagy egérszínű valaki ül velem szemben a szikla tövében. Ember is, nem is. Inkább hasonlít valami emberileg ülő fehér oroszlánhoz. Az arcába belelóg a sörénye meg a szemöldöke. Látni lehet rajta, hogy ideje végét élő aggastyán.

A mesék világába kerültem. Az ilyenek akkor is megdöbben az ember, ha a maga szemével látja. Csak ámulok és bámulok. Nézem, csodálom a temérdek testű embert, akit a természet még tán az ősvilágban szült, amikor még a föld erőből duzzadt.

Meztelen. Csupán a fejét ragyogja körül valami gyémántból, vagy jégből való karika; - mert ahol a fűtők nem takarják, a sörénye áttetszik rajta.

- Király ez? Ha király, micsoda király? Kiknek a királya? Micsoda országnak az uralkodója?

Körülötte farkasok fekszenek. Sehol nincs más senki, semmi. Csak a fák, ezek az éktelen nagy merev óriások. Mintha a mesék óriásainak temetője volna ez a hely: temető, amelyből a csontvázak fölkeltek és megnyújtózkodtak, és abban a pillanatban megmerevítette őket valami bűvös hatalom.

Siket csend.

Nézem az oroszlánforma aggot.

- Halott-e ez is, vagy alvó eleven?

A leheletét nem látom. A vállán hóbúbok. A lábait, az ölét, oldalát is hó lepte be. És mozdulatlan, mint a szobor; és szürke, mint a hamu.

Kábult vagyok és erőtelen. Úgy érzem, mintha valami halálos betegségből eszméltem volna fel. Mozdulnék: nincs erőm. Ahogy körül akarok tekinteni, látom, hogy én is csak olyan fa vagyok, mint a többi.

Fa vagyok. Merev, hóval belepett óriás. Négy girbegörbe karom az égnek mered. Lábaim a földbe vannak növe. Látok, és nem tudom, mivel. Érzek, és nem tudom, hogyan.

- Fa voltam-e mindig?

Ezen tűnődöm. Mintha ember voltam volna ezelőtt. Mozdó, barázdált-homloku puhatestű ember. Nem: ez csak álom volt. Fa vagyok. Álló, gondok nélkül való, érzéketlen kérgű fa. Állok mozdulatlanul és nézem az eget, a napos, csillagos, az örökkévaló végtelen mindenséget.

De íme megemeli a fejét a velem szemben ülő csodálatos valaki, és fúj egyet, mint az ébredő állat szokott. Ez a fúvás elhat hozzám. Gyökérig borzongató hideg fuvallat. Nem is múlik széjjel, hanem tovább száll és bejárja az egész erdőt. S növekedik, erősödik, néhány perc múlva suhogó széllé hatalmasodik, s felcsapong a felhőkig, s beszáguldozza az egész mindenséget.

A felhők keble megbomlik odafönn. Fehér pehelytenger ereszkedik alá a magasságból. Látom, mint közelget lejjebb és lejjebb. Éj száll a földre, de olyan éj, amelynek a sötétsége fehér és amelynek a sűrű fehérségében egy perc múlva már nem lehet látni semmit.

A szél folyton bőszerű erővel suhog és süvölt a tájékon végig s betölti az ég és föld között dühös forgásaival. Látom olykor, amint alagutat fúj előttem a hópihés levegőben, hogy a koronás szörnyeteg parancsokat integet a pálcával. És most már üvöltve, sikoltozva toporzékol a fehér zivatar. Dübörögve rombol a völgyben és törtön tördeli az erőtlen faágakat.

Micsoda bomlott zavargás ez, micsoda őrült világfelforgatás.

Az erdőn egy barna árnyék vánszorgott által. Valami eltévedt, szegény ember. Szűrbe volt öltözve meg csizmába. A hóna alatt puskát vitt. A hátán tarisznyát. A szél megállította és dulakodott vele: Le akarta teperni. Az ember küzdött és erőlködött. A nyakát összehúzva, nagy innal-kínnal botorkált tovább, s eltűnt előlem, mintha mégis csak a szél fujta volna tovább. Farkasok tutultak előtte, utána.

Aztán napok multával, nagysokára morajja lágyul a durgás. A szél süvöltése hideg susogássá. A fák újra alszanak. A tél királyának is ölébe lankadnak a kezei. Mellére billen a feje és hátrahanyatlik a székében.

A hideg az úr.

Minden élő megmerevedik és elalél a szorításától. Én se vagyok különben. A téli álomnak ólomfátyola nehezedik reám. Nem küzdök ellene.

De ez az álom mindennap enyhébb. Fel-felérzek olykor.

- A tél-e még az úr?

- Az.

Aludjunk tovább.

Végre egy napon tiszta és könnyű az ébredésem. A hó még itt van, de az égből langygyal ömlik már a napsugár.

A kerek erdőtisztáson mozdulni látom egy tojásdad halmát a hónak. Mozdult-e valóban, vagy csak a szemem képzelődött?

Nézem a tél királyát. Hogy összeaggott, mióta nem láttam! Az orcáján oldalt húzódik a ráncok hálója, amint aggódva fordítja a szemét az égre. Hiába erőlködik most már, hogy hideget fujjon. A lehelet csak a szakálát, bajuszát lenegteti meg s elvesz az átenyhült levegőben.

A tisztás közepén újra megmozdul a hó és feltúrósódva omladozik széjjel valami ébredező erőtől.

Ekkor a napnak sugárzáporában egy csodálatosan bájos valaki jelenik meg. Egy acsaszárnyú leány. A teste átlátszó arany, s a ruhája olyan valami finomság, mint a nyári rekkenő hőségben remegő levegő. Földi ember szeme aligha láthatja a páraszerű finomságot. Magam is csak a körvonalait látom. Ahogy aláröppent a magasból, ráborul a hóhalomra, s íme az olvad és olvad, és elpárázik onnan.

Akkor látom, hogy a hó itt egy ifju embert takart. Csak az arcára ember, de ő sem embernek szülötte. Mert az arca olyan fehér mint a hóvirág. A fején sárga agancsok vannak. A vállán meg átlátszó fátyolszerű szárnyak, mint a cserebogár meggyűrött belső szárnyai. Ennek is koronát látok a fején. De ennek a koronája smaragd kövekből való. És ez az első zöld szín, ami a földön megjelenik.

Oh mi kedves nekem ez ifju ember arca! Megismertem őt, noha elváltozott. Ő a mi királyunk. Ő a magasságbelinek földi kormányzója. Ő veti a fát, a virágot, a fűvet. Ő védi az erdő állatait az embertől. Az ég felé terjeszti a kezét: és süt a nap. A föld felé fordítja a tenyerét: és hull a harmat. Ahol ő jár, ott virulás van és boldogság.

Tavaly nem ezen a helyen ébredt. Mikor eléem jött, már akkor piros volt, mint az almavirág. A kezében vékonyka fűzvessző suhogott. A vesszőn ezüstgombokként ragyogtak a barkák. Megveregette az öreg odvas fa oldalát, s hívására zenegve jöttek elő a méhek ezrei. A föld már

akkor kéklett az ibolyától. A felhők közül alászállottak az érkező gólyák meg a fecskék. És körülrajongták őt. Az énekes madarak is megjöttek. Dallal és illattal telt meg az erdő. Öröm és pezsgő élet volt minden. A fű előzendült a földből, s egymásután jelent meg a kéklő kökőrcsin, a sárga szentgyörgyvirág, s a fehér-piros százszorszép. A fák is kibontották finom zöld patyolatruháikat. Egynémelyik csipkével elborítva fehérlett a többi között. Magam is ilyen voltam. És minden fürdött a nap fényes, langyos sugaraiban: a fák, a fűszálak, a madarak. Még a bogarak is kiültek a fűszálakra, meg a rögökre, és szunyókálva melengették a hátukat.

Én is kibontottam és szétterjesztettem minden levelemet, és a gyönyör meleg borzongásaival ittam az égből omló erőt. Mert a nap az élet, a nap a boldogság. Kezdetben nincs más öröm, mint a nap. Az eltikkadásig szerettük a napot. És szerettük volna a halálos kimerülésig is. De akkor ránk borult az éj és üdítő gyöngyös harmattal árasztotta el a lombjainkat. Óh az éj tündérvilág. Az éjben álom leng, és a harmat a megifjulás vize. A csillagok beözönlik a sötétséget a magasban, s a hold Isten keze gyanánt lebeg a világ fölött. Akkor új élet kezdődik az erdőn. Az árnyékok rejtelmes édes susogással telnek meg. A szentjános-bogarak egymásnak világítva szeretkeznek a fűszálakon, s az éjjeli pillangók szerelmesen lebegve halk bűgással kergetik egymást a lombok között.

És minden szereti egymást, minden megtalálja, ami neki legkedvesebb.

Nekem egy fehérvirágú almafa a párom. Ott áll a szikla mellett, alig ötven lépésnyire éntőlem. De most még alszik. Éktelen, siralmas váz, mint én vagyok.

A tavasz virágba öltöztette ezt a fát, mint engemet. Mikor észrevettem, ő már nézett engem, és akkor én is feléje fordultam mind az ezernyi ezer virágszememmel. Eleinte csak sóhajtoztunk. Sóhajtoztunk és epedeztünk. Aztán az ő illatos lelkét elhozta hozzám a szellő, és én is elküldöttem hozzá az én lelkemet. A méhek is ezer üzenetet hoztak tőle, és vittek tőlem.

- Milyen szép vagy, - ezt izentem neki, - nem tudok betelni a te látásoddal. Téged nézlek reggeltől estig és rólad gondolkozom estétől reggelig. A föld nekem szült téged, és én a tied vagyok, míg csak le nem omlok a földbe.

Másnap délben a napsugarak aranyló fényességében gyöngye szellő lebegett át az erdőn, és millió csókját hozta reám az én szerelmesemnek.

Ez boldog nap volt.

Minden levelem remegett a gyönyörtől s a boldogság elkábultságával álltam a nap alatt.

Az élet királya karöltve szállongott a nap leányával a fák között, s hozzánk küldötte a méhek zenekarát.

Ez volt a mi mézeshetünk.

Milyen gyorsan mult el a nyár! Mintha szárnyakon szálltak volna a napok is. Az élet királya megszakálasodott s napról napra gondolkozóbb arccal lebegett a vénülő lombok között.

- A tél nemsokára eljön, - mondták a madarak; - mi már készülünk.

- Ne menjetek el, - így könyörgött nekik, - ha velem maradtok, nem vehet rajtam erőt. Maradjon minden virág, maradjon minden madár!

De már akkor nem tudott repülni. Lecsüggedt fejjel járt-kelt a fák alatt, s órákig ott ült a patak partján s nézte magát a víz tükreben.

A madarak pedig fölkerekedtek, és lekiáltották a magasból:

- Isten veled! Isten veled!

Az erdő megcsöndesült. A lombok hullatva hullatták sárga leveleiket. Egy napon a szelek suhogó szárnyán megérkezett a tél. Itt a tisztáson találta az élet királyát.

Rettentő küzdelem kezdődött közöttük.

Az öreg körül a hó hullott, az ifju körül a napsugár. A fény összekeveredett a fehér pelyhekkel, az élet ura az elmulás urával.

Napokig tartott az elkeseredett küzdelem. A telet olykor visszaverték nappal, s olyankor egymelyik virág kibujt a földből. Azt hitte, örök a tavasz.

Balga reménység!

Egy napon ott hevert az ifju az udvaron. Ott hevert élettelenül. S az erdőt vele együtt be-
terítette a hó fehér szemfedővel.

A JÖVŐ TUDOMÁNYA.

Befejező gondolatok a Mai Csodákhoz.

Melyik tudomány tette boldogabbá az embert, mióta az emberiség iskolákat állít és tanítókat hallgat? Melyik: a filozofia? a teológia? Matematika? Historia? Geologia? Geografia? Filologia?

Nem én vetem föl ezt a kérdést először és nem én utóljára.

Sokszor gondolok az ősidőkre, mikor még mindezeket a tudományokat nem ismerték, mikor az emberiség sátorokban tanyázott és barmot legeltetett; vadászott, halászott.

Boldogabb-e most az élet?

Nem, csak kényelmesebb. Mert az ősemler nyugodtabban aludt a gyepen, mint mink a drót-ágyon és jobbizüt ivott a forrásból, mint mi a metszett poharakból. S talán emberség dolgában sem vagyunk különbek, mint azok a régi népek, akik megmosták a hozzájuk érkező vándor lábát és testvérük gyanánt vendégelték meg a hozzájuk érkező idegent.

Verekedtek? Háboruskodtak? Fosztogattak?

Ha végigolvassuk a napilapok egy esztendei törvényszéki tárgyalásait, bizony azt látjuk, hogy latinul szólva: az ember ma is farkasa az embernek. A bűnök velünk jöttek át az őskorból a mai korba: sem a vallás, sem a társadalmi rend nem irtott ki egy bűnt se a világból.

Hát az ember se nem boldogabb, se nem jobb, se nem emberebb, mint az idők kezdetén volt. De azért jó, hogy a tudományok vannak. Az a széditően temérdek tudomány megtanít bennünket arra, hogy az ember akármennyit tanul is, tudatlan marad.

Hanem ezt sokan el nem hiszik. A bogár mindig a világosság felé röpül. Az emberi lélek is. Csak aki már kimerült a röpülésben, az tudja, hogy a világosság forrását elérni nem lehet. Csak aki már sokat tanult, az látja, hogy az elért világító pontnál új pontokat pillant meg az ember s a végső pont...

Hol a végső pont?

Az ember e kérdésnél rövidnek látja az életét.

Menj végig a kerti uton: itt is, ott is egy szétesett szárnyu holt bogár. Menj végig az emberi művelődés útján, fényes arcu halottak jelölik a törekvés egy-egy utvonalt.

De azért nem riad vissza a következő század embere. Valami leküzdhetetlen erő kényszeríti arra, hogy felövezze ő is a tudomány szárnyait és emelkedjen és szálljon ő is a világosság felé, ha mingyárt tudja is, hogy csak előbbre jut, de nem az omegáig.

Ki nem mondhatom, mennyire tisztetek minden tudományt. Ha lélek virágának tartanám az emberi arcot, a szobám fala csupa arcképpel volna tele. Azok arcképével, akik egy-egy oszlopot, boltozatot, ablakot építettek az emberi művelődés épületébe. De mi az arc? Velünk született burkolat, amely nem a lélek leveleiből fejlődik, mint a virág, hanem csak romlandó takarónk, éppúgy, mint a köntösünk. Nem mutat semmit. Nem jelent semmit, sőt inkább zavar az egymás megítélésében.

A tudományok között mégis a természettudományt becsülöm legtöbbre. Helyzetünk ismeretét e teremtés életvilágában. A föld ismeretét a fűszáltól a napig. A föld erőinek ismeretét a rezedá leheletétől a világrázó mennydörgésig.

Mi a természet ismerete minálunk?

Az a kis csapás, amit az eke nyomában jár a gazdálkodó ember. Az az egynehány lapu, amit a patikus szárit az udvarán. Az az egynehány könyv, amely nyomorék magyarsággal unalmaskodik az iskolába járó gyermekeink asztalán. S végül egy budapesti lelkes kis tudós társaság törekvése, amely ötven év óta apostolkodik ugyan Magyarországon, de örökös pénzzavarokban süllyedezik.

Hány ember van Magyarországon, aki úgy foglalkozik a természet mindenségének szépségeivel, mint ahogy a lombfűrészeléssel, versírással, akvarellfestéssel foglalkoznak, no meg a kártyázással. Ki van a mágásaink között? Az egy boldogult Lázár Kálmán gróf volt, aki nemcsak puskahegyről nézte a természet életét. Ki van a papjaink között? Az egy Haynald nevét tudom mindössze. S a vagyonos, a ráérő osztályból senki, sőt mi írók, mi is csak parasztok vagyunk a tudománynak ebben a palotájában: ott vesszük le a kalapunkat, ahol fenmaradhatna és ott tartjuk fenn, ahol le kellene vennünk.

Csak az az egynehány egyetemi professzor, a muzeumi tisztviselők, egynéhány patikus, meg egynéhány középiskolai tanár, szóval, akik ebből a tudományból nem annyira üdülnek, mint inkább táplálkoznak.

De hogy is vizsgálná nálunk bárki is akár a magamulattából, akár a tudomány szeretetéből a természetet, mikor nincsenek nálunk olyan tudós emberek, akik a nagy közönség szemét erre fölnyitnák, akik apostolai lennének a legfőbb, legszebb, leghasznosabb tudománynak.

Mutassanak nálunk egy elemi iskolai olvasókönyvet, amely velősen megmagyarázza, hogyan élnek az állatok, a bogarak, a növények? Akad-e olyan tanító Magyarországon, aki bevisz az iskolájába egy cserebogarat, elmondja a gyermekeknek, hogy az miképpen fejlődik évről-évre a föld alatt, hogyan búvik elő, mit eszik, miképpen lélekezik s hogy a kis bogárból szélmalmot csinálni micsoda hóhérvadás. Akad-e olyan tanító, aki elmondja s lerajzolja, hogyan fejlődik a csirke a tojásból, a fa a magból. Hogy mi az a kő, amelyiken a gyermek jár? Hogy mi a hó, mi a szél, mi a harmat, mik a csillagok s hogy micsoda szívet és lelket gyönyörködtető milliónyi szépség tárul az ember elé minden lépten-nyomon, mikor kimegy a falak közül a szabad ég alá.

Mutassanak nekem egy középiskolát, ahol az ifjuság nem igának tekinti a természeti tudományok tanulását, hanem inkább gyönyörűségnek s kilépvén az életbe, magával viszi a természet élete iránt való érdeklődést.

És mutassanak nekem egyetlen egy Magyar Tudományos Akadémiai kiadványt, amely a nemzet figyelmét csak egy fűszál iránt is fölkellette volna. Az a rengeteg munkásság, amely ebben a köpüben folyik, csak magának a köpünek gyűjt. A tudománynak azok a javai, amik ebben az országos intézetben fölhalmozódnak, holt kincsek.

Pedig, hogy a mi nemzetünk mennyire szeret tanulni, arra nagy és ragyogó példa a M. K. Természettudományi Társulat folyton szélesedő terjeszkedése és erősödése. Ez a kis társaság többet tett a magyar művelődés fejlesztésében az utolsó harminc év alatt, mint a M. Tud. Akadémia az ő millióival az egész században.

Én, aki magam is csak tudatlan csodálója vagyok a természet életének, fájdalommal látom, hogy a legszebb, ami szívünkhöz, lelkünkhöz, földi életünkhöz legközelebb álló tudomány, tanítók nélkül van a magyar földön.

A paraszt mindennap látja a madarat, a pókot, a hangyát, a méhet, de nem ösmeri egyiknek sem az életét, az értelmét, a munkáját, a küzdelmeit. Látásból ismeri a virágot is, de még sem tud egyebet róluk, mint együgyü babonákat, amelyeknél sokkalta szebb és léleknemesítőbb a

valóság ismerete. Nemzedék nemzedék után él és hal meg ezen a földön, annélkül, hogy az elméje ismerné azt a nemes gyönyörűséget, amely lépten nyomon kaleidoszkopikus változatossággal tárul föl a természet figyelője előtt.

S e tekintetben paraszt a városi ember is.

Mikor egy-egy ünnepen ember ember hátán vonul ki a villamos kocsikon a zöldbe, mi gyönyörűséget találnak ott mást, mint a levegőt, a zöld lombok és zöld fű szemléletét?

Ezek a városiak bizony még annyit sem tudnak, mint a parasztok, mert az iskolában tanult görög és latin neveket elfelejtették, a magyar neveket pedig nem ismerik.

Ugy állanak vagy járnak a természet templomában, mint a csongrádi gulyás a királyi palotában.

A virágtudomány, bogártudomány, mikroszkópia, csillagászat, geologia, teleszkópia, mindez a nagyközönségre nézve nincs. Linné, Cuvier, Lamarck, Darwin, Laplace, Helmholtz, Tyndall, Lyell, Virchow, Lubbock, Blanchard a magyar nemzet számára nem születtek és nem éltek. A teológia még ma is a régi elvénült könyvekből meríti a Teremtő Isten ismeretét s nem abból a tükörből, amely a végtelenségig ki van tárva örökké s a Teremtő erejét, elméjét és törvényeit a bölcsék nyelvénél érthetőbben mutatja és magyarázza.

Segíteni kell ezen a szomorú hátramaradottságunkon. Lapokat, könyveket kell irni és terjeszteni az egész országban mindenfelé. Ponyván a népnek. Könyves boltokban az úri osztálynak. Iskolákban a gyermekeknek. Mindenfelé kell hirdetni a természet ismeretét, a tudományok tudományát, a legnagyobb, legszebb és leghasznosabb tudományt, amely visszaadja az embert a természetnek és visszaadja elművelt állapotából önmagának.

Ha elfogadjuk, hogy ismernünk kell a tudomány tapasztalataival is a természetet és hogy ismernie kell minden embernek, a tanításról és a tanulásról is kell gondolkoznunk.

Tulajdonképpen a szülői háznál kellene már a gyermeknek sok olyat megtanulnia, amit ma tizenhat esztendei iskolázás után sem tud. Csak a gyomot mondom az udvarban és a kertben szanaszét felburjánzó gazt. Hány ember van, aki ismeri? Hányan tudják, hogy e gaz között négy-ötféle halálos mérge, és haláltól megmentő orvosság terem. Meg a házi állatokat, a kerti hernyókat, bogarakat és férgeket említem még. Nem megismerhetné-e már mindezeket a gyermek a szülői háznál, ha minden apa és anya ismerné maga is.

Nincs más mód, mint hogy az elemi iskolában, a népiskolában kezdjük meg a természeti ismeretek tanítását.

Most úgyis átalakítják minden iskolának a munkarendjét. Elvetik a tanítás anyagából azt, ami nem az életre való, beillesztik ami a magyar viszonyoknak jobban megfelel.

Nem tudom, gondolnak-e arra a közoktatásunk átalakítói, hogy a tanítók már a beszéd- és értelemgyakorlatokban tárgyalják azokat a természeti ismereteket, amik a gyermeknek a mindennapi világából valók. Érdekesen és könnyen érthető módon kell ezeket előadni s mindig szemléltetve. Az állatok ismertetésében ne az legyen a fő, hogy hány a lába, hány a füle, hanem, hogy mi az élete és micsoda helyet foglal el a természet országában.

Amit én e helyen az intéző férfiak figyelmébe ajánlok, az főképpen egy kis természeti gyűjtemény. Azt mondanám, legyen minden iskola a község múzeuma is egyuttal, de ezt bizonyára harsogó nevetéssel fogadják az iskolaszéki elnökök, elüljáróságok, sőt maguk a tanítók is. Bugactól Budapestig az egész országban.

No, nem csodálkozom rajta. A közönség megszokta, hogy a múzeum szó alatt olyan épületeket és azokban olyan gyűjteményeket ismerjen, amiket nem annyira értelemmel, mint inkább bámulattal szokás megnézni.

A mi Nemzeti Múzeumunk, ez a roppant költséggel összehordott és fentartott gyűjteménytár sem annyira az általánosságnak, a nemzetnek van berendezve, mint inkább a tudósoknak. A hazai meg a külföldi tudósoknak. Aki tudós fővel megy be, gazdagon megrakodva tér vissza belőle, az szent igaz. Hanem aki tudatlanul megy be, hogy tudatlanul jön is ki belőle, az is bizonyos. Látott mindent, de nem hozott ki a fejében egyebet, mint szédülést.

A geológiai osztályban látható egy nagy aranyrög. Valami folyóban találták. Erre az egyre emlékezik mindenki, aki ott megfordult.

Miért? Mert kincs?

Nem, hiszen csak aranyozott gipsz. Kincs van ott más elég. Azért, mert ez az egyetlen tárgy, amely mellé magyarázó írást is ragasztottak.

Vajjon ha mindenütt minden tárgyat egy ilyen tenyérnyi kis írás, vagy nyomtatás magyarázna, nem tiszszerte, százszorta, ezerszerte többet érne-e a mi országos múzeumunk? Bizony akkor országos iskola is volna egyuttal, a természeti ismeretek és a történelemnek olyan iskolája, amelyben milliók tanulnának.

Én ilyen kis magyarázatos természeti gyűjteményt gondolok minden iskolában. Kezdjék csak öt-tíz tárggyal és bővítsék minden héten egy-két tárggyal.

De hogyan?

A vidéki múzeumok alapításakor az első tárgyak, amiket behelyeznek, rendesen ezek: kővé vált fa, egy emberi koponya, penészes régi pénzek, rozsdás buzogány, hajdukard, néhány sírkő, kétfejű csirke spirituszban, egypár görbenyaku s kóccal kitömött csámpás madár, molyette vadmacska, elzöldült fehéregér, bőregér, obszidián, ametiszt, mészpátkövek, meg egy-néhány összerepedezett régi olajfestmény hazafias kastélytulajdonosoknak a padlásáról.

Nem ilyeneknek szeretném én látni a vidéki múzeumokat, sem a községi gyűjteményeket. A különösségek és egyetlenségek elvégre szintén megtakarítandók, de ezeknek az ismerete inkább a tudósoknak való, s ezért nem is ez a fő és a szükséges.

A természet három országából azokat kell elsősorban szem elé rakni és magyarázni, amik a mindennapi élet keretéből valók. Amiket látunk, annélkül, hogy látnánk. Amik között élünk, annélkül hogy életünk mindvégig való lefolyásában megismernénk. Amiket mi földmivelő, gazdálkodó nemzet használunk, annélkül, hogy a szokáson és hagyományon kívül a tudományok fölfedezései és eredményei is okosítanának bennünket.

Ilyen elhelyezendő és magyarázandó tárgyak tehát elsősorban a növényországból: a gazdasági növényeink káros és hasznos bogarakkal, emlősökkel és növényi parazitákkal együtt. A közönséges mérges növények. A határban termő gyógyítóerejű növények és ha lehet a kereskedelmi növények, amelyek csak földolgozott állapotban jutnak hozzánk. Az állatországból: mindazok a határban előforduló teremtetek, amelyek az embert hasznukkal vagy kárukkal érdeklik. Az ásványországból: azok a földek és kőzetek, amelyekből a község talaja alakul, az illető földek termőerejének magyarázatával.

A virágféléket mindennap látja a nép, szebbnél szebb neveket is ad rájuk, de micsoda érdeklődéssel nézne meg egy kis virággyűjteményt, amelyre ez volna írva:

„Ezekből a virágokból szed a méh legtöbb mézet.”

Vagy milyen érdeklődéssel olvasná például a farkasalma virágának a bogárfogását és a megtermékenyülésének a történetét. Aztán a nőket hogyan érdekelné a határban előforduló mérges és ehető gombák gyűjteménye. A mérges gombákhoz bizony egynehány sor példát is lehetne ragasztani, hogy hol és micsoda veszedelem fordult elő ettől meg attól a gombától.

Az állatországból való gyűjtemény egy kis költségbe is kerülne. Azt hiszem egy krajcár jutna fejenként minden évben mindenkire, ha például egy olyan gyűjteményt állítanánk össze, amely azt mutatja, hogy melyik bogár micsoda növényt eszik, hogy a fürkészdarazsak hogyan gyilkolják rendre a hernyókat, melyik madár mivel él és hogy melyik emlős állat mivel cselekszik kárunkra vagy hasznunkra.

Egy kitömött bagoly amint a fiát eteti s a fészke tele egér, cserebogár és vakondok hulladékával. Egynehány pillangó amint tojik, a tojásból a hernyó, a hernyóból a báb lesz. - Ez is elfér egynehány kis papirosszelencében. Egy kakasnak vagy tyuknak dróttal összefűzött csontváza, - meg nem ismerné senki. Egy kép, amely a csirkének a tojásból való fejlődését magyarázza.

Mindezt nem ördögség összeszedni s elhelyezni az iskola falánál egy vagy több üvegszekrényben. A hazafias kastélytulajdonosok még tán egypár nagyítót is hozatnának s az alá filoxérát, penészgombákat, üszögöt s másfélét rakna a tanító. Haj, hogy olvasnák a tenyéryi magyarázatokat szabad percekben a tanulók! Hogyan beszélnek el otthon, amiket olvastak! S vasárnaponként hogy tele lenne öreg nézőkkel is az iskola!

Nektek méltóságos és nagyságos tudós uraim, nem tudom, van-e tapasztalatotok arról, hogy a mi népünk mennyire szeret tanulni. Nekem, aki falusi néptanító voltam (s ma is lennék, ha a magam szabadságával taníthatnék), van róla tapasztalatom. Egyszer eszembe jutott, hogy téli estéken a felnőtteket tanítom. Öreg ősz emberek eljöttek és mint a szomszéd föld az essőt, úgy hallgatták egy egész télen át az én természeti dolgokról mondott beszélgetéseimet. (Az egy föld forgása volt, amit nem fogadtak el s ebben is nekik volt igazuk. Én ugyanis fiatal ember voltam s olyanokra is kiterjeszkedtem, amik fölöslegesek voltak.)

Az ilyen gyűjteményeket összeállíthatja maga a tanító, szinte költség nélkül. A gyűjtésre és preparálásra adjon utasítást egy ötkrajcáros kis füzet, - szívesen megírja akármelyik muzeumi alkalmazott.

Magyarázó lapokat a Nemzeti Múzeumban kellene halommal készen tartani, hogy ahonnan amit egy levelezőlapra (s nem ám ötvenkrajcáros bélyeggel) kérnek, az azonnal menjen is.

Ezeknek a magyarázó lapoknak persze nem a tudósok nyelvén kell írva lenniök, hanem a nép nyelvén. A görög és latin nevek, számok és száraz meghatározások maradjanak az Akadémián. Minden magyarázatnak úgy kell megírva lennie, hogy a hatéves parasztyermek is megértse.

Szeretnék még beszélni arról is, hogy a természeti tudományokat hogyan kellene a garasos ponyvahistóriák közé bejátszani. Valamikor arról álmodoztam, hogy minden tudományt általánosítani kellene, széjjelvezetni, mint a rétcatornázást az egész országba, de ezt a tervet minálunk ma még csak humoreszk gyanánt olvasnák.

Ma csak a természeti tudományokra gondolok, mert ez az első, amelyből minden más tudomány fakad. Ha a néptanítók és a nép között élő művelt emberek annyira tudják vinni, hogy minden faluban lesz egy kis magát-magyarázó gyűjtemény, már azzal is többet tettünk az általános nemzeti műveltség fejlesztésén, mint a lefolyt tíz század összes tudósai, papjai és tanítói.

-&-